

ისტორიული გეგვიდრაობა

სამეცნიერო-პოპულარული ჟურნალი, 2016 წ. აპრილი, №4(67), ფასი 3 ლარი

გილოცავთ აღდგომის ბრწყინვალე დღესასწაულს

14 აპრილი დედანის დღეა

ნიკო მარჯი

«ქართული ენით ყველაფერი გამოითქმება, რაც დედამინაზე შეიძლება გამოითქვას რა გინდა რა ენით. აზრი არ მოიპოვება არც ერთ ენაზე რუსეთის ან დასავლეთ ევროპისა, რომ არათუ ქართულმა სავსებით გამოთქვას, არამედ მხატვრობით ყალიბში ვერ ჩამოიხსნას... ასე მდიდარია ქართული, შეიძლება ითქვას, უინაგანი თვისებები მსოფლიურია».

4

იაკობ მანსვეტაშვილი:
9 ნინდა სულით, ნიჭილი გულით და საეპოპოს დაუპრატელი სიყვარულით

სამოსიანე-
12 ლაბი და სელსონები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობაზე

ბორის პასტერნაკი:
20 მე არსად მივდივარ, მე თქვენს სასლში დავარჩი!

მოსკოვის ქართველთა საზოგადოება
22

რატომ აქრალა სტალინი პიასა «ბათუმის»
34 დადგმა?

39 ანდისსატი

დარიგებანი მართლ-მადიდებლური ოჯახის შესახებ
41

ივანე ჯავახიშვილი:
საქართველოს უითარება მეთხუთებთა საუკუნეში
43

ფილიმონ ქორიძე:
28
«ყოველი მამულიშვილი ვალდებულია, თვისი ხელობა მოჰფინოს და გააჩირაღდნოს თავის ქვეყანაში»

ფილიმონ ქორიძე და მისი ქორო

არქიტექტორები: ელგუჯა ავაშუკელი და ნოდარ მგალობლიშვილი

სარჩევი

ო, ენაზ ჩემო...

■ 14 აპრილი დადანიის დღია — ნიკო მარი და ქართული ენა	4
მოგონება	
■ იაკოვ მანსვეტაშვილი: შეიძდა სულით, ჩაფლავი გულით და სემეოზლოს დაუპირისპირი სიყვარულით...	9
გზა ხსენისა	
■ სამოციანელები და ხალხისთვის კუსეთ-საქართველოს ურთიერთობაზე	12
საქართველოს მემკვიდრეები	
■ გორის პანთეონი: შე არსად მივდივარ, შე თქვენს ხალხში დავრჩი!	20
ქართველები რუსეთში	
■ მოსკოვის ქართველთა საზოგადოება	22
კმალი ნათელი	
■ შეიძდა ფილიპონ გვარამია — ერისთვის თავდადებული	28
მართალი ისტორია	
■ რატომ აკრძალა სტალინმა ვიესა „ბათუმის“ დაღება?	34
ფოტომატიანე	
■ ქველი თბილისი	37
უდიდესი სიყვინძე	
■ ანდრეასი	39
ჩვენი ეკლესია	
■ დარბაზის მართლმადიდებლური ოჯახის შესახებ	41
ჩვენი ისტორია	
■ ივანე ჯავახიშვილი: საქართველოს ვითარება მთხუთმეტე საუკუნეში	43
თვალსაზრისი	
■ პროგრამიკული სოფლის მეურნეობა — მომავლის მოდელი	48
გამოსათხოვარი	
■ ნანა მჭედლიძე — აკადემიკოსი იუორის კუთხედი და მსახიობი	50

გამომცემელი: არასამეწარმეო იურიდიული პირი
„ისტორიული მემკვიდრეობა“

სარედაქციო კოლეგია

პასუხისმგებელი რედაქტორი ღარეჯან ანდრიაძე

მისამართი: თბილისი, დავით ბაქრაძის ქ. № 6 ტელ.: 234-32-95

UDC (უბკ) 050 (479.22)

0-892

14 აპრილი დღიანის დღია

ნიკო მარი და ქართული ენა

ნიკო მარს დიდი დამსახურება მიუძღვის ქართული ენათმეცნიერების კვლევაში. იგი ძლიერ აფასებდა ქართულ ენას, მიიჩნევდა, რომ ქართული ენით ნებისმიერი აზრის გადმოცემა შეიძლება და ბევრ განვითარებულ ევროპულ ენას არ ჩამორჩება. ენათმეცნიერი, ფილოლოგი, ორიენტალისტი, არქეოლოგი, კულტურის ისტორიკოსი, რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი, 1930 წლიდან სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის ვიცეპრეზიდენტი ნიკო მარი იყო ენციკლოპედიური განათლების მეცნიერი. ნიკო მარმა წამოაყენა ჰიპოთეზა, რომ ქართული ენა ენათესავება სემიტურ ენებს და ქართველურ ენებს იაფეტური ენები უწოდა. მოგვიანებით მან მიიჩნია, თითქოს იაფეტიზმი დასტურდება მსოფლიოს ხალხთა ყველა ენაში და ამიტომ იაფეტური ენები გამოაცხადა მეტყველების უძველეს საფეხურად, ხოლო ენათა ოჯახის ცნება უარყო. ნიკო მარი მიიჩნევდა, რომ ათასწლეულების წინ იაფეტური (ქართველური) ენები მოიცავდა მსოფლიოს ვრცელ რეგიონს. ამ დროისათვის, მისი აზრით, ქართველური ენები გავლენას ახდენდნენ ფუძე ინდოევროპულზე, ურთიერთობა ჰქონდათ სემიტურთან. გთავაზობთ ამონარიდს შოთა ძიძიგურის წიგნიდან „ნიკო მარი — ქართული კულტურის მკვლევარი“.

1888 წელს გაზეთ „ივერიაში“ დაიბეჭდა სტატია სათაურით „ბუნება და თვისება ქართული ენისა“. ამ დროიდან მოყოლებული, ნიკო მარმა გამოაქვეყნა ექვსასამდე მეცნიერული ნაშრომი, მათ შორის ბევრი დიდტანიანი წიგნი, დამადასტურებელი ავტორის გასაოცარი შემოქმედებითი ნაყოფიერებისა და დაუშრეტელი ენერჯისა. „მხოლოდ იმ პირებმა, რომელნიც მასთან დაახლოებულნი იყვნენ, იციან, რომ მარის ნაშრომების მარაგი არამც თუ უკვე გამოქვეყნებულთ არ იწურება, არამედ მას ერთი-ორად და სამად მეტიც გამოუცემელი უწყვია, მათ შორის, პირველხარისხოვანი მნიშვნელობის ძეგლიც. გადაუჭარბებელივ შესაძლებელია ითქვას, რომ მისი სამწერლობლო საგანძური ამ მხრივ რამდენიმე მეცნიერთათვისაც კი სამყოფი იქნებოდა...“

„ვინც კი აკად. ნ. მარის ნაშრომების თუნდაც მარტო სიას გადასინჯავს, შეუძლებელია მისი შე-

მოქმედების ნაყოფიერებით მისდამი განცვიფრებისა და პატივისცემის გრძნობა არ აღეძრას. ხოლო, ვისაც ეს ნაშრომები ნაკითხული აქვს, მას ისიც ეცოდინება, რომ მის ენათმეცნიერულ ცოდნისმოყვარეობას საზღვარი არ უჩანს: მისი კვლევა-ძიების თემათა მრავალფეროვნება სწორედ რომ გასაკვირია. იმ ნაშრომებშიაც კი, რომელთა ზოგად შინაარსსა და დასკვნას ადამიანი ვერასგზით ვერ დაეთანხმება, არაერთი გონებამახვილი შედარებაა გაფანტული და არაერთი საინტერესო პარალელია წამოყენებული, რომელთა სისწორის დამტკიცება სულ სხვა გზით, სხვა საბუთიანობით შეიძლება.

ნიკო მარის უმთავრეს ღვაწლს ქართული ფილოლოგიის შექმნა შეადგენს ისევე, როგორც იგია ქართული ენათმეცნიერების დაუცხრომელი კვლევა-ძიების ნამდვილი სულისჩამდგმელიც. ვინც გაითვალისწინებს, რასაც ეს დარგი ნ. მარამდე წარმოადგენდა,

მისთვის ცხადი შეიქნება, რომ ქართველთა მცოდნეობის ისტორიაში ნ. მარის სახელი სამარადისოდ აღიბეჭდება, — ასე აფასებს დიდი მეცნიერი, **ივანე ჯავახიშვილი**, თავისი სახელოვანი მასწავლებლის — ნიკო მარის მეცნიერულ მემკვიდრეობას.

ნიკო მარი განსაკუთრებულ მზრუნველობას იჩენდა საქართველოში სამეცნიერო ცენტრის შექმნისათვის. უთუოდ ისტორიული მნიშვნელობისაა ის ფაქტი, რომ მარს ჯერ კიდევ 1905 წელს შეუდგენია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პროექტინესდება (ინახება მეცნიერის არქივში, გამოქვეყნდა 1934 წელს). ამ დოკუმენტის პირველ მუხლში ნათქვამია, რომ „ქართველთა სამეცნიერო აკადემიას მიზნად აქვს, განავითაროს ქართველურში ისტორიის, ფილოსოფიის, სამართლის, პოლიტიკის, ეკონომიკის, არქეოლოგიის, ფილოლოგიისა და ბუნებისმეტყველების დარგებიო. ერთ-ერთი მუხლი ით-

ვალისწინებს იმ საზღვარგარეთელი მეცნიერების („მიუხედავად გვარტომობისა“) ნაქეზებანახალისებას (სპეციალური პრემიების დაწესებით), რომლებიც ევროპულ ენებზე აქვეყნებენ ქართველოლოგიურ შრომებს, თუნდაც ისეთ არასპეციალურ გამოკვლევებს, სადაც აღძრულია საქართველოს საკითხები. განსაკუთრებით აღსანიშნავია წესდების მუხლი, სადაც გათვალისწინებულია იმ პირთა მომზადება, რომლებიც შექმნიან ორიგინალურ სახელმძღვანელოებს ანდა იმუშავენ სახელმძღვანელოთა თარგმანზე ცოდნის სხვადასხვა დარგში. საგულისხმოა წესდების ის ადგილიც, სადაც ნათქვამია, რომ აკადემიამ თვალყური უნდა ადევნოს ნიჭიერ ქართველ სტუდენტებს უმაღლეს სასწავლებლებში, დაუნიშნონ მათ სტიპენდია, გაუნიოს ხელმძღვანელობა; საჭიროა, „ქართველთა სამეცნიერო აკადემია კვალდაკვალ მიმდევარი გახდეს წარჩინებული ახალგაზრდების მეცნიერული წვრთნისა და დაწინაურებისა, შემძლე იყოს ჯეროვნად მომზადებულ ძალთა შექენისა თანამშრომელთა წრის და შემდეგ თვით აკადემიის შესავსებად და გასაფართოებლად“.

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დაარსებას იმ დროს გადაულახავი დაბრკოლებები შესვდა. ისტორიამ შემოინახა მხოლოდ ექვს გაყვითლებულ ფურცელზე აღბეჭდილი წესდება-პროექტი, შემუშავებული მარის მიერ ქართული მეცნიერული აზრის აღორძინების სურვილით. ჩვენს მეცნიერულ თაობას მარ-

და სამუდამო დავიწყების ფერფლით იფარებოდა.

„დროების“ ფურცლებზე ერთი გულშემატკივარი წერდა, ათონის ბერძნები ქართულ ხელნაწერთა ფურცლებისაგან ბოთლების საცობებს ამზადებდნენო.

1898 წელს ნიკო მარი მიემგზავრება ათონის მთაზე, რათა შეისწავლოს ხელნაწერები და გამოსცეს იქ დაცული ძველი ტექსტების მეცნიერული აღწერილობა.

ნიკო მარმა ათონის სამონასტრო ბიბლიოთეკაში აღმოაჩინა პირველხარისხოვანი ლიტერატურული ძეგლები.

კორნელი კეკელიძე:

საჭირო იყო ნიჭი, მოეზაღაბა, ენთუზიაზმი, ენაკობა და კადნიერება განსვენებულის აკად. ნ. მარისა, რომ შეამნიღო ქართველოლოგიის ის სკოლა, რომელმაც შესაქალებელი გახადა დასაწყისი ნაფიქრი მხსენიარული მუშაობისა ქართული ლიტერატურის ისტორიაში.

თებს, იცოდეს ეს ამბავი და პატივისცემის გრძნობით მოიგონოს დიდი ამაგდარი მკვლევარი, რომელიც ოცნებობდა და იღწვოდა ქართული აკადემიისათვის რამდენიმე ათეული წლის წინათ.

განსაკუთრებით საშური იყო ქართული კულტურის ძველ საზღვარგარეთულ ცენტრებში — ათონზე, სინას მთაზე, პალესტინაში დაცული უმნიშვნელოვანესი ქართული ხელნაწერების შესწავლა, აღწერა, დღის სინათლეზე გამოტანა. იქაც ნადგურდებოდა უმდიდრესი კოლექციები

ბი, ბევრი მათგანი გადმოწერა, მოგვცა ხელნაწერთა ზუსტი აღწერილობა. ამ საბანაში ის სამეცნიერო საზოგადოებრიობის წინაშე წარსდგა ვრცელი მოხსენებით, ხოლო 1900 წელს დასტამბა კიდევაც ათონის აბიოგრაფიული ძეგლების სრული აღწერილობა.

უაღრესად მნიშვნელოვანი და მეცნიერული თვალსაზრისით პირდაპირ ტრიუმფალური იყო ნიკო მარის ექსპედიცია სინას მთაზე და იერუსალიმში, იქ დაცული ქართული ხელნაწერების შესწავლისა და კატალოგიზაციის მიზნით. სინას მთაზე ნ. მართან ერთად იმოგზაურა ივანე ჯავახიშვილმა, მარის უპირველესმა მოწაფემ და ერთგულმა მეგობარმა. ეს იყო 1902 წელს.

აი, რას ამბობს ქართული მწერლობის ისტორიის დიდი ავტორიტეტი, პროფესორი **კორნელი კეკელიძე**: „ნაყოფიერი ხანა ძველი ქართული მწერლობის ისტორიის

ნიკო მარის საენათმეცნიერო ნაზრავში სენტრალური აღბილი უჭირავს საქუთრივ ქართული ენის გრამატიკული აგებულების შესწავლას — პირველი მხსენიარული გრამატიკა ქართული ენისა აკუთვნის ნიკო მარს.

შესწავლისა დაიწყო ეგრეთ წოდებულმა პეტროგრადის სამეცნიერო სკოლამ აკად. ნ. მარის ხელმძღვანელობით“; „აკად. ნ. მარს დიდი ღვაწლი მიუძღვის ქართული ლიტერატურის ისტორიის მეცნიერულად დამუშავების საქმეში“; „საჭირო იყო ნიჭი, მომზადება, ენთუზიაზმი, ენერჯია და კადნიერება განსვენებულის აკად. ნ. მარისა, რომ შექმნილიყო ქართველოლოგიის ის სკოლა, რომელმაც შესაძლებელი გახადა დასაწყისი ნამდვილი მეცნიერული მუშაობისა ქართული ლიტერატურის ისტორიაშიც“.

სამართლიანობა მოითხოვს, აღინიშნოს, რომ ნიკო მარს იმთავითვე კარგად ჰქონდა შეგნებული ქართული ბიბლიის აკადემიური გამოცემის აუცილებლობა, რაც მტკიცე საფუძველს მოგვცემდა გენეტიური საკითხების პო-

ზიტიურად გადაწყვეტისათვის.

ჯერ კიდევ ათონზე ყოფნისას (1898წ.) ნ. მარმა ამოიწერა ზოგი ადგილი ეზდრადან, მთლიანად გადმოწერა ორი პატარა წიგნი (რუთისი და იონასი) და გადაიღო ფოტოპირები ნეემიასი.

1910 წელს მისი თაოსნობით რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიას გადაუწყვეტია ტექსტის მეცნიერული გამოცემა (ფოტოპირები ინახებოდა სააზიო მუზეუმში). როგორც ა. შანიძე გვაუწყებს, შემდგარა კომისია ქართულ-რუსული ლექსიკონის შესადგენად, რომლის ხელმძღვანელი იყო ნიკო მარი, ხოლო წევრები: ივანე ჯავახიშვილი, იოსებ ყიფშიძე და აკაკი შანიძე. სალექსიკონო მასალების ამოსაკრებად ერთ-ერთი წყარო უნდა ყოფილიყო ათონის ბიბლია და ამასთან დაკავშირებით მისი გამოცემის საკითხიც დაისვა. საამისოდ მოწვეულ კრებაზე (1913 წლის შემოდგომაზე), განაგრძობს ა. შანიძე, პირველი სამი წიგნი მოსესი ასე განაწილდა კომისიის წევრებს შორის სასტამბოდ დამზადებისათვის: დაბადებისა — ი. ჯავახიშვილს, გამოსვლათა — ა. შანიძეს და ლევიტელთა — ი. ყიფშიძეს. გამოცემის დასაჩქარებლად, მოზრდილი წიგნები (მაგ., დაბადებისა, გამოსვლათა და სხვ.) შეიძლებოდა ცალ-ცალკე გამოსულიყო. განზრახული იყო, დაკლებული ადგილები მცხეთური ხელნაწერების ტექსტით შეგვევსო; შევუდექი კიდევ გადმოწერას და სასტამბოდ დამზადებას ჩემი ხვედრისას, რომელიც აკადემიის

სტამბას გადაეცა ასაწყობად; ომიანობის გამო შექმნილ პირობებში წიგნის აწყობა გაჭიანურდა, შემდეგ ბეჭდვა შეწყდა, რადგან 1917 წლის დიდმა ამბებმა უსწრო და მე თბილისს გადმოვედი სამუშაოდ“, — დასძენს ჩვენი მეცნიერი.

1910 წელს ნიკო მარის მეთავეობით დაწყებული საქმე ჩვენს დროში გვირგვინდება: ნიკო მარის ყოფილმა მონაფემ, გამოჩენილმა მეცნიერმა აკაკი შანიძემ განაახლა ბიბლიის გამოცემა და საზოგადოებას მიაწოდა სანიმუშოდ გამოცემული რამდენიმე ნაკვეთი ძველი აღთქმის წიგნებისა. 1947 წელს გამოსული I ტომის I ნაკვეთის წინასიტყვაობაში პროფესორი ა. შანიძე წერს: „ამ ნაკვეთის გამოშვებით განახლებულია ოცდაათი წლის წინათ შეწყვეტილი მუშაობა ოპკური ხელნაწერის კრიტიკული გამოცემისათვის. რაგინდ სასიხარულოც უნდა იყოს ეს ამბავი, არ შემოიძლია მაინც დიდი გულისტკივილით არ აღვნიშნო: ვაი რომ სამუდამოდ შესვენებულია ამ საქმის ნამომწყები დიდი ნიკო და ორი მისი თანამშრომელი: დიდი ივანე და ნიჭიერი იოსები, რომელიც ადრე გამოეთხოვა წუთისოფელს. ამ სტრიქონების დამწერს ვალად აძევს, განაგრძოს და ბოლომდე მიიყვანოს მათი სანუკვარი საქმე“.

ცნობილი ენათმეცნიერი და რუსთველოლოგი პროფ. ვუკ. ბერიძე ასე ახასიათებს მარის უმთავრესად ლიტერატურათმცოდნეობითს შტუდიებს: „ნ. მარი არ

ივანე ჯავახიშვილი:

„ვაჟნისტყაონის“ გენიოსი ავტორის მსოფლმხედველობისა, მიზნისა და პოეტური მრწამის შესახებ პირველი მშვენივრად დანაწილი მონობრავი აკად. ნ. მარის კალამს აკუთვნის. მისმა ამ გამოკვლავამ „ვაჟნისტყაონის“ შესწავლის ახალი ხანა შექმნა, ხოლო მსოფლიო ლიტერატურასთან კარალალების ნამოყანებაშ მოთა რუსთაველის მნიშვნელობის წინანდალი ვინარო, მსოლოდ საქართველოთი შემოფარგლული, საზღვრები გადაულახა და სხანდჰყო ის აღგილი, რომელიც ქართველი მგონის უკვლავ ქენილახს კასოგრიობის პოეტური და გონებრივი კულტურის ისტორიაში აკუთვნის.

ყოფილა უბრალო, ასე ვთქვათ, რიგითი მომუშავე; ყველგან საკითხის იშვიათი დასმა, ყველგან დაუნჯებულად მოცემული, მაქსიმალურად ამომწურავი პასუხი: მარისებური სიღრმე, მარისებური სიღიადე. ეს ხარისხით. რაც შეეხება რაოდენობას, მთელი თაობაა საჭირო, ნ. მარის ეს მემკვიდრეობა რომ სათანადოდ დაამუშაოს და აითვისოს“.

რუსთველოლოგია, რომორც გარკვეული ქართველოლოგიური დისციპლინა, სამეცნიერო ნიადაგზე სწორად მარბა დააყენა. მსოფლიო სამეცნიერო საზოგადოებრიობის ყურადღება რუსთაველმა მიიზიდა უპირატესად ნ. მარის შრომების მეოხებით.

ასეთი ნაყოფიერი ხანა რუსთველოლოგიაში იწყება მე-20 საუკუნის დამდეგიდან.

მოვეუსმინოთ აკადემიკოს **ივ. ჯავახიშვილი**: „მხოლოდ მე-20 საუკუნის დამდეგიდან იწყება შოთას უკვდავი ქმნილების დინჯი და გაღრმავებული შესწავლა. პროფ. ნიკო მარიდან მოყოლებული თანამედროვე ხანამდე ეს მუშაობა არ შეწყვეტილა. „ვეფხისტყაოსნის“ გენიოსი ავტორის მსოფლმხედველობისა, მიზნისა და პოეტური მრწამსის შესახებ პირველი მშვენივრად დაწერილი მონოგრაფია აკად. ნ. მარის კალამს ეკუთვნის. მისმა ამ გამოკვლევამ „ვეფხისტყაოსნის“ შესწავლის ახალი ხანა შექმნა, ხოლო მსოფლიო ლიტერატურასთან პარალელების წამოყენებამ შოთა რუსთაველის მნიშვნელობის წინანდელი ვიწრო, მხოლოდ საქართველოთი შემოფარგლული, საზღვრები გადაულახა და ცხად-

ჰყო ის ადგილი, რომელიც ქართველი მგოსნის უკვდავ ქმნილებას კაცობრიობის პოეტური და გონებრივი კულტურის ისტორიაში ეკუთვნის“.

1910 წელს პეტერბურგში გამოდის ნიკო მარის წიგნი, რომლის სათაურია „შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ შესავლისა და დაბოლოების სტროფები, ქართული ტექსტი, რუსული თარგმანი განმარტებებით და ეტიუდით „ქალის კულტი და რაინდობა პოემაში“.

„ეს მშვენიერი გამოკვლევა გადაუჭარბებლივ უნდა „ვეფხისტყაოსნის“ უკვდავი მგოსნის სულისკვეთებისა და მსოფლმხედვე-

აკაკი წერეთელი:
ჩვენ, ქართველს, გვქონდა დიდაგული ნარსული, რომელზედას გვიჩი რამ გაგვიგონია და მიგვიღია შუამონებალდ... ჩვენს ნარსულს აჭირვება გაგვიჩივსა, საჭირო არიან მკვლავარები. გატონმა აქადემიკოსმა ნიკო მარმა გვიჩვენა მგალითი და მის სხვების მიჰყვნენ. ამ ახალ გზაზე დგომა, ამ კვალის ქაგნა თავის თავად კითილი მოვლანაა

ლობის საუკეთესო გამომულავნებლად იქნეს მიჩნეული“ (ივ. ჯავახიშვილი).

ნიკო მარის საენათმეცნიერო ნააზრავში ცენტრალური ადგილი უჭირავს საკუთრივ ქართული ენის გრამატიკული აგებულების შესწავლას — პირველი მეცნიერული გრამატიკა ქართული ენისა ეკუთვნის ნიკო მარს. 1908 წელს გამოდის მარის წიგნი

„ძველი ქართული ენის გრამატიკის ძირითადი ტაბულები“, რომელშიც მოცემულია ტაბულები: ბგერათკლასიფიკაციისა, ბრუნებისა (არსებითი სახელები, ნაცვალსახელები), უღვლილებისა.

ნიკო მარის კალამს ეკუთვნის ახალი ქართული ენის გრამატიკის სახელმძღვანელოც, რომელიც გამოცემულია ლენინგრადის ცოცხალ აღმოსავლურ ენათა ინსტიტუტის მიერ, როგორც სავალდებულო წიგნი ქართული ენის პრაქტიკული კურსის მსმენელთათვის. ივანე ჯავახიშვილთან ერთად ჩვენც ვიტყვი, რომ „აქ ყველაფერი ნ. მარისათვის ისეთი ჩვეულებრივი ნიჭითა და მჭერმეტყველებით არის ნათქვამი, რომ არაფრის დამატება არ არის საჭირო, მაგრამ ამის შემდგომ ქართული ენის ნამდვილი რაობის შესახებ მსჯელობის გაგრ-

ნიკო მარის კალამს ეკუთვნის ახალი ქართული ენის გრამატიკის სახელმძღვანელოც, რომლის გამოცემაშია ლენინგრადის ცოცხალ აღმოსავლურ ენათა ინსტიტუტის მიერ, რომლის სავალდებულო წიგნი ქართული ენის პრაქტიკული კურსის მსმენელთათვის.

ძელებაც, ვგონებ, სრულებით ზედმეტი იქნებოდა“.

ნიკო მარი არაერთგან ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ქართული ენა მსოფლიოში ერთი უმდიდრესი ენათაგანია, რომ ქართული თავისი შინაგანი თვისებებით მსოფლიო ენაა.

მოვუსმინოთ თვით მარს: **„ქართული ენით ყველაფერი გამოითქმება, რაც დედამიწაზე შეიძლება გამოითქვას რა გინდა რა ენით. აზრი არ მოიპოვება არც ერთ ენაზე რუსეთის ან დასავლეთ ევროპისა, რომ არათუ ქართულმა სავსებით გამოითქვას, არამედ მხატვრობით ყალიბში ვერ ჩამოისხას. ქართული ენა, მეტადრე ცოცხალი ქართული ენა უფრო მხატვრულად ხორცს ასხამს ყოველ აზრს და არა დახსნილ-დაქსაქსულად აგვიწერს და არა ზოგად ცნებებზე მხოლოდ გადაიღებს საჭირო აზრს. ასე მდიდარია ქართული, შეიძლება ითქვას, შინაგანი თვისებები მსოფლიური“.**

1911 წელს მარი სიამოვნებით აღნიშნავდა: „ბერლინში მსოფლიოდ ცნობილმა ჰარნაკმა პირადად მითხრა განმეორებით, რომ დარწმუნებული იყავით, ჩვენ დავაფუძნებთ ქართული ენის კათედრასო. ოქსფორდში უკვე დაფუძნდა ქართული ენის კათედრა“. მაგრამ ეს არ კმარაო, დასძენდა მეცნიერი: „ეგ მეცნიერული ინტერესის მეტად მცირე გამოჩენა გახლავს შედარებით იმ დიად მნიშვნელობასთან, რომელიც აქვს ქართულ ენას მეცნიერებისათვის“.

რებისათვის“. პარიზსა და ბერლინში ქართველ სტუდენტებთან ნაკითხულ ლექციებში მარი ამბობდა: „დარწმუნებული ვარ, მარჯორი უორდროპის ფონდი ოქსფორდის უნივერსიტეტში, სადაც ამერიკელი რობერტ ბლეიკი, ჩემი მონაფე, მიწვეულია ძველი ქართული ლიტერატურის კურსის წასაკითხად მაისში (ამ დღეებში), თავის ნაყოფს გამოიღებს; უნაყოფოდ არ დარჩება არც ვენაში დაფუძნებული მეალმოსავლეთ სამკვლევო ინსტიტუტი, სადაც ქართულის შესწავლაში გართულნი არიან და განსაკუთრებით ლურსმულ წარწერათა უძველესი ენების ასახსნელად გატაცებით ეტანებიან საზოგადოდ კავკასიურ ენებს“.

ევროპასა და ამერიკაში ქართული ენის მეცნიერულ შესწავლას და ამასთან დაკავშირებით, ქართული ენის კათედრების გახსნის აუცილებლობაზე ნიკო მარი მგზნებარე შემართებით, შეუპოვრობითა და ცხარე ტონით ქადაგებდა თავის სამეცნიერო ნაშრომებში, პარიზში, ბელინში თუ სხვა ქალაქებში ნაკითხულ ლექციებში, საერთაშორისო კონგრესებსა და ყრილობებზე. როცა ერთ-ერთ მსოფლიო კონგრესზე მარმა განაცხადა, რომ დროა, უცხოეთის უნივერსიტეტებში ისწავლებოდეს და იკვლეოდეს საინტერესო და მდიდარი აგებულების კულტურული ენა — ქართულიო, დიდმა ფრანგმა ლინგვისტმა, საერთაშორისო ავტორიტეტმა პროფ. ან. მეიემ მომხსენებელს რეპლი-

კა მისცა — თქვენ ცოტა აზვიადებთ ქართული ენის მნიშვნელობას, რაკილა თვითონ ქართველი ბრძანდებითო. მარის პასუხი ასეთი იყო: „მე ვლაპარაკობ ქართულის დიდ მნიშვნელობაზე არა იმიტომ, რომ წარმოშობით ქართველი ვარ, არამედ თავად ქართული ენა არის თავისი შინაგანი თვისებებით მსოფლიური“.

„ქართულს,.. ჩემთვის ყოველ ეჭვგარეშეა, ფრიადი პატივისცემა და ჩვენთვის ახლა წარმოუდგენელი დიდება მოელის მეცნიერებაში. მაშინ, მე მწამს, მოზარდ თაობას, პანანინა და მოზრდილ ქართველ ვაჟებსა და ქალებს მათი სამშობლოს მოტრფიალე დედები, მამები და ბიძები მეტის გულწრფელობით ნამდვილი გულის სიღრმიდან ეტყვიან: „პატივი ეც დედაენასა მენსა“, თან უფრო გამარჯვებული ჩაგონებით ზე დასძენენ: „და ისწავლიდე მას და ყოველთა მისთა მეცნიერულად და კეთილი გეყოს შენ“.

„ადამიანი კვდება ინდივიდუალურად სომატური სიკვდილით, მაგრამ არ კვდება საზოგადოებრივად; თავისი ქცევითა და შემოქმედებით ის გადადის ცოცხალ გარემოში — საზოგადოებრიობაში და განაგრძობს სიცოცხლეს მათში, ვინც ცოცხალი რჩება, თუ მართლაც ჭეშმარიტად ცოცხლობდა სიცოცხლეში და არ მიემგვანებოდა მკვდარს, ცოცხალი კოლექტივი მკვდრეთით აღადგენს გარდაცვალებულთ“, — წერდა ნიკო მარი.

1965 წ.

«ქართული ენით ყველაფერი გამოითქმება, რაც დედამიწაზე შეიძლება გამოითქვას რა გინდა რა ენით. აზრი არ მოიპოვება არც ერთ ენაზე რუსეთის ან დასავლეთ ევროპისა, რომ არათუ ქართულმა სავსებით გამოითქვას, არამედ მხატვრობით ყალიბში ვერ ჩამოისხას. ქართული ენა, მეტადრე ცოცხალი ქართული ენა უფრო მხატვრულად ხორცს ასხამს ყოველ აზრს და არა დახსნილ-დაქსაქსულად აგვიწერს და არა ზოგად ცნებებზე მხოლოდ გადაიღებს საჭირო აზრს. ასე მდიდარია ქართული, შეიძლება ითქვას, შინაგანი თვისებები მსოფლიური».

იაკობ მანსვეტაშვილი

წმინდა სულით, წრფელი გულით და სამოქალაქო დაუპირობელი სიყვარულით...

ჩვენი ხსოვნიდან არ უნდა ამოიშალოს ორი ქართველის სახელი, რომელთაც არა ნაკლები ღვაწლი და სამსახური მიუძღვით ჩვენი ქვეყნის წინაშე, ვიდრე ილიასა და აკაკის. მართალია, ამათ არ ჰქონდათ ისეთი ბრწყინვალე, წარმტაცი, მომადლებული ნიჭი, როგორც ილიას და აკაკის, მაგრამ სამაგიეროდ, სული ჰქონდათ წმინდა, გული — წრფელი და დაუმრეტელი სიყვარული სამშობლო ერისა. ეს სიყვარული შთანერგილი ჰქონდათ მათ პატარაობიდანვე. გაჭირვება, ტანჯვა, სიღარიბე წიგნებიდან კი არ ჰქონდათ გაცნობილი, არამედ თვით ცხოვრებამ, თვით სინამდვილემ გამოატარა ესენი ამ ჭახრაკში.

იაკობ გოგებაშვილი

ეს ქართველები იყვნენ იაკობ გოგებაშვილი და ნიკო ცხვედაძე. პირველი იყო დიკავენის თუ მთავრის შვილი, ხოლო მეორე — სოფლის ღარიბი მღვდლის შვილი. სიღარიბეში დაბადებულნი, სიღარიბეში აღზრდილნი, ნახევრად მშიერ-მწყურვალნი მაინც იმდენს მხნეობას იჩენენ, იმდენს ცდილობენ, რომ უმაღლეს სასწავლებელსაც კი ათავებენ: ორთავეს სასულიერო აკადემია ჰქონდათ დამთავრებული.

ამ გარემოებამ ისინი არ დააშორა თავის ხალხს. პირიქით, „გული წრფელი უფრო განიახლეს გვამსა თვისსა“ და შეუდგნენ საქვეყნო მოღვაწეობას. მათ თავის მოღვაწეობის საგნად დაისახეს ის, რაც ილიამ ასე საუცხოვოდ გამოოსთქვა: „რომ კაცი კაცად გახდეს, ამის ღონე მარტო ცოდნა და

განათლებაა, ღონე არ ექნება განათლებულ კაცს თავის ჯაჭვის დასამტკვრევად“.

აი, ამ აზრის განხორციელებას შეუდგნენ გოგებაშვილი და ცხვედაძე და სიცოცხლის დამღევემდე არ უღალატნიათ. პირველად ორთავენი მასწავლებლობდნენ სასულიერო სასწავლებელში. აქ დიდად ხელს უწყობდნენ სემინარიელების განვითარებას, მათ ნაციონალურ გრძნობის გაღვიძებას, სასულიერო მთავრობამ ორთავენი არასაიმედოდ სცნა და სამსახურიდგან გააძევა.

აქ მათი გზები გაიყარა: ცხვედაძე ისევ მასწავლებლად შევიდა საქალაქო ინსტიტუტში, ხოლო გოგებაშვილმა სრულებით სხვა გზა ამოირჩია: სამსახურს სამუდამოდ თავი მიანება და სავსებით საქვეყნო საქმეს შეუდგა სამოს-

წავლო ასპარეზზე. განიზრახა ქართული სახელმძღვანელოებისა და სახალხო წიგნების შედგენა და გავრცელება. არ იფიქროთ, რომ ეს პატარა საქმე იყო. პირიქით, გოგებაშვილის მხრივ ასეთი ნაბიჯი უფრო ღვაწლ-შემოსილებას, თავის განწირულებას ემსგავსებოდა. ნუ დაივიწყებთ, რომ საცხოვრებლად მას არაფერი გააჩნდა, სამსახურიდგან გამოდევნის გამო ულუკმაპუროდ დარჩა, შემწეობას არსაიდგან მოელოდა, და არც მიიღებდა წყალობას: მეტად თავმოყვარე და ამაყი კაცი იყო. მაგრამ არ შეუშინდა სიმშვილს, არ შედრკა, მტკიცედ დაადგა ცხოვრების ეკლიან გზას და მუდგრად გაუმკლავდა უმაღურ ნუთისოფელს, ოღონდ თავის დედა აზრისთვის არ ეღალატნა.

მხნეობამ, საქვეყნო საქმის სიყვარულით სულჩადგმულმა, თავისი გაიტანა. ხომ იტყვიან: მხნე იყავ, გაძლიერდიო. და აკი გოგე-

**ვაჭვობ, რომ ქართულ წარა-კითხვის
გაგრძელებაში გოგებაშვილზე მეტი ღვაწლი
მიუძღოდეს თუნდ ილიას ან აკაკის. ამათი
წინადაცობით თუ ათასობით პრესალაგობა მთელ
საქართველოში, გოგებაშვილის წინადაცობით
ათასობით ეფინებოდა ჩვენს ქვეყანას.**

ბაშვილი მართლაც გაძლიერდა, გაძლიერდა ხალხის თვალში: რამდენი თაობა აღიზარდა მის „დედა ენაზე“ და „ბუნების კარზე“. სად მოიპოვებოდა ისეთი ალაგი იმერეთს თუ ამერეთს, მთელ საქართველოში, რომ გოგებაშვილის სახელი არ სცოდნოდათ. **ვეჭვობ, რომ ქართულ წერა-კითხვის გავრცელებაში გოგებაშვილზე მეტი ღვაწლი მიუძღოდეს თუნდ ილიას ან აკაკის. ამათი ნაწერები თუ ათასობით ვრცელდებოდა მთელ საქართველოში, გოგებაშვილის წიგნები ათიათასობით ეფინებოდა ჩვენს ქვეყანას. მე დანამდვილებით ვიცი, რომ წერა-კითხვის საზოგადოების წიგნის მალაზია 1880-1890 წლებში ყოველ წლივ ჰყიდდა: ოც-ოცდახუთი ათას ცალს „დედა ენას“ და ხუთ-ექვს ათასს ცალს „ბუნების კარს“.**

დიდი სამსახური გაუწიეს გოგებაშვილის წიგნებმა ქართველ ხალხს. დიდის ღირსებისა იყვნენ ეს წიგნები თავის დროზე, დიდის ნიჭით შედგენილნი, ყველას უნებლიეთ უღვიძებდნენ მეტის ცოდნის სურვილს, სწავლის გაგრძელებას და გაძლიერებას. მე თითონ „დედა ენამ“ და „ბუნების კარმა“ შემაყვარეს ქართული წიგნი, — გამაცნეს საქართველოს ისტორია, გეოგრაფია. მაშინდელ სკოლებში ხომ ქართული ენის ხსენებაც კი აკრძალული იყო, თორემ ისტორიაზე და გეოგრაფიაზე ვილა რას იტყვის.

გაძლიერდა გოგებაშვილი ქონებრივადაც: **ყველა თავის წიგნებიდან ყოველწლიური წმინდა შემოსავალი ჰქონდა სამი ათას-ოთხი ათას მანეთამდე. ეს ფული არამც თუ სავსებით ჰყოფნიდა მისი, როგორც მარტოხელის, უცოლშვილო კაცის არა დიდ მოთხოვნილებას, არამედ სხვა-სხვაც ბევრს ჰხვედოდა და კიდევ ანარჩუნებდა ცოტა რამეს შესანახად, სიბერისა თუ რაიმე ავადმყოფობის უზრუნველსაყოფად. ამ სახით შენახული აღმოაჩინდა სიკვდილის ჟამს ათი ათას მანეთამდე. და ეს ცოტაოდენი ნვლ-**

ილი სიკვდილის წინ თითონვე განაწილა სხვადასხვა დაწესებულებათა მისაცემად, განურჩევლად ეროვნებისა და სარწმუნოებისა.

ასე გაატარა და დაამთავრა თავისი ცხოვრება ამ ერთგულმა გუმაგმა ქართულის ეროვნებისა. ჭკუა დიდი ჰქონდა, კალამიც კარგად უჭრიდა და არა ერთხელ გამკლავებია ქართულ თუ რუსულ ჟურნალ-გაზეთებში, ვისაც კი შეატყობდა ქართული ენის, ქართული მნიგნობრობის მტრობას, ღალატს. ბევრს ეხსომება, რა გამმაგებით და სიმკაცრით ეომებოდა ერთის მხრივ იანოვსკის, ამ დაუძინებელს მტერს ქართველობისას და, მეორეს მხრივ, ამორღიებს და მისთანებს, რომელთაც თავისით თუ ზემოდგან შთაგონებით, განიზრახეს სამეგრელოდან ქართული ენის გამოდევნა და მეგრული ანბანის შედგენა.

ასევე მკაცრად ექცეოდა გოგებაშვილი, ვინც ნებსით თუ უნებლიეთ, სასწავლებელში პედაგოგიურ გზას გადასცდებოდა და შემცდარ ნაბიჯს გადასდგამდა. თითონ დიდად განვითარებული და კარგი მცოდნე პედაგოგისა, შემცდარს ამხელდა და სწორ გზას უჩვენებდა.

როგორც ვთქვით, ცხვედაძე სხვა გზას დაადგა. ამან სამსახურს თავი არ დაანება, მაგრამ საქვეყნო საქმისთვის არც ამას უღალატნია. ამას არ ჰქონდა ნიჭი მწერლობისა, არ იყო კალმის პატრონი, მაგრამ მხნეობა კი ჰქონდა უძლეველი, შეუდრეკელი. თუ რაიმე საქმეს შეუდგებოდა, გზიდან გადასვლა აღარ იცოდა, ჭირვეული იყო, ფანატიკოსი საქმისა. არ იცოდა, რა იყო დამცირება, არაკადნიერად მოქცევა, დაცინვა, — ყველას აიტანდა, ყველაფერს მოისმენდა, ოღონდ მიზნისათვის მიეღწია, განსაზღვრული საქმე საქმეზე მოეყვანა.

თუ დღეს ჩვენ გვაქვს ის საუცხოო, დიადი შენობა, რომელიც ვაპირებან ამაყად ქალაქს დაჰყურებს და ამშვენებს, მტარს თვალს უყენებს და მოყვარეს გულს უხარებს, ის შენობა, სადაც დღეს

ქართული უნივერსიტეტი იმყოფება, — ეს უნდა დავუმაღლოთ ნ. ცხვედაძეს, იმის მხნეობას, იმის ერთგულებას, იმის თავის განწირვას.

საიდან და როგორ დაიბადა აზრი ამ შენობის აგებისა?

როდესაც მოვახერხეთ და ჩვენი სათავადაზნაურო სკოლა საყოველთაო საშუალო სასწავლებლად გადავაკეთეთ, საკუთარი თავშესაფარი არ გვქონდა ამისთვის, კატის კნუტივით დავატრევდით ამ სასწავლებელს და ხან ერთ შენობაში გადავიტანდით, ხან მეორეში, მაგრამ ყველა ყოველად უვარგისი იყო, გამოუსადეგარი, სწავლებისთვის სრულიად მოუწყობელი. უნდა გვეფიქრა საკუთარი შენობის შესაძენად. შესაფერისი ტფილისში არაფერი მოიპოვებოდა. უნდა გვეფიქრა საკუთარ შენობაზე. ვაკეზე მიწის შეძენა მოვახერხეთ. ახლა შენობისათვის უნდა გვეზრუნა, მაგრამ საიდგან, რა ღონით, ფული სად იყო? გადავწყვიტეთ, ჩვენი საწყალი ჯიბეები გადმოგვებრუნებინა და, რაც გვქონდა, ამოგვებერტყა. იყო შედგენილი სიები ქართველ მოხელეთა, მსახურთა და ასე გროშობით, სწორედ გროშობით შეკრებილი ფულით ჩავყარეთ საძირკველი. ამაზე ხომ ვერ შევდგებოდით? გართულდა საქმე, ფული ბევრი უნდოდა. ჩვენი გროშებით და თუნდ მანეთებითაც ველარას გავხდებოდით. უნდა სხვა ღონე გველონა. აი სწორედ აქ იჩინა თავი ცხვედაძემ.

ამოიღებდა ნიშანში, ვისაც კი რაიმე ქონებას შეამჩნევდა, შეურნდებოდა და მინამ ფულს არ გამოალებინებდა, არ მოეშვებოდა. არც ერთი შეძლებული ქართველი არ გადაურჩებოდა ცხვედაძის ხარკს. ჩვენში იქნებოდა, რუსეთში თუ უცხოეთში, ყველგან ხელს მიანვდენდა, ყველას გამოამეტიანებდა რასმე. ხერხი იცოდა, ვისთან როგორ უნდა მიუსულიყო, ვისთვის საიდან მოევილო. რაც უფრო შორს მიდიოდა, მით უფრო მეტი მადა ემლებოდა ჩვენს ნიკოს. ჯერ განზრახული იყო მხოლოდ ორ-სართულიანი

შენობა, მერე მადა გაეხსნა და ორი სართული ოთხად გადააქცია. ახლა კი წვრილ-წვრილად მოგროვებული შემონირულებანი ხარჯებს ვეღარ ჰფარავდა. უნდა სხვა გზას დასდგომოდა და ამ გზამ ნიკო მიიყვანა დავით სარაჯიშვილთან და ჩვენს ბანკთან.

სარაჯიშვილის სასახლოდ უნდა ითქვას, რომ უხვად გაშალა ხელი და არას ზოგავდა ამ საქმისათვის. მის თამასუქებს ანადდებდნენ ხოლმე საკომერციო ბანკებში ასი ათასი მანეთობით. სარაჯიშვილის მეუღლე, გულკეთილი ეკატერინე, მხოლოდ ერთს იხვეწებოდა:

„ნაილეთ რამდენიც გნებავთ, რის ეშმაკისთვის გვინდა ფული, შვილი ჩვენ არ გვყავს, ძე ჩვენ არ გვაბადია. მთელი ჩვენი ქონება, ჩვენი სიკვდილის შემდეგ მაინც ისევ ქართველ საზოგადოებას დარჩება. მხოლოდ ერთს კი გვხვეწებოდით: ბანკის თამასუქებს ფრთხილად მოექცეით, ვადაზე გადაუხდელი არ დაგრჩეთ, ჩემი ქმარი არ დაღუპოთ და სიცოცხლეშივე უღუკმა-პუროდ არ დაგვტოვოთ“.

სარაჯიშვილი მაინც იძლეოდა და იძლეოდა ფულს. ჩვენი ბანკი კი უფრო მაგარი გამოდგა. პირველად ესეც ადვილად იძლეოდა ფულს, მაგრამ როდესაც დაჰხედეს, რომ ხარჯი სულ მატულობს და მატულობს, ბანკის პატრონი, ე.ი. თავად-აზნაურობა, აჯანყდნენ. გაიძახოდნენ, სწორედ გიჟია ეგ ვილაც ცხვედაძეა, გადარეულა, ლამის მთელი ბანკის შემოსავალი სულ იმ შენობაში ჩაგვყრევინოს. ილიას უსაყვედურებდნენ: შენ აქებ იმ ვილაცა ცხვედაძეს და ისიც, რასაც უნდა, ჩადის. ჩვენ ათასი გაჭირვება გვაქვს, ჩვენ ყველაფერზე უარს გვეუბნები და იქ კი უანგარიშოდ აბნევთ აუარებელ ფულს. ილია, ცოტა არ იყოს, შეკრთებოდა ხოლმე და გასაგლევად გაბრაზებულ თავადაზნაურობას ცხვედაძეს მიუგებდა:

— ნიკო! მოდი კრებაზე, შენ თითონ მიეცი პასუხი და ანგარიში, — ეტყოდა ხოლმე ილია ცხვედაძეს. ცხვედაძეც უარის უთქმელად

ნიკო ცხვედაძე

გამოვიდოდა, თუმცა კარგად იცოდა, რამდენი უსიამოვნება მოელოდა გაბრაზებული ყრილობისაგან, მაგრამ წარმოგიდგინეთ, ეს აღელვებული ხალხი ერთბაშად მიჩუმდებოდა ხოლმე, როდესაც თვალწინ წამოუდგებოდა გულკეთილი, გულუბრყვილო, მუდამ მომლიმარი კაცი და დაიწყებდა ლაპარაკს ტკბილად, როგორც მოკეთე, თანაც გატაცებული იმ აღმაფრენი რწმენით, რომ ეს საქმე საშვილიშვილოა, საჭიროა მთელი ქართველობისათვის და ხარჯს არ უნდა შეუშინდეთ, საქმეს არ ეღალატებოთ.

— ეგ ყველა კარგი, — ეუბნებოდნენ აქეთ-იქიდგან, — მაგრამ მაგ უზარმაზარ შენობას რომ გამოუდექით და აუარებელ ფულსა ჰყრით შიგა, ნეტავ, რას აპირებთ, შიგ, რა გინდათ, მოათავსოთ?

— საჭიროა, მოვიხმართ, — ისევ მომლიმარი სახით უპასუხებდა ცხვედაძე. დაგვიჯერეთ, არ ინანებთ, მერე მადლობასაც გვეტყვი. **აგერ ხმები ისმის და იქნებ კიდევ გამართლდეს, რომ ტფილისში უნივერსიტეტის გახსნის ნებას გვაძლევნო. დეე, შენობა მზად გვქონდეს, იქნება როდისმე ქართულ უნივერსიტეტსაც ველიროთ.**

ამ სიტყვებით ბევრს მოინადირებდა ხოლმე და ფულსაც აძლევ-

დნენ, მაგრამ იყვნენ ისეთი აყვირებიც, რომელნიც ლანძღავდნენ, ჭკუაზე შერყეულს ეძახდნენ, ბანკის დამლუპველად სთვლიდნენ. ნიკო ამათ ყურადღებას აღარ აქცევდა, ფული მიეღო და სხვა კი ამას არაფერი უნდოდა ამათგან. მათი ქება-დიდება მისთვის საჭირო არ იყო.

სანყალი ნიკო! ფანტაზიორს ეძახდნენ, ბიუს, ჭკუაზე შეშლილს. რად? რად და იმად, რომ ოცნებობდა ქართულ უნივერსიტეტზე. იქნება, ეს ოცნება იყო. ოცნება ფანტაზიკოსისა, რომელსაც მტკიცედ სწამს, რომ ოდესმე ეს ოცნება ასრულდება. დღეს ხომ ვხედავთ, რომ ეს ოცნება სინამდვილედ გადაიქცა, ეგ არის, რომ სანყალ ნიკოს არ დასცალდა ამის ნახვა!

ნიკო, სულ იმავე საქმისთვის ფულის ძებნაში, ერთხელ დიდის ფეოდალის, **გენერალ ივანე მუხრანსკის** კარსაც მიადგა. გენერალმა ზრდილობიანად მიიღო, ყურადღებით მოუსმინა რაც სათქმელი ჰქონდა ნიკოს, და მერე ასეთი პასუხი მისცა:

— კარგი საქმე დაგინყვიათ. მეც მუხრანში ამ ხანად დიდს სახლს ვაშენებ. კარგად მოგვივა საქმე: თუ მოვესწარი, მაგ თქვენს შენობაში პარლამენტი გავმართოთ, ტფილისი მაშინ პარიზი იქნება და მუხრანი — ვერსალი.

მელას რაც აგონდებოდა ის ეს-იზმრებოდაო. ამ მელია-მუხრანსკიმ ამ ლათაიებით მოიშორა თავიდან ცხვედაძე და ფული კი გროშიც არ მისცა. მერე მისმა შვილმა და მემკვიდრემ, ცნობილმა კონია მუხრანსკიმ, როგორც იყო გაიმეტა და მგონი, ოთხასი თუმანი მისცა ცხვედაძეს, მაგრამ ყველას კი შესწიოდა და წუნუნებდა, გამძარცვესო. ნუ დაივიწყებთ, რომ მუხრანსკი უშვილო იყო და ქონება და მამული კი ქალაქად თუ სოფლად თავზე საყრელი ჰქონდა.

იაკობ მანსკვიტაშვილი, ნახული და გაპონილი, 1936 წ.

სამოსიანელები და ხალხოსნები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობაზე

ილია ჭავჭავაძესა და ქართული სიტყვის სხვა დიდოსტატებს, რომლებიც რუსულსაც ბრწყინვალედ ფლობდნენ და კარგად ესმოდათ რუსული ენის მნიშვნელობა ქართველთათვის, შეიძლება ითქვას, ბრძოლა უხდებოდათ „ორ ფრონტზე“ — მეფის მოხელეებისა და ქართველი ფსევდოპატრიოტების წინააღმდეგ.

ნიკო ნიკოლაძე

ენის პრობლემა

რუსული ენის ცოდნა, ილია ჭავჭავაძის თქმით, აუცილებელია „განა მარტო იმისათვის, რომ იგი საჭიროა ვითარცა სახელმწიფო ენა, არამედ იმისათვისაც, რომ მისი ლიტერატურა ეხლა იმოდენად ძლიერია, რომ შეუძლიან გონებაგახსნილს კაცს სულის საზრდოება მისცეს. იგი ღონეა, არამცთუ მეტის ცოდნა, არამედ როგორც სახსარი საცხოვრებლად ბრძოლისათვის, იგი ფარ-ხმალია დღეს ჩვენთვის ყველაფერში და ყველგან“ (ტ. IV, გვ. 287).

„ცხადია, — ნერდა ი. გოგებაშვილი, — რომ რუსული ენის ცოდნა უდიდესი სიკეთეა ყველა კავკასიელისათვის, რადგან იგი შესაძლებლობას აძლევს მათ, იყონ დიდი სახელმწიფოს სრულუფლებიანი მოქალაქენი, ეზიარონ მდიდარ რუსულ ლიტერატურას და მთელი დედამიწის ერთ მეექვსედზე გაშლილი თავიანთი სამ-

შობლოს თვალუწვდენელ სივრცეზე თავს გრძნობდნენ როგორც საკუთარ ოჯახში. მაგრამ აქსიომას წარმოადგენს ისიც, რომ ამ ძვირფასი ცოდნის შესაძენად ყველაზე მიზანშეწონილ საშუალებას მშობლიური ენა და მშობლიური წერა-კითხვა შეადგენს“ (ტ. III, გვ. 424).

1905 წელს ი. გოგებაშვილმა გაილაშქრა იმ ცრუ პატრიოტების წინააღმდეგ, რომლებიც ქართული სახალხო სკოლებიდან რუსული ენის განდევნას მოითხოვდნენ. დიდმა პედაგოგმა დამაჯერებლად დაასაბუთა, რომ რუსული ენის ცოდნა საჭიროა არა მარტო ინტელიგენციისათვის, არამედ მუშებისა და გლეხებისათვის, მთელი ჩვენი ხალხისათვის.

„...ჩვენს ხალხს სურს, იცოდეს რუსული ენაც, ეს სურვილი, — უნდა მართალი ვთქვათ, — იმდენად საგრძნობელია, რომ სახალხო სკოლა, რომელშიაც რუსულს ენას ადგილი არ ექნება, ვერ მოი-

პოვებს ჩვენის ხალხის სრულს სიმპათიასა, რა მიზეზითა?

ქართული ენა მეტყველ და მსმენელ არსებად ჰხდის ქართველს გლეხსა და მუშას მარტოოდენ ქართველთა შორის, ხოლო მათიშვიათად არა აქვთ საქმე არაქართველებთანაც, რომელთაც ქართული ენა არ იციან. ამ შემთხვევაში ჩვენი მუშა და გლეხი ხდებიან ყრუდ და მუნჯად. მისი არაფერი ესმით და არც მას ესმის სხვისა. მათ ეს დიდ დაბრკოლებად მიაჩნიათ და უნდა თავიდან აიცილონ იგი, მაგრამ რა გზით? იმისთანა

ნიკო ნიკოლაძე:

...სიბრძნეა, ერთი რომელიმე ურიგო და უნიჭო კახი თბილისის მოადანზე უსარგებლოდ დაეთრაოდეს, და თან ვინმე ვერცოდეს და ხაიკრინს პირს, რომელიც პარიჟის ბიბლიოთეკაში ურომობს, გააულის უსიყვარულობას აბრალებდეს მარტო იმისთვის, რომ საქართველოში ჩემსავით უსარგებლოდ რატომ არ დალოციალობსო. სადას გინდათ იუროპეთ, სადას გსურდათ ისნაჟლეთ, რას გინდა ჰქენით, ოღონდ ჰი თქვენი გააული გიყვარდათ, ოღონდ ჰი მის სსსარგებლოდ იუროპეთ.

ენის საშუალებით, რომელიც მეტ-ნაკლებობით იციან სხვა კავკასი-ის ხალხებმაც და რომელიც ხალხთა შორის ენას წარმოადგენს. ამისთანა ენა, როგორც მკითხველს მოეხსენება, არის ახლანდელს პირობებში რუსული ენა. ჩვენებური მუშა და გლეხი გრძნობს, რომ ამ უკანასკნელ ენის ცოდნა გამოიყვანს ვინრო კალაპოტიდან, სარბიელს გაუფართოებს. სხვა ხალხებთან დაახლოვებს და გაუხსნის დიდ ბაზარსა...

...სახელმწიფო ენის სწავლა არა ხალხს არ მიაჩნია საშიშად თავის ნაციონალურ არსებობისათვის. მკითხველს მოეხსენება, რომ ბევრმა კერძო პირმა იცის რამდენიმე ენა, მაგრამ ეს გარემოება არა თუ არ ასუსტებს მათში მამულიშვილობას, არამედ კიდევ აძლიერებს“...

ნაციონალისტურად განწყობილი ქართველი „პატრიოტები“ განსაკუთრებით მკაცრად ესხმოდნენ თავს ნიკო ნიკოლაძეს, რადგანაც გამოჩენილი პუბლიცისტი ხშირად საქართველოს ფარგლებს გარეთ მოღვაწეობდა და რუსულ პრესაში აქტიურად თანამშრომლობდა.

ნ. ნიკოლაძეს არაერთხელ გაუცია დასაბუთებული საკადრისი პასუხი ამ ვაიკრიტიკოსებისთვის. გავიხსენოთ, როგორი მგზნებარე სიტყვით მიმართა მან საქართველოს და ქართველ მკითხველს: „მას აქეთ, რაც მე ჩემს თავს ვიცნობ, — წერდა იგი თავის „სალამში“ 1876 წელს, — მე ერთი წადი-

ლის მეტი არა მქონია, ერთი ღმერთის გარდა სხვისთვის თაყვანი არ მიცია... მე შენ მიყვარდი, შენ მწამდი, შენ გემსახუროდი, ავად თუ კარგად, როგორც შემეძლო, როგორც ჭკუა მიჭრიდა, მე შენ მიყვარდი, როგორც ჩემი ქვეყნის კაცი, ჩემი თანამემამულე და ძმა... მე დამივლია მთელი ევროპა და ბევრ ჩინებულ ქვეყნებში ბევრ აღმტაც საზოგადოებაში გამიტარებია თვეები და წლები, მაგრამ ყოველგან და ყოველთვის, სადაც კი ვყოფილვარ, ერთი საგანი მქონია: შენთვის დამზადება, შენთვის სამსახური, შენი სარგებლობა.

მე იმ პირებს არ ვეკუთვნი, რომელნიც ფიქრობენ, რომ შენთვის სარგებლობის მოტანა მარტო შენს საკუთარ ენაზე შეიძლება, მარტო შენს საკუთარ სახლში, შენთან ჯდომით და ლაპარაკით.

...მიმჩინია, რომ გინდ ქართულ ენაზე გემსახუროს შენ კაცმა, გინდ თათრულზე, ოლონდ კი შენი უფლებები დაიცვას, შენი მდგომარეობა გააუმჯობესოს, შენი ძალა აღადგინოს და შენს მტერს მუხი დასცეს, — სულ ერთია. ამ აზრით, მე სხვაგან და ჩვენში, მწერალი და გაჩუმებული ნიდაგ შენი ერთგული, შენი მსახური ვიყავი“ (ტ. IV. გვ. 361-362).

სხვა წერილებში („უკაჟო მაჭახელას“) ნ. ნიკოლაძე მთელ ქართველობას ორ ნაწილად ყოფს: ერთნი მხოლოდ თავისი ეგოისტური, პირადი სარგებლობისათვის ზრუნავენ, მეორეთ კი „საკუთარ სარგებლობაზე უმაღლ საზო-

გადო სიკეთე და მამულის სიყვარული მიუძღვით“. პირველნი, სადაც გინდ ცხოვრობდნენ — გინდ ბორჩალოში და გინდ პარიზში, „ყველგან და ყოველთვის მუქთი მჭამლები და უხეირო წევრები იქნებიან თავიანთი ქვეყნისათვის...“

...სიბრყველა, ერთი რომელიმე ურიგო და უნიჭო კაცი თბილისის მოედანზე უსარგებლოთ დაეთრეოდეს, და თან ვინმე მშრომელს და ხეირიანს პირს, რომელიც პარიჟის ბიბლიოთეკაში შრომობს, მამულის უსიყვარულობას აბრალელებდეს მარტო იმისთვის, რომ საქართველოში ჩემსავით უსარგებლოდ რატომ არ დალოლიალობსო. სადაც გინდათ იშრომეთ, სადაც გასურდეთ ისწავლეთ, რაც გინდა ჰქენით, ოლონდ კი თქვენი მამული გიყვარდეთ, ოლონდ კი მის სასარგებლოდ იშრომეთ, ოლონდ კი მისი მდგომარეობის გაუმჯობესებაზე, მისი სახელის გადიდებაზე, მისი კეთილდღეობის მოახლოებაზე იმეცადინეთ.

მართალია, ჩვენის ქვეყნისთვის ის უფრო ემჯობინება, რომ მისი ჩინებულად ნასწავლნი და დახელოვნებულნი შვილები მასშივე შრომობდნენ, დანარჩენ მის შვილებს პირდაპირ ეხმარებოდნენ, მაგრამ ესეც რომ არ იყოს, მე ოცდაათს შინაურს უმეცარს ერთი „გასული“ ნასწავლი მირჩევნია. ...სხვა რომ არ იყოს რა, ჩვენებური კაცი, რუსეთში პროფესორად გამხდარი, ერთს ჩვენებურს სტუდენტს ხელს მაინც გაუწყობს, ერთს ჩვენს ყმანვილს მაინც დაიფარავს და შემწეობას

იაკობ გოგებაშვილი:

რუსული ენის სოფნა უდიდესი სიკეთა ყველა კავკასიელისათვის, რადგან იგი შესაქლავლობას აქლავს მათ, იყონ დიდი სახელმწიფოს სრულუფლებიანი მოქალაქენი, ეზიარონ მდიდარ რუსულ ლიტერატურას და მთელი დედამინის ერთ მეაქსნაღზე გაუღილი თავიანთი სამუოგლოს თვალუწვანელ სივრცეზე თავს გრძნობდნენ როგორც საკუთარ ოჯახში. მაგრამ აქსიოვას წარმოადგენს ისიც, რომ ამ ქვირფასი სოფნის შესაქნად ყველაზე მიზანშეწონილ საშუალებას მუოგლიური ენა და მუოგლიური წერა-კითხვა შეადგენს.

მისცემს თავის გავლენით“ (ტ. IV, გვ. 551-553).

თავის პოლემიკურ სტატიამში „მამულის სიყვარული და მსახურება“ ნ. ნიკოლაძე წერდა:

„ნუთუ, მაბალითად, კარგს იზამდნენ ილ. ჭავჭავაძის მრჩეველები, 1856 წ. რუსეთში წასვლა რომ დაეხალათ მისთვის და ეთქვათ, სჯობს ქართულად გამიიზარდო, რომ ქართველობის ბრძნობა არ დაბეკარბოსო, ნუთუ ამით სარგებლობას მოუტანდნენ ისინი საქართველოს?“

ასევე საღად და დამაჯერებლად მსჯელობს ნ. ნიკოლაძე ენის საკითხზე.

„კაცმა რომ თქვას მარტო რუსულ ან მარტო ევროპულ ენებზე უნდა ვსწეროთ, ქართული კი სრულიად მივატოვოთო, — ეს, რასაკვირველია, სიბრიყვე იქნება. ჩვენი მდგომარეობა ჩვენი ქვეყნის მოყვარეთაგან ორგვარ შრომას მოითხოვს. ერთის მხრით ჩვენ უნდა ვშრომობდეთ თვითონ ჩვენი ხალხის გასანათლებლად, მისი გონების გასახსნელად, მისი ხასიათის გასამაგრებლად. უეჭველია, რომ ამგვარი შრომა მარტო ქართულს ენაზე შეიძლება. მაგრამ ამასთანავე ჩვენვე უნდა ვშრომობდეთ რუსულს და სხვა ენებზედაც. იმ აზრით, რომ სხვებს ჩვენი მდგომარეობა, ჩვენი საჭიროება და სურვილი გავაცნოთ.“

...ჩვენი ქვეყნის ბედი რუსეთთან არის შეერთებული (... ნუთუ სასარგებლოა ჩვენი ქვეყნისათვის, რომ რუსეთმა არ იცოდეს ჩვენი მდგომარეობა? ნუთუ საჭირო არ არის, რომ ღირსეული აზრი ჩვენზე შეადგინოს არა თუ მარტო რუსეთმა, არამედ მთელმა ევროპამაც? მაშასადამე, ნუთუ საჭირო არ არის, რომ ქართველები სწერდნენ რუსულ და ევროპულ ენებზე, აგებინებდნენ რუსეთს და ევროპას ჩვენს ხასიათს, ჩვენს მდგომარეობას, მიმართულებას, სურვილს და ლხინსა და დარდს?“

ამგვარად, ჩვენმა სამოციანელებმა და ხალხოსნებმა ბრწყინვალედ გააშუქეს რუსეთ-საქართ-

ველოს ურთიერთობის რთული პრობლემები და უდიდესი როლი შეასრულეს ამ ურთიერთობათა განმტკიცებაში. ისინი, როგორც ჭეშმარიტი პატრიოტები, ყველგან და ყოველთვის თავიანთი სამშობლოს პროგრესის, მისი აწმყო-სა და მომავლის ინტერესებიდან გამომდინარე, იბრძოდნენ რუს ხალხთან, მოწინავე რუსეთთან ძმური კავშირის განსამტკიცებლად, რის გარეშე მათ წარმოუდგენლად მიაჩნდათ საქართველოს წინსვლა და განვითარება.

რუსული სკოლა-მეცნიერება

„რუსულმა სკოლა-მეცნიერებამ გაგვიღო კარი განათლებისა და რუსულმანვე ლიტერატურამ მოაწოდა საზრდო ჩვენს გონებასა და გამოკვება ჩვენი აზრი მოძრაობის გზაზე. თვითეული ჩვენგანი, გინდა თუ არა, უნდა დასწავებოდა ამ ორს წყაროს თავის სულიერ წყურვილის მოსაკლავად“, — წერდა ილია ჭავჭავაძე (ტ. IV, გვ. 369).

როცა დიდი პატრიოტი-მწერალი ამას ამტკიცებდა, მას, რა თქმა უნდა, კარგად ახსოვდა თავისი სამშობლოს მრავალსაუკუნოვანი კულტურის მდიდარი ტრადიციები, მაგრამ XIX საუკუნეში საქართველოში არ იყო არც უმაღლესი სასწავლებლები, არც სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტები, ხოლო რუსეთში იმ დროს „სკოლა-მეცნიერებამ“ და საზოგადოებრივმა აზროვნებამ ერთ-ერთი პირველი ადგილი დაიკავა მთელ მსოფლიოში.

როგორც ცნობილია, გაცხოველებული კულტურული ცხოვრებისა და რევოლუციური აზრის ცენტრი გახდა პეტერბურგი, განსაკუთრებული ავტორიტეტი მოიპოვა ქართველთა შორის პეტერბურგის უნივერსიტეტმა, რომელიც 1819 წელს დაარსდა. ახალგაზსნილ უნივერსიტეტს ჯერ ხუთი წელიც არ შესრულებოდა, რომ (როგორც ადრე ითქვა) მისი კარი შეაღო კახელმა ჭაბუკმა სოლ. დოდაშვილმა, რომელიც ალტაცე-

ბით წერდა:

„იმპერატორის უნივერსიტეტი, საკუთრად წოდებული, არს ფრიად მაღალი სასიბრძნო ადგილი, რომელთაცა აქა აღრიცხვა შეუძლებელ არს“.

1825 წელს პეტერბურგში სასწავლებლად ჩავიდა მომავალი გამოჩენილი ფილოლოგი დ. ჩუბინაშვილი, რომელიც უნივერსიტეტის ბრწყინვალედ დამთავრების შემდეგ — 40-იანი წლებიდან იმავე უნივერსიტეტში შეუდგა პედაგოგიურ-მეცნიერულ მუშაობას.

პეტერბურგის უნივერსიტეტში 1845 წელს შეიქმნა აღმოსავლური ენების ფაკულტეტი, არაბული, სპარსული, ქართული, სომხური და სხვა ენების კათედრებით. ქართული ენის კათედრამ დიდად შეუწყო ხელი ჩვენი მეცნიერების განვითარებას.

მაგრამ სრულიად განსაკუთრებული როლი შეასრულა „ჩრდილოეთის პალმირამ“ და მისმა უნივერსიტეტმა 1856-1862 წლებში. ამ დროს პეტერბურგში, როგორც ვიცით, თავმოყრილი იყო რუსული საზოგადოების საუკეთესო ძალები — ჩერნიშევსკი, დობროლიუბოვი, ნეკრასოვი და მათი თანამოაზრე რევოლუციონერი დემოკრატები; აქ გამოდიოდა მათი მეზობლი ბექდვითი ორგანო — ჟურნალი „სოვრემენნიკი“ და, ნ. შელგუნოვის სიტყვით, აქედან, როგორც ბრწყინვალე მზისგან, ეფინებოდა მთელი რუსეთის იმპერიას ახალი აზრისა და იდეების ცხოველმყოფელი სხივები.

„ჩერნიშევსკის პეტერბურგი“, რომელიც „რუსეთის მოაზროვნე თავი“ გახდა, თავისკენ უჩვეულო ძალით იზიდავდა იმპერიის მოწინავე ძალებს. „ყველაფერი, რაც კი რუსეთში ნიჭიერი და გონიერი იყო და რაც ცხოვრების დამთრგუნველ, მომხიბვლელ ძალას უძლებდა, ნიადაგ პეტერბურგისაკენ ინევდა“ (ნ. ნიკოლაძე).

ამიტომ გასაკვირი არ არის, რომ ქართველ ჭაბუკებს სანატრელ ოცნებად გადაექცათ სახელგანთქმულ უნივერსიტეტში სწავლა, ორმოცდაათიანი წლების

მეორე ნახევრიდან ჩვენი ახალგაზრდობა მასობრივად დაიძრა „ჩრდილოეთის პალმირისაკენ“. თუ XIX საუკუნის პირველ ნახევარში რუს და ქართველ მოწინავე კულტურულ ძალთა შეხვედრების ცენტრს თბილისი წარმოადგენდა, საუკუნის მეორე ნახევრიდან ასეთ ცენტრად პეტერბურგი გადაიქცა. ქართველ სამოციანელთა მოგონებები ნათელყოფს, თუ რა ძლიერი იყო ამ დროს პეტერბურგისაკენ სასწავლებლად ლტოლვა.

„არა ერთსა და ორს ჩვენს ყმანვილკაცს გაიტაცებს ხოლმე თავგამომეტებით თავის საყვარელ სამშობლოდან, რომ იქ, სადმე დაენაფოს ცოდნის ანკარა წყაროს, რადგანაც ახლო იგი წყარო ნეტარებისა ჯერ არ სჩქეფს“, — წერდა ი. ჭავჭავაძე (ტ. IV, გვ. 336).

აკაკი წერეთელი თავის მოგონებაში წერდა: „დამდეგ მაისს გამოვეთხოვე დედ-მამას, იმერეთს და დავადექი გზას. სრულიად გამოუცდელს ცხოვრებაში, ბევრის არა მცოდნეს და სრულიად არაფრის მნახველს უნდა ზღვა გამევილო, ხმელეთი გადამელახა და ერთი ბიჭის ამარა ჩავსულიყავ პეტერბურგში“ (თხუთმეტომეული, ტ. VII, გვ. 77).

ნიკო ნიკოლაძე დიდი სიყვარულით იგონებდა 1861 წლის გაზაფხულს, როცა გაემგზავრა „პეტერბურგისაკენ, უნივერსიტეტში შესასვლელად“.

პეტერბურგის უნივერსიტეტში გატარებული „ოთხი ოქროს წელი“ (1857-1861) ილია ჭავჭავაძეს მიაჩნდა „ცხოვრების საძირკვლად, ცხოვრების წყაროს სათავედ“.

„იცი, მკითხველო, ეს ოთხი წელიწადი რა ოთხი წელიწადია! — მგზნებარედ მიმართავდა იგი თანამემამულეებს რუსეთიდან სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ, — პირველი, რომ მთელი საუკუნეა მისთვის, ვინც თავის ქვეყანას მოშორებია. მეორე, ეგ ოთხი წელიწადი ცხოვრების საძირკველია, ცხოვრების წყაროს სათავეა, ბენვის ხიდია, სიბნელისა და სინათლის შუა ბედისაგან გადებულნი, მაგრამ ყველასათვის კი არა, მარტო იმათთვის, ვინც რუსეთში წასულა, რათა ჭკუა ავარჯიშოს, ტვინსა და გულს მოძრაობა მისცეს, ფეხი აადგმევინოს. ეს ის ოთხი წელიწადია, რომელიც ჭაბუკის ტვინსა და გულში გამოჰკვანძავს ხოლმე ცხოვრების კვირტსა“ (ტ. II, გვ. 10).

1857-1861 წწ. პეტერბურგის უნივერსიტეტში ოცდაათეუამეტი ქართველი ჭაბუკი სწავლობდა. სწორედ პეტერბურგში აღიზარდა ქართველ სამოციანელთა შესანიშნავი პლანა — ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე, გიორგი წერეთელი, ნიკოლოზ და ბესარიონ ლოლობერიძეები, კირილე ლორთქიფანიძე და ქართული კულტურის სხვა გამორჩენილი მოღვაწეები.

ისინი იქ ისმენდნენ გამოჩენილი რუსი პროფესორების ლექციებს, გატაცებით კითხულობდნენ ჟურნალ „სოვრემენიკს“, ხარბად ენაფებოდნენ რევოლუციურ-დემოკრატიულ იდეებს, პირადად ხვდებოდნენ ჩერნიშევსკისა და მის თანამებრძოლებს, რუს მეგ-

ობრებთან ერთად მონაწილეობდნენ 1861 წლის ცნობილ, „სტუდენტთა მღელვარებაში“.

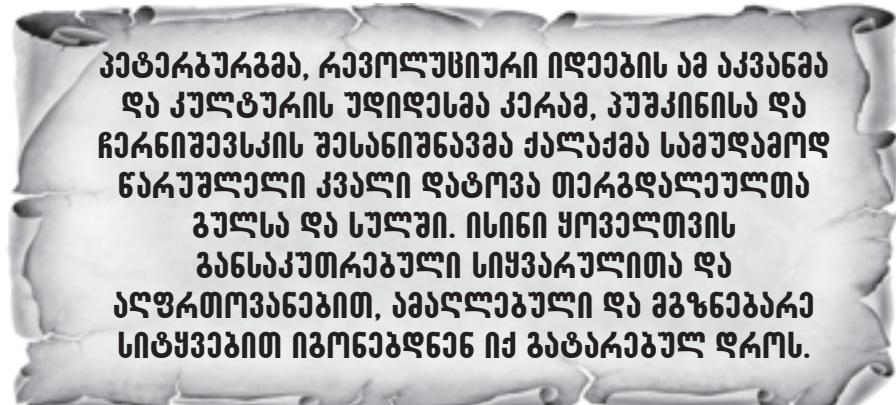
ყოველივე ამაზე მგზნებარედ და დაწვრილებით მოგვითხრობს ნიკო ნიკოლაძე თავის შესანიშნავ მემუარებში „სტუდენტობის პირველი დრო“, „მოგონებანი სამოციან წლებზე“ და „სხვათა შორის“.

„...კალმით ვერ ავწერ იმ აღტაცებას, რომელიც ჩვენ გამოვცადეთ მაშინ, როცა უნივერსიტეტში მიგვიღეს, — იგონებდა იგი დიდი ხნის შემდეგ, — ჩვენ მაშინ სტოლიარნის ვინრო შესახვევში ვცხოვრობდით, მეშჩანკაზე, და იქიდან გაჭენებული ცხენივით მივხტოდით, რასაკვირველია ფეხით, ლექციაზე, რომ ადრიან მიგვესწრო კათედრის მახლობლად ადგილი დაგვეჭირა და პროფესორის ყოველი სიტყვა ჩავგვეწერა; ლექციის დროს სულ-განაბული ვუსმენდით პროფესორს“ (რჩეული, 1931 წ., ტ. 1, გვ. 96).

მართალია, ეს ბედნიერება ორ თვესაც არ გაგრძელებულა, რადგან სტუდენტთა მღელვარების გამო მეფის მთავრობამ უნივერსიტეტი დახურა, მაგრამ არანაკლები „უნივერსიტეტი“ აღმოჩნდა ჩვენი ჭაბუკებისათვის სტუდენტთა დემონსტრაციამო მონაწილეობა, პატიმრობაში გატარებული დრო და ჩერნიშევსკისთან შეხვედრები.

1861 წლის ოქტომბერში ქართველმა მოსწავლე ახალგაზრდაებმა პირველად მიიღეს უშუალო მონაწილეობა რუსეთის რევოლუციურ-დემოკრატიულ მოძრაობაში. მაშინ ისინი პირველად გამოვიდნენ რუს სტუდენტობიდან ერთად. ეს იყო ეპოქალური მნიშვნელობის მოვლენა.

პოლიციის მიერ დაპატიმრებულ დემონსტრაციის მონაწილეთა შორის აღმოჩნდნენ ნიკო ნიკოლაძე, კირილე ლორთქიფანიძე, გიორგი წერეთელი, ბესარიონ ლოლობერიძე და სხვა ქართველი სტუდენტები. საპატიმროში ისინი კიდევ უფრო მეტად დაუახ-

ლოვდნენ რევოლუციურად განწყობილ რუს ამხანაგებს, მათთან ერთად განუწყვეტლად მსჯელობდნენ საჭიროებოტო საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ და ლიტერატურულ საკითხებზე.

„ციხიდან გამოსვლის შემდეგ (1861 წ. დეკემბერში), — მოგვითხრობს ნ. ნიკოლაძე, — მე მალე ჩერნიშევსკის ოჯახში მიმინვიეს. სტუმრების უმრავლესობას შეადგენდნენ ქართველი სტუდენტები უმაღლესი კურსებიდან, ახოვანი ლამაზი ყმანვილები, მშვენიერი ტანისამოსით მორთულნი, წვერით, რომელიც მაშინ მოდაში იყო, და დავარცხნილი თმებით... პირველად მე თავს უხერხულად ვგრძნობდი, მაგრამ თანდათან შევეჩვიე იმათ და აღარ ვმორცხვობდი. სხვა ქართველი სტუდენტების მსგავსად, რომელნიც ყოველდღე იყვნენ მათ სახლში, მეც მოვიპინაურდი“ (იქვე, გვ. 121-122).

ნ. ნიკოლაძე დიდი გატაცებით და მღელვარებით აღწერს ჩერნიშევსკისთან შეხვედრებს და საუბრებს პეტერბურგში და განსაკუთრებით პავლოვსკში, სადაც 1862 წლის ზაფხულში დასასვენებლად იმყოფებოდნენ როგორც ქართველი სტუდენტები, ისე ჩერნიშევსკის ოჯახი.

„ჩვენი სტუდენტები, — წერს ნ. ნიკოლაძე, — ხშირათ ნახულობდნენ ჩერნიშევსკის ოჯახს, მეტადრე როცა თითონ ჩერნიშევსკი ჩამოვიდოდა ხოლმე პეტერბურგიდან. გაიმართებოდა მაშინვე საუბარი და გამოკითხვა უკანასკნელი ამბების, რეფორმების და პოლიტიკის შესახებ“.

ჩერნიშევსკის საუბრებიდან ქართველმა პუბლიცისტმა დაასკვნა, რომ „ის ძალიან მდარე აზრისა იყო მეფისა და მის მინისტრებზე“, რომ იგი აღმერთებდა ხალხს, დიდ მნიშვნელობას აძლევდა გლეხთა აჯანყებებსა და სტუდენტთა მღელვარებას და სჯეროდა, რომ რევოლუცია მალე მოხდება.

ადვილი წარმოსადგენია, თუ როგორ მტკივნეულად განიცადეს ქართველმა ახალგაზრდებმა

(რუს მეგობრებთან ერთად) ჩერნიშევსკის დაპატიმრება 1862 წლის ივლისში.

„მე საშინელმა სევდამ შემიპყრო, — მოგვითხრობს ნ. ნიკოლაძე, — (...) პეტერბურგი შემჯავრდა, არავითარ რევოლუციას მასში მე აღარ ველოდი, უნივერსიტეტი დაკეტილი იყო, საჯარო ლექციები დახურული, „სოვრემენნიკი“ აკრძალული (...) ჩერნიშევსკი და მისი ოჯახი აღარ იყო. დრო იყო სახლში წასვლისა (...). ჩავალაგე ჩემს ნათელი ფერის ჩემოდანში ჩემი წიგნები, რომლებშიაც იყო ეგ ზომ მრავალი უფრო ნათელი იდეები და იმ დღესვე გამოვუდექი შორეულ გზას“.

მაგრამ პეტერბურგმა, რევოლუციური იდეების ამ აკვანმა და კულტურის უდიდესმა კერამ, პუშკინისა და ჩერნიშევსკის შესანიშნავმა ქალაქმა სამუდამოდ წარუშლელი კვალი დატოვა თერგდალეულთა გულსა და სულში. ისინი ყოველთვის განსაკუთრებული სიყვარულითა და აღფრთოვანებით, ამალეებულნი და მგზნებარე სიტყვებით იგონებდნენ იქ გატარებულ დროს.

„...წარმოიდგინე ეხლა, მკითხველო, რომ ეს პეტერბურგი ის ქალაქია, სადაც მე პირველი ახალგაზრდული აღტაცება და ყმანვილური ოცნების ეშხი გამიცვინია, სადაც პირველათ აყვავებულა ჩემი გრძნობა და იმედი, სადაც პირველი ნათელი და მძლავრი შთაბეჭდილება ღირსებია ჩემს ტვინსა და გულს“. ნიკო ნიკოლაძის ეს სიტყვები კარგად გამოხატავენ პეტერბურგში ნასწავლ ქართველ სამოციანელთა აზრსა და გრძნობას.

თავისი რუსი მასწავლებლების მსგავსად პეტერბურგში მოსწავლე ქართველი სტუდენტები დიდი პასუხისმგებლობის გრძნობით განიმსჭვალნენ საკუთარი ხალხისა და სამშობლოს წინაშე, სტუდენტობის დროიდანვე ჩაებნენ საქართველოს საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და კულტურის პროგრესისათვის ბრძოლაში.

განსაკუთრებით ფართო მოღვაწეობას ეწეოდნენ პეტერბურ-

გის უნივერსიტეტდამთავრებულ ქართველი ახალგაზრდები სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ. **თერგდალეულთა თაობამ ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით საქართველოში ჩამოსვლისთანავე განმათავისუფლებელი ბრძოლის დრომა ააფრიალა, საზოგადოებრივ-კულტურული ცხოვრების აღორძინებისათვის თავდადებულ შრომაში ჩაება. ამავე დროს პეტერბურგის უნივერსიტეტში ქართველთა ახალი და ახალი თაობები იზრდებოდა.**

ცნობილი ხალხოსანი გ. მაიაშვილი წერდა:

„რაკი ჩვენი საკუთარი უნივერსიტეტი არა გვაქვს, რაკი ჩვენში არ არსებობს საკუთარი ცენტრი გონებრივის ცხოვრებისა და ამიტომ აუცილებელია და სავალდებულო წასვლა ცივ ჩრდილოეთად, იმას მაინც უნდა ვეცადოთ, რომ ღალა ავილოთ ყოველ იმისაგან, რასაც მოგვცემს სულ სხვა ტომის ახალგაზრდობასთან ყოფნა, ერთად სწავლა, ერთად განათლება, სულ სხვა ხასიათებისა და სულ სხვა ზნე-ჩვეულების ნახვა და განცდა“.

„რუსეთის ინტელიგენცია მეტად მიმზიდველი და საყვარელი ინტელიგენციაა სხვა ინტელიგენციათა შორის, — განაგრძობს იგი, — ვრცელი განათლება, პატიოსანი კაცობრივი ნატვრასურვილნი, პირდაპირი, გულუბრყვილო და პატიოსანი ხასიათი, უნარი აღტაცებისა იმ დიდებულის აზრითა და საქმით, რომელიც აღელვებს მთელს ეხლანდელს კაცობრიობას, — აი რა არის განსაკუთრებული და ნიშანდობლივი მისი თვისება. რა თქმა უნდა, აქ ჩვენ სახეში გვყავს არა მთელი ინტელიგენცია რუსეთისა, არამედ მისი უმაღლესი და უკეთესი ნაწილი. დაახლოვება ინტელიგენციის ამისთანა ნაწილთან საკეთილოა არა თუ ჩვენის ახალგაზრდობისათვის, არამედ, მე მგონია, რომ ამ მახლობლობას მცირედი საზოგადოებრივი მნიშვნელობა არ ექმნებოდა მთელი ჩვენის ქვეყნისათვისაც.“

„ქართველი ახალგაზრდობა სა-

მოციანისა და სამოცდაათიანის წლებისა არასდროს პრინციპიალურად არ დაშორებია დანარჩენ ახალგაზრდობას, იმიტომ, რომ ორივეს ერთნაირი გონებრივი და ზნეობრივი ინტერესები ჰქონდათ, ერთნაირი სურვილი და ერთნაირი გაგება, როგორც თავიანთის უფლებებისა, ისე მოვალეობისაცა. ქართველი სტუდენტობა მაშინ სრულიად და სავსებით იყო ჩარეული მთელის სტუდენტობის ცხოვრებაში. სწავლობდა და ვითარდებოდა სხვასთან ერთად; სხვასთან ერთადვე იძენდა საფუძვლიანს გაგებას უმთავრესის საგნებისას და საზოგადოდ ქვეყნისა და კაცობრიობისას“ (იქვე, გვ. 115-116).

იაკობ მანსვეტაშვილსაც ხომ იმიტომ მიუწევდა გული პეტერბურგისაკენ, რომ „აქ იყო სათავე იმ დიადი მოძრაობისა, რომელმაც ჩვენ ჩაგვითრია და სწავლის და ცოდნის სურვილი ღრმად ჩავინერგა გულსა და სულში. აქ იყვნენ, აქ შემოქმედობდნენ ჩერნიშევსკი, დობროლიუბოვი, პისარევი, აქ დასტიროდა ნეკრასოვის მუზა რუსეთის მაშვრალთა და ტვირთმძიმეთა ბედს. იმათი მძლავრი, განწირული სულისკვეთება დღესაც თავს დასტრიალებდა ამ ქალაქს“.

1869 წლიდან მოყოლებული, როცა პეტერბურგის უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულებმა თავისი „დედა-უნივერსიტეტის“ არსებობის ნახევარი საუკუნე იდღესასწაულეს თბილისში, ამის შემდეგ ყოველი წლის 8 თებერვალს იკრიბებოდნენ ღირსსახსო-

ვარი თარიღის აღსანიშნავად და იხსენებდნენ „იმ ნეტარ დროს, როდესაც ს. პეტერბურგის უნივერსიტეტში იმყოფებოდნენ სტუდენტებად და მეცნიერების და საზოგადო საქმეებისათვის მზად იყვნენ თითქმის თავი შეეწირათ“, — ასე წერდა 1873 წელს ჩვენი ცნობილი სამოციანელი, გაზეთ „დროების“ რედაქტორი სერგეი მესხი. მისი წერილიდან ვგებულობთ, რომ იმ წლის საიუბილეო სხდომაზე დამსწრეთ ერთსულოვნად გადაუწყვეტიათ: „ერთი სტუდენტი უთუოდ გამოვზარდოთ ჩვენი ხარჯით პეტერბურგის უნივერსიტეტში“.

განსაკუთრებული ზემოთ აღუნიშნავთ თბილისში საყვარელი უნივერსიტეტის 75 წლისთავი (1894). ზემოზე დამსწრეთა შორის სამოცდაცამეტი კაცი პეტერბურგის უნივერსიტეტდამთავრებული აღმოჩნდა. იუბილეზე შეიკრიბნენ შევერცხლილთ-მიანი მოღვაწეები. ისინი სიყვარულით იგონებდნენ სტუდენტობის დროს, პეტერბურგის უნივერსიტეტს. ლაპარაკობდნენ რუს და ქართველ ხალხთა მეგობრობაზე, კულტურულ თანამშრომლობაზე.

გაზეთმა „კვალმა“ ამ დღესასწაულს უძღვნა მონიწივე წერილი, სადაც ხაზგასმით იყო აღნიშნული **„პეტერბურგის უნივერსიტეტის ანდერძი, თვითუფლ მის მონაფეზე გადაცემული... — უცხო ერთა შორის შეტანა ძმობისა, ერთობისა და სიყვარულისა, მათი განათლება და გათანასწორობა თავის თავთან“.**

ამ ანდერძს ყოველთვის დიდი შეგნებითა და მონდომებით ასრულებდნენ ჩვენი სამოციანელები და ხალხოსნები.

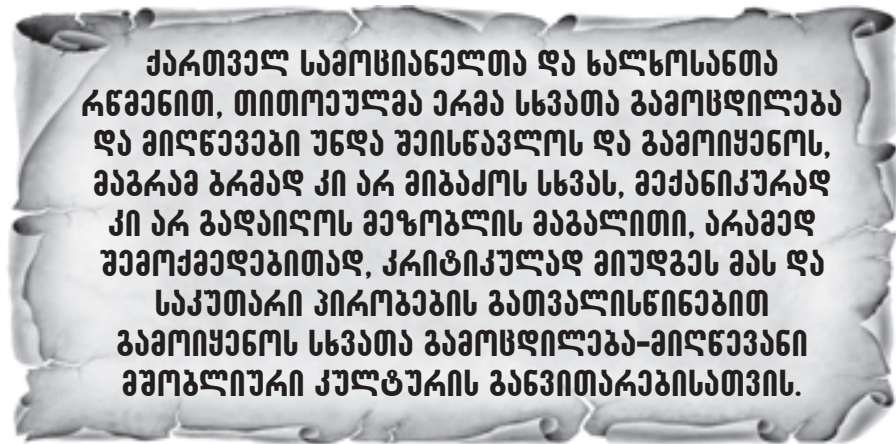
რუსული მწიკლე

ზედმეტად მიგვაჩნია იმის მტკიცება, რომ ჩვენი სამოციანელებისა და ხალხოსნების მრავალმხრივი შემოქმედების დაუშრეტელი წყარო, უწინარეს ყოვლისა, იყო მრავალტანჯული საქართველოს რეალური სინამდვილე და რუსთაველისა და ბარათაშვილის ქვეყნის მდიდარი კულტურული ტრადიციები. მათი შემოქმედება, რომელიც ქართულ ნიადაგზე იშვა და ღრმად ეროვნული, თვითმყოფადი ხასიათი ჰქონდა, მრავალსაუკუნოვანი ქართული ლიტერატურის კანონზომიერი განვითარება და შემდგომი გაღრმავება იყო.

მაგრამ ცნობილია, რომ არც ერთი ლიტერატურა არ ვითარდება სხვა ქვეყნების ლიტერატურისაგან იზოლირებულად, რაც უფრო კულტურულია ხალხი, მით უფრო ფართო და რთულია მისი ლიტერატურული ურთიერთობა სხვა ხალხებთან. ეს შეეხება, რა თქმა უნდა, მსოფლიოს ერთ-ერთ უძველეს ხალხსაც — ქართველ ხალხს, მის კულტურას, მის გამოჩენილ შვილებს — თერგდალეულებსა და ხალხოსნებს.

ი. ჭავჭავაძემ და ა. წერეთელმა შესანიშნავად ჩამოაყალიბეს აზრი ლიტერატურის ეროვნულ და ინტერნაციონალურ ბუნებაზე, მის როლზე ხალხთა მეგობრობისა და თანამშრომლობის განმტკიცებაში. აკაკის რწმენით, „ყოველ დარგს ხელოვნებისას აქვს სამშობლო, მაგრამ განსაკუთრებით... განკერძოებული სამფლობელო, მამული კი არა, ის ღვიძლი შვილია იმ კუთხისა და იმ ერის, სადაც პირველად თავი უჩენია“.

„ხალხთა ცხოვრებაში, — წერდა ილია ჭავჭავაძე, — ...ბევრი ზოგადი კანონები მოქმედებენ“, მაგრამ ყველა ხალხს, გარდა საერთოსი, აქვს თავისი განსხვავებული თვისებები და ინტერესები,

თავისი სპეციფიკური, ეროვნული კულტურა, რითაც ის ამდიდრებს და ამრავალფეროვნებს მთელი კაცობრიობის სულიერ საგანძურს. მიუხედავად იმისა, რომ დიდი რუსი მწერლები „სისხლითა და ხორციით“ ქართველებს არ ენათესავებოდნენ, მათ ჩვენთან ბევრი რამ აკავშირებდათ. „პუშკინი, ლერმონტოვი, გოგოლი, ტურგენევი, ტოლსტოი და სხვანი ამგვარნი მოღვაწენი რუსეთის დიდებად, სახელად ცნობილ არიან უკეთესთა რუსთაგან. მათის წყალობით და მეოხებით ევროპამ დღეს სხვა თვალთ შემოხედა რუსეთის სულიერს ძალ-ღონეს, რომლის გამომეტყველნიც იყვნენ ხსენებულნი დიდბუნებიათნი კაცნი რუსეთისანი. ამისთანა კაცნი მით არიან სახელოვანი, რომ თუმცა სისხლით და ხორციით ერთს რომელსამე გვარტომობას ეკუთვნიან, მაგრამ თვისის ღვანლით ამასთანავე გვაჩვენებენ ხოლმე, რით არის მათი გვარტომი თანამოზიარე მთელის კაცობრიობისა და რაგვარი ნაკადული შეაქვს იმ დიდ ზღვაში, რომელსაც კაცობრიობას ეძახიან, რა განძსა და საუნჯესა სდებს იმ მეცნიერებისა და ხელოვნების ტაძარში, რომელიც ყველას ეკუთვნის და რომლის კარი მუდამ ღიაა ყველასათვის ერთნაირად და თანასწორად, მიუხედავად რჯულისა, გვარტომობისა და დიდ-პატარაობისა“ (ტ. III, გვ. 86).

ქართველ სამოციანელთა და ხალხოსანთა რწმენით, თითოეულმა ერმა სხვათა გამოცდილება და მიღწევები უნდა შეისწავლოს და გამოიყენოს, მაგრამ ბრმად კი არ მიბადოს სხვას, მე-

ქანიკურად კი არ გადაიღოს მეზობლის მაგალითი, არამედ შემოქმედებითად, კრიტიკულად მიუდგეს მას და საკუთარი პირობების გათვალისწინებით გამოიყენოს სხვათა გამოცდილება-მიღწევანი მშობლიური კულტურის განვითარებისათვის.

სწორედ ასეთი დამოკიდებულება გამოიჩინეს თერგდალეულებმა რუსული ლიტერატურის მიმართ. როგორც ვიცით, მათ პეტერბურგში სწავლა მოუხდათ იმ ბობოქარ დროს, როცა რუსულ განმათავისუფლებელ მოძრაობაში ახალი ფაზა დაიწყო. საზოგადოებრივ-ლიტერატურული ცხოვრების სარბიელზე გამოვიდა რუს რევოლუციონერთა მეორე თაობა — რევოლუციონერი დემოკრატები, მრავალმილიონიანი დამონებული გლეხობის იდეოლოგები, სამოციანი წლების რაზნოჩინელების ბრწყინვალე პლეადა ჩერნიშევსკისა და დობროლიუბოვის მეთაურობით.

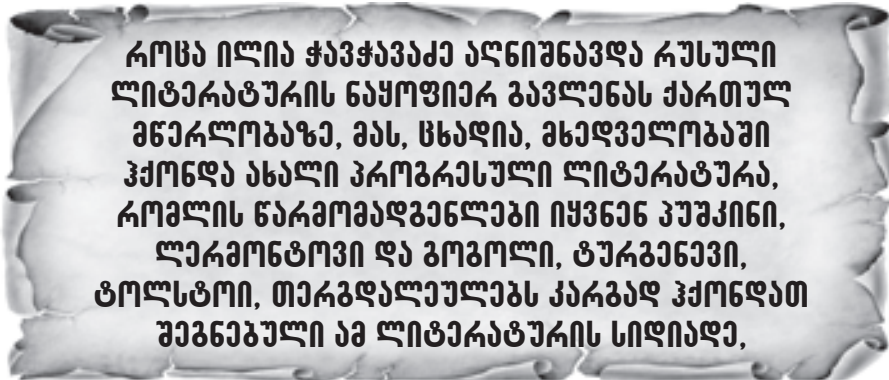
ახასიათებდა რა რუს რევოლუციონერ დემოკრატთა თაობას, „მოაზროვნე საზოგადოებას“, ილია ჭავჭავაძე წერდა, რომ „ის საზოგადოება მთელი თავის ძალ-ღონით მიაწყდა უშველებელ საქმეს უარყოფისას, და ყოველს მის მოქმედებაში ან წუნი და კიცხვაა დროგადასული ძველისა, ან მოძღვრება და ნატვრა ნელად აკვირტებულის ახლისა, უკეთესნი წარმომადგენელი ამ საზოგადოებისა — პოეზიაში, მეცნიერებაში თუ პუბლიცისტობაში, — სულ ამ დიდის საქმის მიმდევარნი იყვნენ დაუღალავად. მათის მართლაც და დაუფინყარის ღვანლით მათ თამამმა უარმყოფელმა მიმართულე-

ბამ ფეხი კარგად განხედ გაიდგა რუსეთში და ცხოვრების მოედანზე დაიჭირა ადგილი. ამ ახალი მიმართულების მესვეური იყო სახელოვანი „სოვრემენნიკი“.

ცნობილია, რომ რევოლუციონერ დემოკრატთა მეზობლი ორგანოს „სოვრემენნიკის“ ხელმძღვანელები — ჩერნიშევსკი, დობროლიუბოვი და მათი თანამოაზრენი გადაჭრით ილაშქრებოდნენ როგორც სოციალური და ეროვნული ჩაგვრის წინააღმდეგ, ისევე იდეალისტური ესთეტიკის, „წმინდა ხელოვნების“ წინააღმდეგაც.

„სამოციანი წლებში, — წერდა აკაკი წერეთელი „მცირე შენიშვნაში“, — როდესაც ხელოვნებამ ისე გაიტაცა რუსეთის მწერლობა, რომ უკეთესი და უნიჭიერესი წარმომადგენელი ძირს ფეხს აღარ ადგამდნენ და მხოლოდ მიმოფრენდნენ ცის ლაჟვარდში ცხოვრებისაგან მოსხლეტილნი, მაშინდელმა გამოჩენილმა მწერალმა ჩერნიშევსკიმ შენიშნა მათ, რომ ხელოვნება მარტო უნაყოფო ხელოვნებისათვის კი არ უნდა იყოს, ცხოვრებას უნდა ემსახურებოდეს... ამით იმას უნდა და, რომ უკიდურესობაში ჩამდგარი ხელოვნება როგორმე გამოებრუნებია და საჭირო კალაპოტში ჩაეყენებია“.

რუსული რევოლუციურ-დემოკრატიული ლიტერატურის მნიშვნელობა და როლი ბრწყინვალედ დაახასიათა ნიკო ნიკოლაძემ. „1856-1861 წლების ლიტერატურა, — წერდა იგი, — აღძრავდა თავის მიმართ ჩვენი საზოგადოების უსაზღვრო სიმპათიას. იმ დროს, ყველა, ვინც ცხოვრობდა რუსეთში გონებრივი ცხოვრებით, ვისაც კი შესწევდა უნარი ადამიანური არსებობის კეთილშობილური იდეალებისაკენ ლტოლვისა, ლიტერატურასთან ერთად საერთო სიცოცხლით სუნთქავდა. მწერლებსა და მკითხველებს შორის არსებობდა საერთო რწმენის, საერთო მისწრაფებებისა და იმედების განუწყვეტელი კავშირი, ყურნალის („სოვრემენნიკის“) ახალი ნომრის გამოსვლას ყველა დიდი

გულისფანცქალით მოელოდა, მწერლის სიტყვას ციურ მანანასავით ეგებებოდნენ, — და ნაკითხვის შემდეგ — ყოველი მკითხველი გრძნობდა, რომ მორალურად უფრო ჯანსაღი, ფიზიკურად უფრო ახალგაზრდა გახდა, ვიდრე წინათ იყო. მკითხველის ძალები ათკეცდებოდა, მისი მსოფლმხედველობა ფართოვდებოდა, მისი რწმენა და შეხედულებები მტკიცდებოდა, ერთი სიტყვით, იგი უკეთეს, უფრო სასარგებლო ადამიანად იქცეოდა. ჩვენი უსაზღვრო რუსეთის წარმოუდგენლად შორეულ კუნძულებში ცალ-ცალკე მიმოფანტული ადამიანები გრძნობდნენ, რომ მარტონი არ არიან, რომ არსებობს გონებრივი ცხოვრების ცენტრი, რომ არსებობს მრავალი გული, რომელთა ცემაც რეგულირდება მათთან საერთო მიმართულებაში“.

ამ ციტატაშიდან ნათელია, თუ რა მაღალ შიშასაგას აძლევდნენ ჩვენი სამოციანელები მოწინავე რუსულ ლიტერატურას, რადგან ამ ლიტერატურის გამათავისუფლებელი და პატრიოტული ხასიათი სავსებით შეინახა მათთვის იდეალებსა და ბანწყობილებას.

...„რა დრო იყო მაშინ, რომ იცოდე, მკითხველო, — წერდა ნიკო ნიკოლაძე, — რანაირი მოუთმენლობით და წყურვილით ველოდით ჩვენ, ახალგაზრდები, იმ ბედნიერ

დღეს, როცა საყვარელი ჟურნალის („სოვრემენნიკის“) ახალი წიგნი გამოვიდოდა რა აღტაცებით და აჩქარებით, რა სიხარბით და დაუღალველობით დავეწაფებოდით ჩვენ მის კითხვას, რანაირათ გვიფეთქდა ჩვენ მაშინ გული, გვიღელავდა გრძნობა და გვეწოდა ტვინი და გონება! რამდენი გრძელი, ბოლომოუღებელი, ჩრდილოეთის ზამთრის ღამე გაგვითენებია ჩვენ მის კითხვაში, მის აზრების რჩევაში, მის სიტყვების სჯაში, მათზე დავაში და რამდენი შემდეგი ღამეები მოუსვენრათ უწვალებივართ იმ გრძნობის მღელვარებას, იმ აზრის მუშაობას, რომელიც ამ ჟურნალს ჩვენში მოუხდენია! ვინ დათვლის ამ ხანგრძლივი ბედნიერების, აღტაცების, ტვინის წვალების და გრძნობის ამალღების დღეებს, ან ვინ დაივინყებს მათ სანიადაგოთ გულში ჩაბეჭდილს კვალს (ტ. III, გვ. 118-119).

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ილია ჭავჭავაძის აზრი რუსული მწერლობის მნიშვნელობაზე ქართული კულტურის განვითარებისათვის. ...„თქმა არ უნდა რუსულმა ლიტერატურამ დიდი ხელმძღვანელობა გაგვინია წარმატების გზაზე და დიდი ზემოქმედება იქონია ყოველს მასზე, რაც ჩვენს სულიერს ძალღონეს შეადგენს და ჩვენს გონებას, ჩვენს აზრს, ჩვენს გრძნობასა და ერთობ ჩვენს მიმართულებაზე დააჩნია მან თავისი ავ-კარგიანო-

ბა“, — წერდა იგი ერთ-ერთ თავის წერილში.

როცა ილია ჭავჭავაძე აღნიშნავდა რუსული ლიტერატურის ნაყოფიერ გავლენას ქართულ მწერლობაზე, მას, ცხადია, მხედველობაში ჰქონდა არა კლასიციტურ-სენტიმენტალური, კონსერვატიული-რომანტიკული და რეაქციული-შოვინისტური მიმართულებანი, არამედ ახალი პროგრესული ლიტერატურა, რომლის წარმომადგენლები იყვნენ პუშკინი, ლერმონტოვი და გოგოლი, ტურგენევი, ტოლსტოი და რევოლუციონერი დემოკრატები, თერგდალეულებს კარგად ჰქონდათ შეგნებული ამ ლიტერატურის სიდიადე, იცოდნენ, რომ იგი მჭიდრო იყო დაკავშირებული რუსი ხალხის განმათავისუფლებელ მოძრაობასთან, რომ იგი გამოირჩეოდა მაღალი იდეურობით, ხალხურობით, რეალიზმითა და ჭეშმარიტი პატრიოტიზმით.

ბატონყმური და თვითმპყრობელოერი რუსეთის თავისებური ისტორიული პირობების გამო ამ ლიტერატურაში კონცენტრირებული იყო დიდი რუსი ხალხის გონებრივი და სულიერი ცხოვრება, მისი საუკეთესო თვისებები: თავისუფლებისმოყვარე ბუნება და მაღალი ჰუმანური იდეალები, მისი მემბოხე და კეთილშობილი სული, მისი სიბრძნე და ნიჭი.

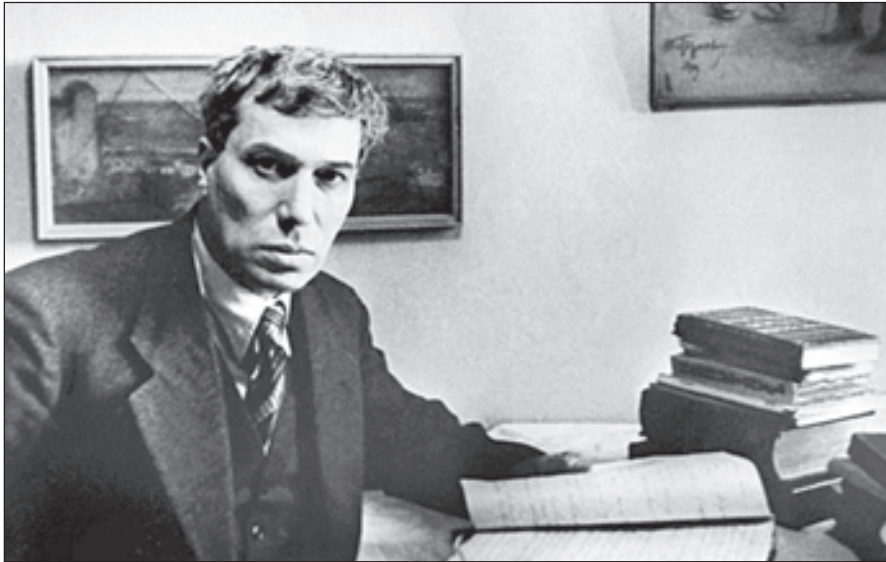
ვანო შაღური,
რევოლუციამდელი ქართველი მწერლები რუსეთის შესახებ, 1983 წ.

«თქმა არ უნდა, რუსულმა ლიტერატურამ დიდი ხელმძღვანელობა გაგვინია წარმატების გზაზე და დიდი ზემოქმედება იქონია ყოველს მასზე, რაც ჩვენს სულიერს ძალღონეს შეადგენს და ჩვენს გონებას, ჩვენს აზრს, ჩვენს გრძნობასა და ერთობ ჩვენს მიმართულებაზე დააჩნია მან თავისი ავ-კარგიანო-ბა»

ბორის პასტერნაკი:

მე არსად მივდივარ, მე თქვენს სახლში დავრჩი!

სერგეი ესენინი, ანდრეი ბელი, ვიქტორ გოლცევი, იური ტინიანოვი, პავლე ანტოკილსკი, ნიკოლოზ ზაბოლოცკი, ლეონიდ ლეონოვი, ბორის პასტერნაკი... — ეს იმ ცნობილ ადამიანთა სახელებია, რომლებიც უზომოდ შეყვარებულნი იყვნენ საქართველოზე და შემთხვევას არ უშვებდნენ ხელიდან, ქართველ მეგობრებთან სტუმრად ჩამოსულიყვნენ.

ცალკე ისტორიაა ბორის პასტერნაკი და საქართველო. მან ჯერ კიდევ 30-იანი წლების დასაწყისში, შემდეგ კი დევნის პერიოდში, 1959 წელს, მეორე სამშობლო ჰპოვა ჩვენს ქვეყანაში. იგი, საქართველოსთან და ქართველ პოეტებთან ურთიერთობით, შეიძლება ითქვას, მეორეჯერ დაიბადა (პირველი ვიზიტის შემდეგ გამოცემულ მის პოეტურ კრებულს ასეც ერქვა — „მეორე დაბადება“).

ზაზა შათირიშვილის აზრით, **„შეიძლება გადაუჭარბებლად ითქვას, რომ ის, რა როლიც შეასრულა გოეთეს შემოქმედებაში იტალიამ და რა როლსაც ასრულებს მანდელშტამის შემოქმედებაში სომხეთი, საქართველო ასრულებს ასეთ როლს პასტერნაკის შემოქმედებაში, რო-**

გორც გიობრაფიულად, ისე პოეტიკის თვალსაზრისით“.

ბორის პასტერნაკს ეკუთვნის ქართველი პოეტების შესანიშნავი თარგმანები, თუმცა განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსი მაინც მისეული ბარათაშვილია, უდავოდ გენიალური თარგმანი, რომელშიც ბარათაშვილის გარდა მეორე დიდი პოეტის ხმაც ისმის.

პასტერნაკს გაუმართლა ქართველ მთარგმნელებშიც. **XX** საუკუნის არც ერთი დიდი რომანი არ არის ქართულად ორჯერ თარგმნილი, „ექიმ ჟივაგოს“ ორი განსხვავებული თარგმანი კი თითქმის ერთდროულად გამოვიდა საქართველოში, აკაკი ბრეგაძისა და ნოდარ ნონიაშვილის მიერ შესრულებული. სხვადასხვა დროს პასტერნაკის ლექსები თარგმნეს სიმონ ჩიქოვანმა, თამაზ ჩხენკელმა, მორის ფოცხიშვილმა,

ვახუშტი კოტეტიშვილმა, ირაკლი სურგულაძემ, თედო ბექიშვილმა, ტარიელ ჭანტურიაშვილმა, ჯემალ აჯიშვილმა, ანდრო ბუაჩიძემ, ბათუ დანელიამ და სხვებმა. პასტერნაკის, რილკესა და ცვეტაევის მიმონერა ნაირა გელაშვილმა გადმოაქართულა, მისი „ადამიანები და გარემოებანი“ კი — გიორგი მარგველაშვილმა.

პასტერნაკი ოთხჯერ იყო საქართველოში ნამყოფი. თავად მწერლის, ასევე სიმონ ჩიქოვანისა და სხვათა მოგონებების წყალობით, თანმიმდევრულად შეგვიძლია აღვადგინოთ პოეტის მოგზაურობის დღეები.

პირველი, ყველაზე შთამბეჭდავი ვიზიტი, 1931 წლის ზაფხულში შედგა. 13 ივლისს მან რუსული და ქართული კლასიკური ლიტერატურიდან კარგად ნაცნობი მარშრუტი გამოიარა — ჩრდილო კავკასიიდან, დარიალისა და მღეთის გავლით. 14 ივლისს, გამთენიისას, იგი უკვე ტფილისში იყო, სალამოს პაოლო იაშვილსა და სხვა ცისფერყანწელებს ხვდებოდა. მეორე დღეს მცხეთას ესტუმრნენ, მოინახულეს ჯვარი, აგვისტოში კი იგი კოჯორში ისვენებდა, სასტუმრო „კურორტის“ მე-8 ნომერში. კოჯრიდან პოეტი აბასთუმანში გააქანეს, შემდეგ — ბორჯომში და ბაკურიანში, სადაც მაშინ გიორგი ლეონიძე ისვენებდა, პაოლო იაშვილი კი ბოლოს ქობულეთში მასპინძლობდა პასტერნაკს.

ამ პერიოდიდან მოყოლებული, პასტერნაკის შემოქმედებაში განსაკუთრებული ადგილი დაიკავა საქართველომ. მან გამოსცა წიგნი „ლექსები საქართველოზე, ქართველი პოეტები“.

ზაზა შათირიშვილის აზრით: **„ალბათ, არავის არ დაუნერია საქართველოზე ისეთი რაღაცები,**

რა თქმა უნდა, იყო მანდელშტამის Кое-что о грузинском искусстве, თუმცა პასტერნაკი ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებული იყო. როცა ვეკითხებოდი ხოლმე ჩემს უფროს მეგობრებს, რა იყო მისთვის საქართველო, მაგალითად, ალექსანდრ პიატიგორსკის, იგი მპასუხობდა: ალბათ, ის, რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია ქართულ ქრონოტოპოსში, ანუ მოცალებობა და მჭვრეტელობა, შინაგანი გარინდებულობა, არისტოკრატიზმი და სიცოცხლის სიყვარული“.

მოგვიანებით, როდესაც რეპრესიებს მისი მეგობრები შეეწირნენ, პასტერნაკი ბოლომდე ერთგული დარჩა მათი და ცვეტაევასთან და მაიაკოვსკისთან ერთად, ტიცციანსა და პაოლო იაშვილსაც ხშირად იხსენებდა ხოლმე დიდი გულისტკივილით.

„ჩვენ ვიცით, რომ სიკვდილამდე ბალიშის ქვეშ ჰქონდა ორი წერილი, ეს იყო რილკეს წერილი და ტიცციან ტაბიძის წერილი. ასევე ძალიან მნიშვნელოვანი მომენტიცაა ის, რომ „ექიმი ჟივავოს“ წერა მან დაიწყო ფურცელზე, რომელიც დარჩა ტიცციან ტაბიძეს, 1937 წელს, მოგვხსენებათ, ტიცციანი დახვრიტეს — და აი ეს ფურცლე-

ტიციან ტაბიძე და ვალერიან გაფრინდაშვილი

ბი, რომლებიც ვერ გამოიყენა ტიცციანმა, ვერ მოასწრო, აჩუქა ნინა ტაბიძემ, და ამაზე დაიწყო თავისი რომანის წერა, ეს ძალიან სიმბოლური აქცია იყო პასტერნაკისათვის“, — ამბობს ზაზა შათირიშვილი.

ეს სიმბოლური აქცია სულ მალე ნამდვილ ტანჯვად მოუბრუნდა მწერალს. რომანი „ექიმი ჟივავო“, ნანარმოები, რომელმაც კლასი-

კური რუსული პროზა დაასრულა, შეცვალა ქვეყანა და ადამიანები, ყველაზე დიდი „სამხილი“ აღმოჩნდა 68 წლის პოეტის წინააღმდეგ. რა თქმა უნდა, საუბარია პასტერნაკის ნობელის პრემიასთან დაკავშირებულ სკანდალზე, რომელსაც მაშინდელმა ოფიციალურმა ატომური ლიტერატურული ბომბი უწოდა. იგი აიძულეს, უარი ეთქვა ნობელზე და „პრავდაში“ გამოაქვეყნებინეს ერთგვარი მონაწილების წერილიც.

საქართველოში 1959 წლის თებერვალ-მარტის 10-დღიანი ვიზიტისას მას ბევრი რამ დარჩა მოსაგონარი. პირველ რიგში ეს იყო მეგობრობა ლადო გუდიაშვილის ქალიშვილთან, რომელიც მასზე 50 წლით უმცროსი იყო და რომელსაც იგი მოსკოვში გამგზავრებისთანავე სწერდა: „...დაიხსომეთ, რომ თქვენ ჩემი საუკეთესო მეგობრების პირველ რიგში მიგიჩინეთ ადგილი და უფლება მოგეცით, შემობრალოთ და იფიქროთ ხოლმე ჩემზე, როგორც ძალიან ახლობელ ადამიანზე“. თბილისიდან გამომგზავრებისას კი მან დაძრული მატარებლიდან გადმოსძახა ნინო ტაბიძეს: „ნინა! მე არსად მივდივარ, მე თქვენს სახლში დავრჩი, იქ მეძებეთ“.

„პასტერნაკის“ რედაქციაში

მოსკოვის ქართულთა საზოგადოება

XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე რუსეთის ქალაქებში მრავლად იყო გაბნეული ქართველობა. ზოგი მათგანი უკვე ამ ქალაქების მკვიდრი მცხოვრებნი იყვნენ, უმეტესობა — დროებით ჩასული მოსწავლე-ახალგაზრდობა. თითქმის ყველგან, სადაც კი რამდენიმე ათეული ქართველი იყო, არსებობდა სათვისტომო ორგანიზაციები, რომელთა მიზანს ურთიერთშორის დახმარება, საქართველოს საზოგადოებრიობასთან კავშირი და თავისი წევრების კულტურული მომსახურება შეადგენდა. ეს სათვისტომოები ხშირად მართავდნენ საღამოებს მშობლიურ ენაზე, რომელთა საშუალებითაც ცდილობდნენ, გაეცნოთ თავისი ქვეყნის კულტურა ადგილობრივი მოსახლეობისთვის. ამ სახით მყარდებოდა კულტურული კავშირი რუს და ქართველ ხალხებს შორის.

სათვისტომოები აქტიურ მონაწილეობას ეწეოდნენ რუსეთის საუნივერსიტეტო ქალაქებში: პეტერბურგში, მოსკოვში, კიევიში, ოდესაში, ყაზანში, ხარკოვში, ტომსკში, ვარშავასა და იურევეში. სასწავლებლად ჩამოსული ქართველი ახალგაზრდები დიდ ინიციატივას იჩენდნენ სათვისტომოების მუშაობაში. სათვისტომოებთან დაკავშირებით განსაკუთრებით აღსანიშნავია ჩვენი კომპოზიტორების დიმიტრი არაყიშვილის, მელიტონ ბალანჩიშვილის და კონსტანტინე ფოცხვერაშვილის მოღვაწეობა. ჩვენი მუსიკოსები აწყობდნენ ქართველ მომღერალთა გუნდებს და მხატვრულ საღამოებს ხელმძღვანელობდნენ.

ამ ორგანიზაციული ფორმებით ეროვნებათა ეს ცალკეული ჯგუფები ცდილობდნენ, შეენარჩუნებინათ ეროვნული კულტურა და ხელი შეეწყობათ მისი განვითარებისთვის. ეს სათვისტომოები მანიცდამაინც მძლავრ ძალას არ წარმოადგენდნენ, მთელი მათი ავლა-დიდება ზოგჯერ ასეული მანეთით განისაზღვრებოდა, მაგრამ მაინც მნიშვნელოვანი სარგებლობა მოჰქონდა დასახული მიზნების განხორციელებაში.

განსაკუთრებით აქტიურნი იყვნენ მოსკოვში მცხოვრები ქართველობა და სასწავლებლად ჩასული ახალგაზრდობა. მოსკოვში

რამდენიმე სათვისტომო არსებობდა და ამ ორგანიზაციათა ერთგვარი მოთავე და ტონის მიმცემი **მოსკოვის ქართულთა საზოგადოება** იყო.

ეს საზოგადოება 1907 წელს დაარსდა მოსკოვში მცხოვრებ ინჟინერ ივანე თულაშვილის თაოსნობით (ცნობისთვის: საშუალო განათლება მიიღო მშობლიურ ქალაქ თბილისში, ხოლო 1890 წელს უმაღლესი — პეტერბურგში. დაამთავრა საინჟინრო სასწავლებელი და ნიკოლოზის სამხედრო-საინჟინრო აკადემია. დიდხანს ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა მოსკოვში, ეწეოდა პედაგოგიურ საქმიანობას. პარალელურად ასრულებდა პრაქტიკულ სამშენებლო და არქიტექტურულ სამუშაოებს. 1921 წელს ივანე ჯავახიშვილისაგან მიიღო მონვევა და ჩამოვიდა თბილისში. აქტიურად მონაწილეობდა უნივერსიტეტის პოლიტექნიკური ფაკულტეტის ჩამოყალიბებაში. როცა ამ ფაკულტეტის ბაზაზე შეიქმნა პოლიტექნიკური ინსტიტუტი, გამოცდილი თეორეტიკოსი წლების მანძილზე განაგებდა სამშენებლო ხელოვნების კათედრას. დაკრძალულია მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა დიდუბის პანთეონში).

1909 წელს შედგა საზოგადოების ახალი გამგეობა, რომლის

თავმჯდომარედ **ალექსანდრე სუმბათაშვილი** აირჩიეს.

სუმბათაშვილმა თავისი ავტორიტეტითა და ჩვეული აქტივობით დიდი ღვაწლი დასდო ამ საზოგადოების მუშაობას. მან შემოიკრიბა მოსკოვის ქართული კოლონიის საუკეთესო აქტიური ძალები, მჭიდროდ შეაკავშირა ისინი და საზოგადოებას მუშაობის ფართო ასპარეზი შეუქმნა.

საზოგადოების მიზანი იყო მოსკოვის ქართველთა კოლონიის და განსაკუთრებით მოსწავლე-ახალგაზრდობის კულტურულ-მატერიალურ მოთხოვნილებათა და საჭიროებათა დაკმაყოფილება და, აგრეთვე, ქართული კულტურის მიღწევათა პროპაგანდა მოსკოველთა შორის. ამ მიზანს საზოგადოება სტიპენდიებისა და სესხების გაცემით, საღამო კონცერტების გამართვითა და სხვა საშუალებებით ახორციელებდა. გარდა ამისა, პირველი მსოფლიო ომის დაწყებიდანვე, საზოგადოებამ მოაწყო ლაზარეთი, რომელშიც დაჭრილ და ავადმყოფ ქართველ მეომრებს უწევდნენ დახმარებას. საზოგადოების სათავეში გამგეობა იდგა. ამ გამგეობაში შედიოდნენ: ა. სუმბათაშვილი (თავმჯდომარე), ექიმი მ. ზანდუკელი (თავმჯდომარის მოადგილე), ექიმი ნ. ხორავა (ხაზინადარი), ი. კობიაშვილი (მდივანი) და სხვ.

მოსკოვის ქართველთა საზოგადოებას, გარდა გამგეობისა, ჰყავდა აქტიური დამხმარენი — მოსკოვში მცხოვრები ქართველები, რომელთა შორის აღსანიშნავი იყო ელენე (ლოლა) ჭავჭავაძე-სუხოდოლსკაია. თავის ქმართან, ვასილ სუხოდოლსკისთან, ერთად ის დიდ დახმარებას უწევდა საზოგადოებას (**ეს ის სუხოდოლსკები იყვნენ, რომლებმაც ჩვენს ცნობილ რეჟისორს, კოტე მარჯანიშვილს, საკუთარი თეატრის გახსნის საშუალება მისცეს მოსკოვში 1913 წელს, „თავისუფალი თეატრის“ სახელით**). გარდა აღნიშნული პირებისა საზოგადოებას საქართველოდან მთელი რიგი პირები უწევდნენ დახმარებას.

საზოგადოების ყველა აქტივისტი უსასყიდლოდ მუშაობდა. 1914 წელს დაარსებულ ლაზარეთშიც საექიმო პერსონალი ასევე უანგაროდ და უსასყიდლოდ მუშაობდა. ლაზარეთის გამგე იყო ექიმი მ. ზანდუკელი, დაჭრილებს მომსახურებას უწევდნენ ექიმები ა. ზანდუკელი, მ. ასათიანი და ნ. ხორავა.

საზოგადოების საარსებო წყაროს საწევრო გადასახადი და შემონირულობები შეადგენდა. 1907 წლიდან ათი წლის არსებობის პერიოდში შემონირულობამ 36.000 მანეთზე მეტს მიაღწია. ამავე ხნის განმავლობაში საზოგადოებამ სასწავლებლად ჩამოსულ სტუდენტებს ერთდროული დახმარებებისა და სტიპენდიების სახით 14.832 მანეთი მისცა. ასზე მეტი სტუდენტი სარგებლობდა მუდმივი დახმარებით.

მოსკოვის ქართველთა საზოგადოება შექმნილია მხარეთმცოდნეობისა და საქართველოში ნარმოცულ კულტურულ საქმიანობასაც. ასე, მაგალითად, ის 2000 მანეთით დაეხმარა საქართველოს საქველმოქმედო საზოგადოებას ომისაგან დაზარალებულთა სასარგებლოდ, გაიღო თანხა 1914 წელს ქართული თეატრის დამწვარი შენობის აღსადგენად, მუსლიმან ქართველთა სასარგებლოდ, სარჩმარი-

ში მწერალთა სანატორიუმის ასაგებად და სხვ.

საზოგადოება 1914 წლის შემდეგ ცალკე შენობაში იყო მოთავსებული. ეს შენობა პოვარსკოი ქუჩაზე უფასოდ ჰქონდა დათმობილი სუხოდოლსკის მიერ. სახლი მოწყობილი იყო სალამო-კონცერტების გასამართავად. 1915 წლიდან საზოგადოებამ ყოველკვირეულად შემოიღო სალამოების გამართვა, „ქართული ჩაის“ სახელწოდებით. ამ სალამოებს ესწრებოდნენ მოსკოველი ქართველები, მოსკოვის მკვიდრი რუსი საზოგადო მოღვაწენი და ამრიგად მყარდებოდა კავშირი რუს და ქართველ მოღვაწეთა შორის.

საზოგადოების მიერ მოწყობილ მთელ რიგ სალამოთა შორის შეიძლება აღვნიშნოთ **რუსთაველისადმი მიძღვნილი სალამო**, გამართული 1916 წლის 14 იანვარს. ამ სალამოზე შოთა რუსთაველზე ლექცია წაიკითხა „ვეფხისტყაოსნის“ რუსულად მთარგმნელმა ცნობილმა პოეტმა კ. ბალმონტმა, ალექსანდრე სუმბათაშვილმა წაიკითხა ნაწყვეტები „ვეფხისტყაოსნის“ თარგმანიდან, დ. არაყიშვილის ხელმძღვანელობით შესრულებული იქნა ნაწყვეტები მისი ოპერიდან „თქმულება შოთა რუსთაველზე“.

საზოგადოების შენობაში იმართებოდა მოსკოვში არსებულ ქართველ სათვისტომოთა და სხვა ორგანიზაციათა კრებები და ტარდებოდა მათი მრავალი საზოგადოებრივი ღონისძიება. ეს ორგანიზაციები იყო: 1. მოსკოვის უნივერსიტეტთან არსებული ი. ჭავჭავაძის სახელობის სტუდენტთა ლიტერატურული წრე, 2. მოსკოვის კომერციულ ინსტიტუტთან არსებული ა. წერეთლის სახელობის სტუდენტთა ლიტერატურული წრე, 3. მეცნიერების, ხელოვნებისა და ლიტერატურის ქართული წრე, 4. მოსკოვის სტუდენტთა ურთიერთდამხმარე საზოგადოება.

დიდად კეთილშობილი საქმე გააკეთა მოსკოვის ქართველთა საზოგადოებამ მოსკოვში ქართველ მეომართათვის ლაზარეთის

გახსნით 1914 წელს. ლაზარეთში 20 სანოლი იყო. ნაწილს ამ სანოლებისას კერძო ქველმოქმედნი ინახავდნენ. 1916 წლის 1 იანვრამდე, 15 თვის განმავლობაში, ლაზარეთით 101 მეომარმა ისარგებლა. ლაზარეთის მოთავეთა საქმიანობა მარტო თვით ლაზარეთით არ განისაზღვრებოდა. საზოგადოების აქტივისტები ქართველ მეომრებს ეძებდნენ მოსკოვის სხვა ლაზარეთებში, ცალკე უჩვენდნენ მათ ოთახებს ამავე ლაზარეთებში, უწევდნენ ყოველგვარ მომსახურებას (გაზეთების კითხვა, წერილების წერა, ტანსაცმლის შოვნა, პროტეზების დამზადება და სხვ.).

მოსკოვის ქართველთა საზოგადოების ერთ-ერთ მიზანს შეადგენდა, გაეცნო რუსულ საზოგადოებრივობისათვის ქართული კულტურა, ქართული ცხოვრება. საჭიროა, ხაზგასმით აღვნიშნოთ, რომ ამ მხრივ მან საკმაო ნაყოფიერი მუშაობა ჩაატარა. საზოგადოებას უკვე კარგად იცნობდნენ მოსკოვში და ხშირად მიმართავდნენ მას საქართველოს შესახებ სხვადასხვა მნიშვნელოვანი საკითხების გამოსარკვევად. საზოგადოება თანდათანობით ქართული კულტურისა და საზოგადოებრიობის ერთგვარ წარმომადგენლად გადაიქცა რუსეთის დედაქალაქში. მან თითქოს აღადგინა მე-18 საუკუნეში მოსკოვის ახლოს, სოფელ ვსესვიატსკოეში არსებული ქართველთა კოლონიის ტრადიციები რუსულ კულტურასთან კავშირისა, ოღონდ უფრო მეტი რეზონანსითა და ეფექტურობით.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საზოგადოების აქტიურ მომუშავეთა შორის იყო ექიმი **მიხეილ ზანდუკელი**. არსებითად, ის მართავდა საზოგადოების ყოველდღიურ საქმიანობას, როგორც სუმბათაშვილის მოადგილე. ვესაუბრეთ პატივცემულ მიხეილს საზოგადოების საქმიანობაზე და პირველი, რაც მისგან მოვისმინეთ — ეს იყო უდიდესი პატივისცემისა და სიყვარულის გამოთქმა ალექსანდრე სუმბათაშვილისადმი.

„ვერ წარმოიდგენთ, — გვითხრა მიხეილ ზანდუკელი, — თუ რა ძვირფასი იყო ჩვენთვის, მოსკოვში მომუშავე ქართველებისათვის, ალექსანდრე სუმბათაშვილის მოღვაწეობა, რა დიდი გრძნობით და მონდომებით ეპყრობოდა ეს გამოჩენილი ხელოვანი ყოველივე იმას, რაც დაკავშირებული იყო საქართველოსთან, როგორ გულისტკივილს გამოთქვამდა ქართული კულტურის ყოველ დანაკარგზე. მე შევეცადე, მოსკოვის ერთ-ერთ ჟურნალში („რუსკაია ილუსტრაცია“ №16, 1915 წ.) საქართველოს შესახებ მომეთავსებინა მთელი რიგი ცნობებისა და ფოტოსურათებისა. გამოქვეყნდა დ. არაყიშვილის სტატია „საქართველოს ისტორიიდან“, გ. ვეშაპელის სტატია „აკაკი წერეთელი“, თარგმანები ნ. ბართაშვილის, გ. ორბელიანისა და ი. ჭავჭავაძის ლექსებისა. პირველ გვერდზე მოთავსებული იყო ალექსანდრე სუმბათაშვილის სტატია „აკაკის საფლავთან“. ვინც ამ სტატიას გაეცნობა, დარწმუნდება, თუ რა გულისტკივილით განიცდიდა სუმბათაშვილი ჩვენი დიდი პოეტის დაკარგვას და რა თბილი გრძნობებით იხსენიებდა მის ღვაწლს“.

გავეცანით ამ ჟურნალს. დავრწმუნდით, რომ ჟურნალში მოთავსებული მთელი მასალა იმისკენ იყო მიმართული, რომ რუსი მკითხველისთვის გაეცნოთ საქართველოს თავისებურება; ყველას გაეგო, რომ ეს რუსეთის ჩვეულებრივი „გუბერნია“ კი არ იყო, არამედ მხარე, თავისებური ძველი კულტურით. იმ ხანს იშვიათი იყო ასეთი მასალა რუსულ პრესაში და თუ თავსდებოდა, დიდად მადლობელი უნდა ვიყოთ ქართული კულტურის ისეთი თავდადებული პროპაგანდისტისა, როგორც იყვნენ მიხეილ ზანდუკელი და მთელი რიგი სხვა მოსკოველი ქართველებისა — „მოსკოვის ქართველთა საზოგადოების“ აქტივისტები.

ალექსანდრე სუმბათაშვილის სტატია აკაკის შესახებ არ არის დიდი, მაგრამ დიდი გრძნობითაა

მიხეილ ზანდუკელი

დაწერილი. სუმბათაშვილი აკაკის სამართლიანად აკუთვნებდა ქართული კულტურის უდიდესი მოღვაწის სახელს. სუმბათაშვილი წერს: „აკაკის უკვდავება მისი თანამემამულეთათვის არა მარტო დიდი პოეტის სულიერი უკვდავებაა, რასაც კაცობრიობა ადრე თუ გვიან მიანიჭებს მის სახელს. აკაკი შევიდა მათ არსებაში, თითქოს ყოველ მათგანს მისცა თავისი ცოცხალი სისხლის წვეთი. და ეს სისხლი ახლაც ცოცხალია, როდესაც დაიცალა ის სისხლი, რომელიც პოეტმა თავისთვის დაიტოვა. ის ცოცხალია ყოველ მათგანში, ვინც პოეტს იცნობდა და ენახა“.

ალექსანდრე სუმბათაშვილი იგონებდა თავის ბავშვობას და ყრმობას თბილისში, როდესაც საშუალება ჰქონდა, ენახა აკაკი, ილია და 70-იანი წლების სხვა ჩვენი მოღვაწენი და წერდა: „თითქმის ნახევარი საუკუნის შემდეგ მე წილად მხვდა ბედნიერება, შევხვედროდი და მივსალმებოდი აკაკის აქ, მოსკოვში, უკვე ავადმყოფს, ჭაღარას, სხეულით მოღლილს. მაგრამ მისი თვალების სიღრმეში მე დავინახე ღრმად ჩაჭდობილი ის ციციხლი, რომელიც მე მიამიტად დამამახსოვრდა ბავშვობისას“.

სუმბათაშვილი აკაკის უდიდეს როლს აკუთვნებდა იმ საქმეში, რომელსაც თვითონ აქტიურად ახორციელებდა, სახელდობრ, რუსული და ქართული კულტურის ურთიერთკავშირში. სუმბათაშვილი წერდა: „ის იყო რუსეთის საუკეთესო კულტურული მისწრაფებების, ასე ვთქვათ, გამტარებელი მშობლიურ წრეში, ილია ჭავჭავაძესთან ერთად. ცოცხალი მოკავშირე იყო საქართველოსი რუსული აზროვნების ცენტრებთან და ამავე დროს თვითყოფელად გამომხატველი იყო თავისი ხალხის სულიერი ზრდისა, მისი პოეტური ოცნებებისა და იდუმალი იმედებისა“.

მიხეილ ზანდუკელი მოგვითხრობს, თუ რა დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ქართველობისათვის იმას, რომ მოსკოვში ქართული კულტურის საქმეებს ალექსანდრე სუმბათაშვილი განაგებდა: „ასეთი სახელოვანი კაცი არ სტოვებდა არც ერთ წვრილმანს, რაც საქართველოს შეეხებოდა. ცდილობდა ახლო ყოფილიყო ყველა ქართველთან, განსაკუთრებით — ახალგაზრდებთან“.

ამასვე აღნიშნავს სუმბათაშვილის შესახებ ნ. შებუევი: „წლიდან-წლამდის ალექსანდრე ივანეს ძე დიდ მონაწილეობას იღებდა ქართველ სტუდენტთა ცხოვრებაში. არც ერთ მასთან მისულს ქართველ სტუდენტს ისე არ გამოისტუმრებდა, რაიმე დახმარება რომ არ გაენია ან ალერსიანი სიტყვით არ ენუგეშებინა“ (ნ. შებუევი, „ა. სუმბათაშვილი-იუჟინი“ ჟურნ. „მნათობი“ №11-12, 1927 წ. გვ. 135).

მოსკოვის ქართველთა საზოგადოების გამგეობის ყოფილი წევრი, იმ დროს მოსკოვის ქალაქის თვითმმართველობაში მომსახურე იაკობ კუპრაძე ასე აგვიწერს საზოგადოების საქმიანობას:

„დღიდან „მოსკოვის ქართველთა საზოგადოების“ დაარსებისა, მე მისი გამგეობის ერთ-ერთი წევრი ვიყავი. საზოგადოებამ თავისი მუშაობა 1918 წელს შესწყვიტა, რადგან საბჭოთა ხელისუფლების ვითარებაში საზოგადოე-

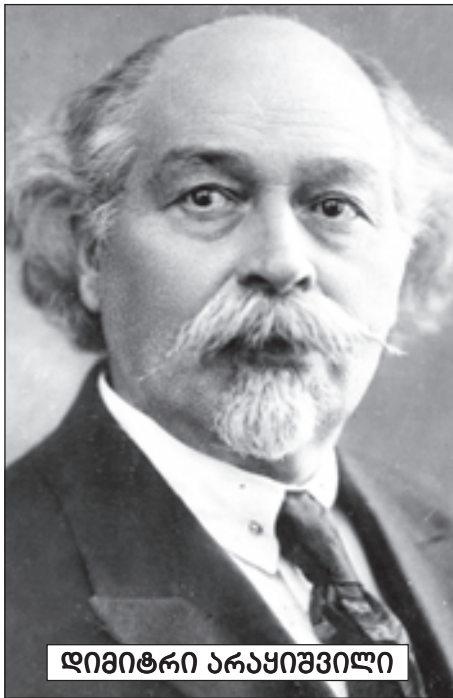

ბის მიერ დასახული ამოცანები სახელმწიფოს ზრუნვის საგნად გადაიქცა და კერძო ინიციატივა ამ საკითხში საჭირო აღარ იყო. მე კარგად მახსოვს თავმჯდომარის — ალექსანდრე სუმბათაშვილის აქტიური მოღვაწეობა და მისი მოადგილის — ექიმ მიხეილ ზანდუკელის თავდადებული შრომა. საზოგადოების ერთ-ერთ ძირითად ამოცანას შეადგენდა ქართული კულტურის გაცნობა რუსი საზოგადოებრიობისათვის. ამ მიზნით საზოგადოება მართავდა ქართულ საღამოებს, ლექციებს, შეხვედრებს ქართველ მოღვაწეებთან და სხვ. ქართულ საღამოებში მხურვალე მონაწილეობას თვით სუმბათაშვილიც იღებდა და თავისთან ერთად სამხატვრო პროგრამაში მონაწილეობის მიხედვად საუკეთესო არტისტულ ძალებს იზიდავდა. მე მახსოვს ცნობილი მსახიობების კნიპერჩიხოვას, ნეჟდანოვას, სობინოვის, შალიაპინის, კაჩალოვისა და განსაკუთრებით მცირე თეატრის მსახიობთა გამოსვლები ქართულ საღამოებზე. განსაკუთრებით უნდა ითქვას სობინოვზე, რომელიც დიდი მონდომებით გვეხმარებოდა და არასდროს უარს არ გვეტყოდა კონცერტში მონაწილეობის მიღებაზე. ცხადია, ყველანი უფასოდ გამოდიოდნენ და კონცერტების შემოსავალი კი მიდიოდა „მოსკოვის ქართველთა საზოგადოებისა“ და სათვისტომოების ფონდში“.

უხსმედრა აკაკი ჟერეთელთან

დიდის ამბით დაუხვდა საზოგადოება ჩვენს დიდ მწერალს — აკაკი წერეთელს მოსკოვში ჩასვლისას, 1913 წელს და დააკავშირა მოსკოვის მოწინავე საზოგადოებრიობას.

აკაკი წერეთელთან შეხვედრა „მოსკოვის სალიტერატურო-სამხატვრო წრეში“ მოეწყო, რომლის თავმჯდომარე თვითონ იყო. შეხვედრას დაესწრნენ რუსეთის ლიტერატურის საუკეთესო წარმომადგენელნი. სიტყვებით გამო-

დიმიტრი არაყიშვილი

ვიდნენ რუსი მწერლები. ბრწყინვალე სიტყვა წარმოთქვა თვით სუმბათაშვილიც. აკაკიმ საპასუხო სიტყვაში მიმართა დამსწრე სტუდენტებს და უთხრა, რომ საქართველოში უნივერსიტეტი არ გვაქვს, სასწავლებლად აქ ვაგზავნით ახალგაზრდობას და მადლობელი ვართ რუსი მეცნიერებისა, რომ ქართველ ახალ თაობას გვიზრდისო. შემდეგ მოუწოდა სტუდენტებს, კარგად ესწავლათ, დაბრუნებულიყვნენ საქართველოში და შექმნილი ცოდნა მშობლიური ქვეყნის საკეთილდღეოდ გამოეყენებინათ.

ალ. ნუშნავა

ჩვენი ცნობილი კომპოზიტორი, სახალხო არტისტი დიმიტრი არაყიშვილი, რომელიც, როგორც აღვნიშნეთ, მოსკოვის ქართველთა საზოგადოების მუშაობაში თვითონაც აქტიურ მონაწილეობას იღებდა, ასეთი სიტყვებით იგონებს ალექსანდრე სუმბათაშვილის მოღვაწეობას:

„მიუხედავად იმისა, რომ სუმბათაშვილი თავის მშობლიურ კუთხეს, საქართველოს მოწყვეტილი იყო და მის მეორე სამშობლოდ მოსკოვი გახდა, ის მაინც მჭიდროდ იყო დაკავშირებული საქართველოს სინამდვილესთან. მუდამ დაინტერესებული იყო საქართველოს ცხოვრებით. მახსოვს, როგორი ბრწყინვალე შეხვედრა მოუწყო მან აკაკი წერეთელს მოსკოვში ჩამოსვლისას 1913 წელს. მახსოვს, რა გულთბილად და მონდომებით ეხმარებოდა ის მოსკოვში ჩასულ ქართველ სტუდენტებს“.

ყველა, ვისაც კი კავშირი ჰქონია მოსკოვში ალექსანდრე სუმბათაშვილთან, ლაპარაკობს ამ გულთბილობაზე.

აი რას ამბობს ჩვენი ცნობილი რეჟისორი, სახალხო არტისტი ალექსანდრე ნუშნავა:

„დიდად დასაფასებელი იყო სუმბათაშვილის მოღვაწეობა მოსკოვში ქართული კულტურისათვის. შეიძლება თავისუფლად ითქვას, რომ ის საქართველოს წარმომადგენელი იყო მოსკოვში. კერძოდ, მას დიდი წილი ედო ყველა იმ ორგანიზაციაში, რომელთა საშუალებითაც საზოგადოებრიობა ქართველ მოსწავლე-ახალგაზრდობას ეხმარებოდა“.

ალექსანდრე ნუშნავა 1907 წელს მოსკოვში სამხატვრო თეატრში მიიღეს სასწავლებლად. მისი სიტყვით, გამოცდებზე მოსული იყო არა ნაკლებ 500-600 კაცისა, ხოლო ვაკანსია 7-10 იყო და თუ ბედნიერ მიღებულთა რიცხვში ნუშნავა მოხვდა, ეს მხოლოდ და მხოლოდ სუმბათაშვილის დახმარებით.

„არც შემდეგ მივიწყებდამო, — ამბობს ალექსანდრე ნუშნავა. — თუ შევხვდებოდი, პირველ

ყოველისა, აუცილებლად მკითხავდა „ხომ არ გიჭირს, ფული ხომ არ გინდაო“. მე თავაზიანად უარს ვუბნებოდი დახმარებაზე, თუმც არც თუ დალხენილი ვიყავი. ჩემთვის ისიც დიდი დახმარება იყო სუმბათაშვილის მხრიდან, სამხატვრო თეატრში რომ შევედი სასწავლებლად“.

ასეთივე მზრუნველობის შესახებ მოგვითხრობს ხელოვნების დამსახურებული მოღვაწე პროფესორი **აკაკი ფალავა**: „მოსკოვში ჩასვლისას, 1908 წელს, როდესაც ხელოვნების, კერძოდ რეჟისურის შესწავლა დავაპირე, ცხადია, როგორც ყველა ქართველმა, სუმბათაშვილს მივაკითხე. მან თავაზიანად მიმიღო. ვთხოვე, დამხმარებოდა სამხატვრო თეატრში მიღებაზე. მისივე დაუკავშირდა სამხატვრო თეატრის ხელმძღვანელ ვ. ნემიროვიჩ-დანიენკოს და მოამზადა ნიადაგი ჩემს მისაღებად. **ძალიან გამიძნელდებოდა სამხატვრო თეატრში შესვლა, რომ არა სუმბათაშვილი.** მოსკოვში მე 1915 წლამდე დავყავი. ამ ხნის განმავლობაში ხშირად მიხდებოდა მოსკოვის ქართველთა საზოგადოებაში სიარული მთელ რიგ საქმეებზე და ვხედავდი, თუ როგორი მონდომებით და ენერგიით ეკიდებოდა სუმბათაშვილი ქართულ საქმეებს. მოსკოვში ყოველწლიურად იმართებოდა ქართული საღამოები, რომელთა მონყოლაში უმთავრესად სტუდენტობა იყო ჩაბმული. სუმბათაშვილი იყო ამ საღამოების სულისჩამდგმელი და მონაწილე. მი-

აკაკი ფალავა

სი გავლენით ამ საღამოებში საუკეთესო რუსი მსახიობები იღებდნენ მონაწილეობას“.

რეჟისორი **კონსტანტინე ანდრონიკაშვილი** მოგვითხრობს მთელი რიგი შეხვედრების შესახებ სუმბათაშვილთან, ჯერ კიდევ ახალგაზრდობისას, როდესაც ანდრონიკაშვილი პარიზში სწავლობდა და იქიდან 1909 წელს მოსკოვში ჩავიდა.

„დაუფინყარია ჩემთვის ეს შეხვედრები, რადგან პირველსავე შემთხვევაში ვიგრძენი **სუმბათაშვილის დიდი დაინტერესება ქართველ ახალგაზრდა ხელოვანთა სწავლა-განვითარებით.** მან დაწვრილებით გამომკითხა, თუ სად და რას ვსწავლობდი, ვა-

პირებდი თუ არა სამშობლოში დაბრუნებას სამუშაოდ. მითხრა — მოსკოვში ხომ არაფერი გესაჭიროებაო. მე ვთხოვე, დამხმარებოდა, რომ დავსწრებოდი წარმოდგენებს მოსკოვის თეატრებში, კერძოდ — სამხატვრო თეატრში და ამ თავისთვის წვრილმან საქმეს სუმბათაშვილი ისე მოეკიდა, შემრცხვა კიდეც, რომ ამისათვის შევანუხე. ამ ხანს **მოსკოვში ყოფნისას დავრწმუნდი, თუ რა განსაკუთრებული ღვაწლი მიუძღოდა სუმბათაშვილს ქართული კულტურის ხელისშეწყობაში.** არ დამავინწყდება სუმბათაშვილთან შეხვედრა 1916 წელს, როდესაც ის თბილისში ჩამოვიდა. ქართველმა საზოგადოებამ შესანიშნავი შეხვედრა მოუწყო სცენის ამ სახელოვან ოსტატს. ძალიან გახარებული იყო. კერძო ბაასში ვასო აბაშიძესთან, ვალერიან გუნიასთან, ჩემთან და ქართული თეატრის მთელ რიგ სხვა მუშაკებთან, სუმბათაშვილი ბევრს გვიამბობდა თავისი სასცენო გამოცდილების შესახებ. ყველას გვამხნევებდა და სცენისადმი სიყვარულს გვინერგავდა“.

საქართველოს სსრ სახალხო არტისტმა **შალვა დადიანმა** ალექსანდრე სუმბათაშვილის ამ მოღვაწეობის შესახებ შემდეგი გვიამბო: „მქონდა შეხვედრები **რუსული სცენის ამ დიდ ოსტატთან და ქართული კულტურის თვალსაჩინო მოამაგესთან.** მახსოვს 1903 წელი, როდესაც მოსკოვში ვიყავი თავისუფალ მსმენელად მოსკოვის უნივერსიტეტში. მე, მოსკოვის ქართველთა კოლონიის ერთ-ერთ წევრს, მაინტერესებდა ის საკითხები, რაც საქართველოსთან იყო დაკავშირებული. ყველა ამ საკითხებსა და საქმეებს იმ დროს სუმბათაშვილი უვლიდა. კერძოდ, ის დიდ დახმარებას უწევდა მოსკოვში სასწავლებლად ჩამოსულ ქართველ ახალგაზრდობას. მოსკოვში დიდად პოპულარული ყოველწლიური ქართული საღამოები მუდამ სუმბათაშვილის მოთავეობით ეწყობოდა. მიზანი ამ საღამოებისა საქველმოქმედო იყო. საღამოს შემოსავა-

**ქართული საღამოების გაპარტია
მოსკოვში იყო ერთ-ერთი საუკეთესო
საშუალება ქართული კულტურის
განვითარებისა რუსული საზოგადოების მიერ.
მოსკოვში დიდად პოპულარული
ყოველწლიური ქართული
საღამოები მუდამ სუმბათაშვილის
მოთავეობით ეწყობოდა.**

ლი ქართველთა სათვისტომოების ფონდში მიდიოდა და აქედან კი მოსწავლე ახალგაზრდობას ეძლეოდა დახმარების სახით. სუმბათაშვილის მიერ ამ საღამოების მოთავეობა სრული გარანტია იყო, რომ შემოსავალი ბლომად იქნებოდა. სუმბათაშვილის გავლენით ამ საღამოებზე რუსული თეატრის საუკეთესო ძალები იღებდნენ მონაწილეობას, რაც, ცხადია, აუარებელ ხალხს იზიდავდა. 1903 წელს, 14 იანვარს მოსკოვში ახლადჩასული, პირველად დავესწარი ქართულ საღამოს. მოსკოვის რჩეული საზოგადოება ამშვენებდა შეკრებულებას. ვინ გინდა, რომ აქ არ იყო მაშინდელი რუსეთის ინტელიგენციიდან... სუმბათაშვილი არა მარტო განაგებდა ამ საღამოს და უზრუნველყო საუკეთესო ძალების მონაწილეობა, არამედ თითონაც გამოვიდა ესტრადაზე და თავისი შეუდარებელი დიქციითა და ხმით წაიკითხა ნიკოლოზ ბარათაშვილის „მერანი“, რუსულად თარგმნილი ტხორჟევსკის მიერ. აი, ამ საღამოზე გავიცანი სუმბათაშვილი. თავაზიანად მომეპყრო მე, ახალგაზრდას, გამომკითხა საქართველოს ამბები, კერძოდ, ვასო აბაშიძეზე, ილია ჭავჭავაძეზე. გამაცნო ზოგიერთი მოსკოველი მოღვაწე. მიმიწვია საღამოს შემდეგ გამართულ ვახშამზე. მას შემდეგ მრავალჯერ მქონია მასთან საქმიანი კავშირი ქართული თეატრის შესახებ. **მუდამ თავაზიანი, დიდი პატივისცემით მომპყრობი თავის თანამემამულეთადმი, გულწრფელი დამხმარე გაჭირვებაში — აი, ასეთი იყო სუმბათაშვილი“.**

შალვა დადიანი

კოვში „რუსეთის კეთილშობილთა საკრებულოს“ ყველა დარბაზში შედგა 31-ე „ქართული საღამო“, გამართული თავად ა. ი. სუმბათოვის (იუჟინის) მიერ, დების კრისტმანების, მ. ვ. ოდლინიცკის, რენე რადინა-ფიგნერის, ვ. ს. ალექსეევ-მესხიევის, ს. ი. ევლახოვის, პ. ს. ოლენინის და ლ. ვ. სობინოვის მონაწილეობით. საკონცერტო განყოფილების შემსრულებელთა ბრწყინვალე შემადგენლობამ საღამოზე იმდენი ხალხი მოიზიდა, რომ ბევრი მათგანი ბილეთების უქონლობის გამო იძულებული გახდა, სახლში დაბრუნებულიყო. საღამო გახსნა თბილისში კარგად ცნობილმა ქართველმა მსახიობმა ვ. ს. ალექსეევ-მესხიევმა, რომელმაც გოგოლის „შემლილის წერილები“ წაიკითხა. თავისი ნიჭით მან დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა მოსკოვის საზოგადოებაზე, რომლის წინაშე პირველად გამოვიდა. მსახიობს უდიდესი წარმატება ხვდა წილად. მეორე განყოფილებაში ყველაზე უფრო აშკარა წარმატება ჰქონდათ **ლ. ვ. სობინოვსა** და დებს — **კრისტმანებს**. „ტენორების მეფემ“, რომლის სახელით ცნობილია მოსკოვში ბატონი სობინოვი, იმდენი ხუთი რომანსი და არიები სხვადასხვა ოპერიდან. ყოველი

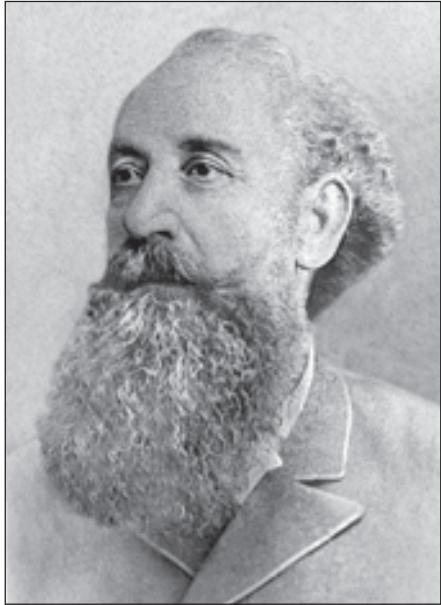
ნომრის შემდეგ მაყურებლები აღტაცებას გამოსთქვამდნენ და გაუთავებლად ინვეცდნენ მსახიობებს. დებმა კრისტმანებმა ასევე წარმატებით იმდენი ოთხი დუეტი. გულთბილად იმდენი სამი რომანსი ქალბატონმა რადინა-ფიგნერმა. თავისი კუპლეტებით „დლიურ ჭირ-ვარამზე“ ბევრი აცინა საზოგადოება ბატონმა ოლენინმა. ბატონმა ევლახოვმა იმდენი რამდენიმე ქართული და რუსული რომანსი. ერთი სიტყვით, საკონცერტო განყოფილებამ დიდი ესთეტიური კმაყოფილება მოჰგვარა მაყურებელს. რაც შეეხება საერთო გარემოცვას, — **საღამოს მოთავეებმა ამ მხრივ ყველაფერი გააკეთეს, რათა გამართლებინათ საღამოს „ქართული“ სახელწოდება, რომ მოსკოვში შეექმნათ კუთხე, რომელიც მოგვაგონებდა საქართველოს და ქართველებს.** დარბაზებში მოწყობილი იყო დამახასიათებელი კიოსკები, რომლებიც მორთული იყო ხალიჩებითა და ტროპიკული მცენარეებით. კიოსკებში ლეჩქებში გამოწყობილი გამყიდველები სხვათა შორის ჰყიდდნენ კოლოფებს, რომლებზეც მხატვრულად იყო ამომწვარი ქართული ტიპები. აქა-იქ დაინახავდით ჩოხა-ახალღის და ქულაჯას, — და, როგორც ყოველივე ამის დამაგვირგვინებელი, ქართული გუნდი ეროვნულ ტანსაცმელში ღ. ი. არა კჩიევის ხელმძღვანელობით, რომელმაც ძალიან მწყობრად შეასრულა რამდენიმე ხალხური სიმღერა. განსაკუთრებით მონონებული იყო ლეკური, რომელიც საზოგადოების მოთხოვნით არაერთხელ იქნა გამეორებული. ლეკურს ჯერ ესტრადაზე ცეკვავდნენ საცეკვაო სიმღერით, შემდეგ კი — საცეკვაო დარბაზში ორკესტრის თანხლებით. მოცეკვავეთა შორის განირჩეოდა ბატონი კვალიევი. საერთოდ, საზოგადოებამ დიდი შთაბეჭდილება მიიღო საღამოსაგან და ფრიალ კმაყოფილი დაიშალა.

ბრიგოლ ბუნსიკაშვილი,
1948 წელი

წმიდა ფილიმონ მგალობელი – ერისათვის თავდადებული

ფილიმონ ქორიძე მიეკუთვნება წმიდა ილია მართლის, წმიდა გაბრიელ და ალექსანდრე ეპისკოპოსების და მათი თანამებრძოლების იმ გუნდს, რომლებმაც შეძლეს ქართული სულისა და კულტურის გადარჩენა, აღორძინება, განვითარება და ახალი სიცოცხლით შემოსვა. მან, ილია მართლისა და მისი თანამდგომელების მსგავსად, მთელი თავისი ცოდნა, ენერგია, სიცოცხლე ღვთისმსახურებასა და სამშობლოს შეაღია. კარბელაშვილებმა აღმოსავლეთ საქართველოს 2000-მდე სამგალობლო ნიმუში, ხოლო ქორიძემ და კერესელიძემ 5000-ზე მეტი დასავლურ-ქართული საგალობელი გადმოგვცეს. რომ არა ეს ადამიანები, საუკუნოდ გაქრებოდა მსოფლიო კულტურაში ჩვენი ერის მიერ შეტანილი ყველაზე დიდი სულიერი საგანძური. საქართველოს ეკლესიამ, მისმა წმიდა სინოდმა ფილიმონ ქორიძეს, კანონიზაციის შემდეგ, უწოდეს **წმიდა ფილიმონ მგალობელი**, ერისათვის თავდადებული. ამ წოდებაში ჩანს მისი ღვაწლის უმთავრესი არსი, ის, თუ რისთვის და როგორ იცხოვრა და როგორ მოიხვეჭა სულიერი მადლი ამ ღვთივრჩეულმა ადამიანმა.

ფილიმონ ქორიძე იყო ღრმად მორწმუნე, მშობლიური ერისა და ეკლესიისათვის თავდადებული, სიყვარულით, სიკეთითა და თავგანწირვით აღსავსე ადამიანი. მან ეროვნულ-საეკლესიო საგანძურის — ქართული გალობის გადარჩენად უარი თქვა უპრეცედენტოდ სახელოვან და წარმატებულ საოპერო მომღერლის კარიერაზე. უფლისა და მამულის სიყვარულით აღვსილმა თავისი ცხოვრება, პირადი თუ ოჯახის კეთილდღეობა შესწირა ქართული გალობის გადარჩენას.

ფილიმონ ქორიძე იყო პირველი ქართველი პროფესიონალი მუსიკოსი, რომელმაც მიიღო სისტემური ევროპული მუსიკალური განათლება და თანაც ევროპაში — იტალიაში. ის იყო პირველი ქართველი საოპერო მომღერალი, რომელიც უდიდესი წარმატებითა და აღიარებით გამოდიოდა ევროპისა და ამერიკის საოპერო სცენებზე. იგი დიდი საოპერო მომღერლის დიდებით შეიმოსა იტალიის, მილანის ლა-სკალას თეატრში მოღვაწეობისას, XIX საუკუნის 70-80-იან წლებში, იტალიური მუსიკის იმ ოქროს ხა-

«ყოველი გაეულივილი ვალდახულია, თვისი ხალობა მოჰფინოს და გააჩიარდოს თავის ქვაყანაში»

ნაში, როდესაც ბრწყინავდა ჯუზეპე ვერდის და სხვა იტალიელ მუსიკოსთა — კომპოზიტორთა თუ შემსრულებელთა სახელები.

ბავშვობა

ფილიმონ ქორიძე დაიბადა 1835 წელს, გურიაში, სოფელ გამოჩინებულში, მღვდლის — იესე ქორიძის ოჯახში. მამა იესეს ოჯახი უფლის, სამშობლოსა და მოყვასის მიმართ სიყვარულით გამოირჩეოდა. სწორედ ოჯახში მიღებულმა სულიერებამ, სარწმუნოებამ, უფლისა და სამშობლოს მხურვალე სიყვარულმა გამოატარა ფილიმონი ამქვეყნიური დიდებისა და ცხოვრების ფერადოვან გზებზე ისე, რომ მას არასდროს დავიწყნია თავისი სამშობლო და ეკლესია, არასოდეს დაუკარგავს სულის სინმიდე და უფლისადმი რწმენა. ოჯახში მიღებულმა აღზ-

რდამ ჩაუნერგა მას საქართველოსადმი ისეთი სიყვარული, რომელმაც ძალა მისცა, უარი ეთქვა „ყოველივე მსოფლიო ზრუნვაზე“ და ანგელოზებრივი მრავალხმიანობისადმი შემსგავსებული ქართული საგალობლების გადასარჩენად დაენყო უანგარო მსახურება.

გალობის ნიჭითა და ულამაზესი ხმით დაჯილდოებული პატარა ფილიმონი ადრეული წლებიდანვე გამოირჩეოდა საგალობლებითა და სიმღერის სიყვარულითა და ცოდნით.

1853 წელს ფილიმონ ქორიძე ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში ჩაირიცხა და, როგორც გამორჩეულად ნიჭიერი მოსწავლე, სასწავლებელში უფასოდ, სასულიერო უწყების ხარჯზე მიიღეს.

ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელი ფილიმონმა 1855 წელს დაამთავრა. პედაგოგიურმა საბ-

ჭომ მას თბილისის სასულიერო სემინარიაში სწავლის გასაგრძელებლად შესანიშნავი სარეკომენდაციო წერილი გაატანა.

სწავლა და წარმატებები იტალიასა და ამერიკაში

ერთმა მოულოდნელმა შემთხვევამ სრულიად შეცვალა ფილიმონ ქორიძის ცხოვრება და მომავალ დიდ მოღვაწეს საგალი გეზი დაანახვა.

ერთხელ, სტუმრად მყოფმა ფილიმონ ქორიძემ რამდენიმე იტალიელი გაიცნო, ისინი იმხანად თბილისის საოპერო თეატრის დასში მონაწილეობდნენ (იტალიიდან მოწვეული დასი თბილისის ოპერაში 1851-1872 წლებში გამოდიოდა). ქართული პურობის წესისამებრ, სუფრასთან ფილიმონმა სხვა ქართველებთან ერთად რამდენიმე საგალობელი, ხალხური სიმღერა და რომანსი შეასრულა. მომღერლის ბანმა იტალიელები განაცვიფრა და აღაფრთოვანა. „ამ ხმით თქვენ ქვეყანას დაიმონებთ“, — აღტაცებას ვერ მალავდა ოპერის იტალიელი დირიჟორი.

იტალიელები ისე დაინტერესდნენ ფილიმონის უნიკალური მუსიკალურ-ვოკალური მონაცემებით, რომ მის მოსასმენად სიონის საკათედრო ტაძარში მივიდნენ. წირვის შემდეგ ახალგაზრდა მგალობლის ხმით მოხიბლული დირიჟორი გაესაუბრა ფილიმონს და ურჩია: „არ შემოიძლია თვალი არ აგხილოთ. თქვენი ხმა დიდი და არაჩვეულებრივი განძია... მკერდში სამჭედლოს საბერველი გაქვთ, ამ საბერველის მოხმარება კი არ იცით. სერიოზულად გირჩევთ, საოპერო სიმღერა ისწავლოთ. აქ თქვენი შესაფერი მასწავლებელი არ გვეგულება. წადით იტალიაში! თქვენი ხმის პატრონს იქ საუკეთესო პროფესორები უფასოდ გასწავლიან. მაშინ დიდი მომღერალი გახდებით“.

იტალიაში წასვლა და იქ სრულ-

ყოფილი სამუსიკო განათლების მიღება ფილიმონის ოცნებად იქცა, მაგრამ არც მას და არც უმაღლეს დარჩენილ მის ოჯახს ამის საშუალებები არ გააჩნდა.

1868 წელს ფილიმონი დაოჯახდა ვინმე ხანჯალაძის ქალზე (სახელი უცნობია). მეუღლის ოჯახის დახმარებით ფილიმონის ოცნება ასრულდა და მან შეძლო იტალიაში, მილანში გამგზავრება და განათლების მიღება.

იტალიელებმა გულთბილად მიიღეს იქ სიმღერის სასწავლებლად პირველად ჩასული ქართველი და ხმაც მოუწონეს. იტალიაში ქორიძის პირველ საკონცერტო გამოსვლებს დიდი წარმატებები ჰქონდა. ამავე პერიოდში ქორიძე კოლეგების დასთან ერთად ამერიკაში გაემგზავრა. ამერიკაში გასტროლებმა დიდი გამარჯვებები მოუტანა ქართველ მომღერალს, მას ყველგან მქუხარე აპლოდისმენტებით ხვდებოდნენ.

ამერიკიდან დაბრუნების შემდეგ შედგა ფილიმონ ქორიძის დებიუტი მილანის თეატრ ლა სკალაში. დებიუტმა დიდი წარმატებით ჩაიარა.

პირველი ქართული მუსიკოსი - იტალიის ყველაზე ცნობილი და აღიარებული ხანი

1870 წელს ფილიმონს გარდაეცვალა მეუღლე. ეს მძიმე განსაცდელი იყო ახალგაზრდა მომღერლისთვის. ის საქართველოში ჩამოვიდა და ერთხანს სამშობლოში დარჩა.

1872 წელს ფილიმონ ქორიძეს ინვევენ პეტერბურგში, საიმპერატორო თეატრში. რუსულმა საზოგადოებამ ფილიმონი თავიდან მოწონებით მიიღო. მაგრამ ცოტა ხანში იტალიურად მომღერალი პირველი ქართველის მიმართ კეთილგანწყობა უარყოფითი დამოკიდებულებით შეიცვალა — მას აღიარებდნენ იტალიური რეპერტუარის კარგ შემსრულებლად, მაგრამ უწუნებდნენ რუსული საოპერო მუსიკის ცოდნასა და სა-

შემსრულებლო ოსტატობას.

ამ მძიმე პერიოდში ახალგაზრდა მოღვაწისათვის ღვთისგან მოვლენილი ნუგეში აღმოჩნდა უკრაინელი სენატორის ქალიშვილის, ზინაიდა ვორობეცის თანაგრძნობა და გულისხმიერება. 1873 წელს ფილიმონმა და ზინაიდა იქორწინეს.

ეს არისტოკრატი ქალბატონი დიდად განათლებული, ღვთისმოსიში და სათნო ადამიანი იყო. იგი იყო კარგი პიანისტი, უცხო ენების მცოდნე, მეუღლის უერთგულესი თანამდგომელი და შემწე, მომავალში ფილიმონის თავდადებისა და გაჭირვებული ცხოვრების მოთმინებით, სიყვარულითა და თავმდაბლობით თანამტვირთველი.

1873 ან 1874 წელს მეუღლეები კვლავ იტალიაში ჩავიდნენ. ქართველი მომღერლის არნახული წარმატების ამბავი საქართველოშიც ჩამოვიდა და არაერთხელ აღინიშნა მაშინდელი პრესის ფურცლებზე. მაგალითად, 1880 წლის 28 მარტის „დროებაში“ თარგმნილია იტალიური პრესის გამომხაურებები ქორიძის შესახებ: „არ არის ჩვენში (იტალიაში) ისეთი თეატრი, რომელსაც დიდის ამბითა და პატივით არ მიეღოს ჩინებული ბოხი ხმის პატრონი, მომღერალი არტისტი ფ. ქორიძე და არც ისეთი ჟურნალი, რომელსაც არ ექოს ის... ქორიძე ისეთი არტისტია, რომელიც თავისი ხმის ძლიერებითა და გალობის მანერით ყველა უპირველეს თეატრში პატივცემულ იქნება“.

ფ. ქორიძე, საოპერო სპექტაკლებში მონაწილეობის გარდა, თავის მეუღლესთან და მეგობრებთან ერთად იტალიის სხვადასხვა ქალაქში მცირე კამერულ კონცერტებსაც მართავდა. 1875 წელს ქორიძეებს შეეძინათ ვაჟი — მიხეილი.

საყოველთაოდ აღიარებულ მომღერალს ევროპაში გამოჩენილი ხელოვანის პატივი და დიდება არ აკლდა. ჰქონდა უზრუნველი და საინტერესო შემოქმედებითი ცხოვრება, მაგრამ მას მოსვენებას მხოლოდ ერთი რამ აკარგ-

ვინებდა — სამშობლოში ყოფნის დაუოკებელი სურვილი. იტალიაში ყოფნისას ის ახერხებდა, რომ პერიოდულად ჩამოსულიყო საქართველოში და კონცერტები გაემართა. მაგ. 1880 წელს მან გამართა კონცერტები თბილისში, ქუთაისსა და ფოთში (მათ შორის რამდენიმე საქველმოქმედოც ყოფილა). ევროპაში აღიარებულ თანამოძმეს ქართველი მსმენელი აღფრთოვანებით შეხვდა.

1881-1883 წლებში ფილიმონ ქორიძე გასტროლებით მიიწვიეს თბილისის საოპერო თეატრში, იგი სიხარულით დათანხმდა. ამავე წელს იგი ოჯახთან ერთად ბრუნდება საქართველოში და თბილისში სახლდება.

აი, როგორ ყვება თავად წმიდა ფილიმონი საგალობელთა გადარჩენის პროცესში თავისი ჩართვის ამბავს:

„1870-1880 წლებში ტფილისის სამღვდელთა აღედრა ლაპარაკი ქართული გალობის ნოტებზე გადაღების შესახებ, რომლის განსახორციელებლაც შეედეგინათ კომიტეტი და მგალობლებიც მოეწვიათ, მაგრამ რადგანაც ვითომცდა მცოდნე კაცებს გადაეწყვიტათ, რომ ქართულის გალობის ნოტებზე გადაღება შეუძლებელიაო, ამისთვის საქმე ჩაშლილიყო და დავინწყებას მისცემოდა. 1880-1883 წლების საოპერო სეზონებში მიწვეული ვიყავ მე ევროპიდან ტფილისის თეატრში. შევასრულე თუ არა ვადა სამსახურისა და დავაპირე ევროპაში წასვლა, ამ დროს მოვიდა ჩემთან რამდენიმე

მე ქართველი მგალობელი და მკითხეს: „შესაძლებელია თუ არა ქართული გალობის გადაღება ნოტებზეო?“ — „ძალიან ადვილად-მეთქი“, ვუპასუხე. იმათ ეჭვის თვალთ შემომხედეს. „მობრძანდით ხვალ, მიგალობეთ რაც გინდათ და მაშინ შეიტყობთ, რაც მოხდება-მეთქი“, — ვუთხარი მე. მოვიდნენ, იგალობეს, დავანყვე ნოტებზე და ვუგალობე მათი ნათქვამი და ფორტეპიანოზედ გავაგონე ახლად დაწერილი გალობები. მაშინ დარწმუნდნენ, რომ ქართული გალობის ნოტებზედ დაწყობა შესაძლებელი ყოფილა.

რუსული და ქართული გაზეთებიც დიდი თანაგრძნობით იხსენიებდნენ ამ სასიამოვნო მოვლენას. საქმე დადგა ისე, რომ გალობის წერა ტფილისში უნდა დამთავრებულიყო, მაგრამ სხვადასხვა მიზეზებისა გამო ეს აღარ მოხდა. დაინერა საგალობლები დიდის სიფრთხილით, მოიწონა საზოგადოებამ და სცნო მისი სინამდვილე. ცოტაოდენი დაბეჭდა კიდეც, მაგრამ სოფელი რას ამბობს? არ სწამს. ის ჩვენებური არ იქნებაო. ხალხის ასეთმა ეჭვმა და ურწმენელობამ მაიძულა, სოფელშიც მომესმენინებინა ნოტებზედ დაწყობილი გალობა. სამი თუ ოთხი წელი ვიარე სხვადასხვა სოფლებში: ბევრგან გავაჩაღე წირვის გალობა, რომლის მოსმენისთანავე ხალხის სიხარულს და აღტაცებას საზღვარი არ ჰქონდა..“.

ფილიმონ ქორიძე. ივერია, 1899 წლის 12 ნოემბერი.

ამრიგად, ღვთის განგებითა და წმიდა გაბრიელ ეპისკოპოსის ლოცვა-კურთხევით, ფილიმონ ქორიძის გული მიეჯაჭვა ღვთისმსახურებას, ქართულ საგალობლებს. მისი ცხოვრების მოწოდებად და მიზნად იქცა ზრუნვა ქართული საგალობლების გადარჩენაზე.

ამ საქმეში ფილიმონის თანამდგომლები, წმიდა ილია ჭავჭავაძესთან და წმიდა გაბრიელ ეპისკოპოსთან ერთად, იყვნენ დიმიტრი ყიფიანი, აკაკი წერეთელი, მელიტონ ბალანჩივაძე, ალექსანდრე ყაზბეგი, ილია კიკნაველიძე, ალექსანდრე ბერიძე და დიდი მგალობლები — მელქისედეკ ნაკაშიძე, მღვდელი (შემდგომში არქიმანდრიტი) ნესტორ კონტრიძე, ივლიანე წერეთელი და სხვები.

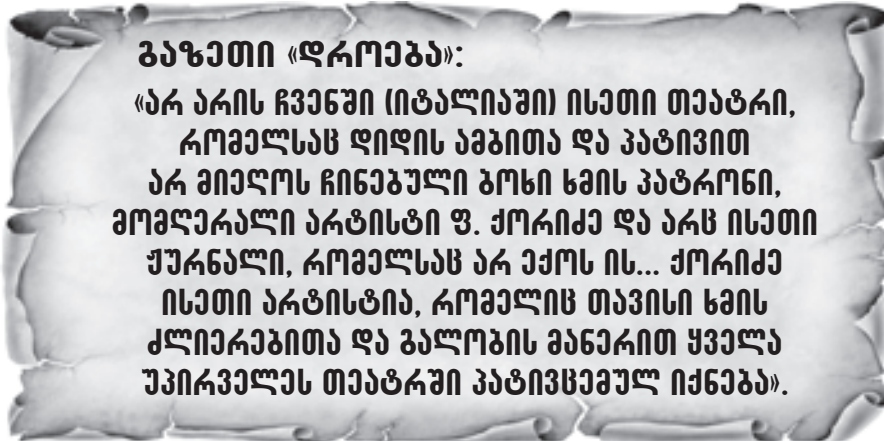
ქართული საგალობლების ნოტირებას ფილიმონი 1882 წელს შეუდგა. ფილიმონმა გადაწყვიტა, მგალობელ-მომღერალთა გუნდი ჩამოეყალიბებინა, რათა მის მიერ ჩაწერილი საგალობლები შეესრულებინა, გაეგრცელებინა და ხალხისათვის შეეყვარებინა. მართლაც, ჩამოყალიბდა ასეთი გუნდი, რომელთან ერთად შრომას ფილიმონი გაასკეცებული ენერგიითა და გატაცებით შეუდგა.

ქორიძეების ოჯახში იმდენად ხშირად ჟღერს საეკლესიო გალობა, რომ ერთ-ერთ მოგონებაში აკაკი წერეთელი მათ სახლს ეკლესიას, ხოლო იქ მყოფ სასულიერო პირებს ხატებს შეადარებს.

ამრიგად, **ცხოვრება ადამიანისა, რომელსაც ელოდებოდა იტალიის წამყვანი თეატრები, სრულიად შეიცვალა — ევროპული საოპერო კარიერა დაივიწყა და თავისი სამშობლოს მამირნახულად, მისი საუნჯის მცველად იქცა.**

წმიდა ფილიმონი ხედავდა გალობის საქმის განუზომელ მნიშვნელობას და მასთან შედარებით თავისი საოპერო კარიერის განსხვავებულ ღირებულებას.

ამის შესახებ იგი აღნიშნავდა: **„საოპერო ასპარეზმა დროებით კმაყოფილება მომცა: ვამაყობდი, რომ მე, ქართველმა კაცმა,**

გაზეთი «დროება»:

«არ არის ჩვენში (იტალიაში) ისეთი თეატრი, რომელსაც ღიღის აზვითა და პატივით არ მიიღონ ჩინებული ბოხი ხმის პატრონი, მომღერალი არტისტი ფ. ქორიძე და არც ისეთი ჟურნალი, რომელსაც არ ეძონ ის... ქორიძე ისეთი არტისტი, რომლის თავისი ხმის ძლიერებითა და გალობის მანერით ყველა უპირველეს თეატრში პატივსაცემულ იქნება».

ჩვენი ქვეყანა ვასახელე, ტაშს მიკრავდნენ, წერდნენ — სახელოვანი კაცი ხარო.

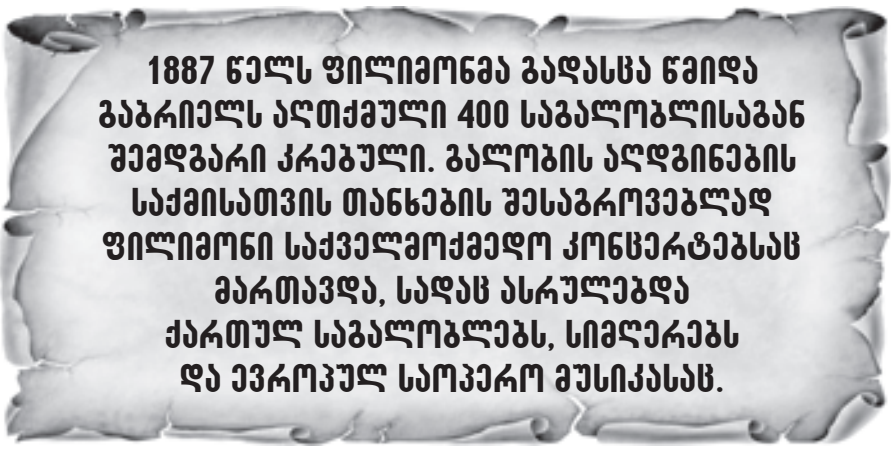
შემდეგ კი დაფიქრდი და დავინახე, რომ გამოჩენილი მომღერლის წარმატება და ბედიც დროებითია, წარმავალია. დღეს ხელით მატარებენ, მაღიდებენ. მოვკვდები — ჩემი ხსენებაც გაქრება, ჩემი კვალიც არ დარჩება ჩემს ქვეყანას, შთამომავლობას ვერაფერს დავუტოვებ. ჩემი დღევანდელი მუშაობა კი საზოგადო მოღვაწეობაა, შინაარსით სავსე, ჩემი ქვეყნისათვის სასარგებლო და საჭირო. ჩემი ნამუშევარი ჩანერილი და დაბეჭდილი არასოდეს არ წაიშლება და ჩვენს ქართულ მუსიკას მალე აიყვანს, სხვა ქვეყნების მუსიკას გადააჭარბებს“.

ყრმობიდანვე მის გულში არსებულმა მაღლმა და სიყვარულმა ფილიმონი მამულისა და ეკლესიისათვის თავდადებისა და ღვთივსათნო მოღვაწეობის გზაზე დააყენა.

ფილიმონ ქორიძემ ქართველ სამღვდელოებს მიმართა თხოვნით — ფინანსური შემწეობა აღმოეჩინათ საგალობლების ჩანერისა და გამოცემის მამულისთვის.

1884 წელს ფილიმონ ქორიძე თავისი გუნდით ქუთაისში ჩადის. გაბრიელ ეპისკოპოსმა მას დიდი და საგანგებო დახვედრა მოუწყო, რომელშიც მონაწილეობდნენ დასავლეთ საქართველოს რჩეული პირები და მათ შორის, გამოჩენილი სრული მგალობლები — ჯაბა და ტელემონ გურიელები, ანტონ, გიორგი და დავით დუმბაძეები, დიმიტრი ქალაგანიძე მარტვილიდან, ვასილ და არისტო ქუთათელაძეები ხონიდან, დიდი მგალობელი ასლან ერისთავი რაჭიდან, მგალობელი კანდელაკები ნიკორნმინიდან, შოთაძეები გელათიდან, კანდელაკები ჯრუჭიდან, ნერეთლები საჩხერიდან და სხვები.

1887 წელს ფილიმონმა გადასცა წმიდა გაბრიელს ალექსანდრე 400 საგალობლისაგან შემდგარი კრებული. გალობის აღდგინების საქმისათვის თანხების შესაგრო-

1887 წელს ფილიმონმა გადასცა წმიდა გაბრიელს ალექსანდრე 400 საგალობლისაგან შემდგარი კრებული. გალობის აღდგინების საქმისათვის თანხების შესაგროვებლად ფილიმონი საქველმოქმედო კონსერტებსაც აკრებდა, სადაც ასრულებდა ქართულ საგალობლებს, სიმღერებს და ევროპულ საოპერო მუსიკასაც. ფილიმონი ხალხის დიდი სიყვარულითა და პოპულარობით სარგებლობდა, ამიტომ კონსერტებზე ბევრი მსმენელი მოდიოდა.

ვებლად ფილიმონი საქველმოქმედო კონსერტებსაც მართავდა, სადაც ასრულებდა ქართულ საგალობლებს, სიმღერებს და ევროპულ საოპერო მუსიკასაც. ფილიმონი ხალხის დიდი სიყვარულითა და პოპულარობით სარგებლობდა, ამიტომ კონსერტებზე ბევრი მსმენელი მოდიოდა.

მოღვაწეობის პოლიანი გზა

გალობის აღმდგენელ კომიტეტთან ხელშეკრულებით გათვალისწინებული სამუშაოს დასრულების შემდეგ ფილიმონ ქორიძე ოჯახითურთ კვლავ ქუთაისში რჩება. იგი საეკლესიო საგალობლების ნოტირებას განაგრძობს, ხელმძღვანელობს ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის გუნდს.

ღვანლმოსილი ხელოვანი, დიდი მგალობელი და ლოტბარი შემოსავლის გარეშე რჩება. უსახსრობის გამო ის და მისი მეუღლე სიმღერისა და ფორტეპიანოზე დაკვირის სწავლებას შეუდგნენ. თუმცა, ფილიმონი აქაც მისთვის ჩვეული უანგარობით მოქმედებდა — მოსწავლეთა უმრავლესობას უსასყიდლოდ ამეცადინებდა, თუკი სადმე ძლიერი და ლამაზი ხმის მქონე ახალგაზრდას შეხვდებოდა, უმაღლესი სიმღერის სწავლას სთავაზობდა: „ისწავლე, უფასოდ გასწავლი, ოღონდ ისწავლე“.

ქალბატონ ზინაიდას მეუღლეზე ბევრად მეტი მოწაფე ჰყავდა და გაკვეთილების ჩასატარებლად დილიდან საღამომდე ქუთაისის სხვადასხვა ოჯახში ჩადიოდა.

უკრაინელი დიდებულისა და სენატორის ქალიშვილი, ქმრისა და მისი სამშობლოს მიმართ სიყვარულით აღვსილი, უდრტვინველად და პროტესტის გარეშე ეწეოდა ღვთის განგებით მათ ოჯახზე დაკისრებულ უღელსა და მოვალეობას. მომქანცველმა შრომამ და გაჭირვებამ მისი ჯანმრთელობა საგრძნობლად შეარყია. 1889 წლის სუსხიან ზამთარს ორი თვის მძიმე ავადმყოფობის შემდეგ ზინაიდა ვორობეცი გარდაიცვალა.

ფილიმონმა ოჯახის შესანახად სცადა მოსწავლეების აყვანა, მაგრამ სევდისაგან დაუძლურებულმა მუშაობა ვეღარ შეძლო. გაჭირვების გამო, მისი მცირეწლოვანი ქალიშვილი ვალენტინა მეუღლის ოჯახში კიევიში წაიყვანა აღსაზრდელად, ხოლო ვაჟიშვილი მიხეილი, მეოთხე კლასის მოსწავლე, გიმნაზიის პანსიონში სახელმწიფოს ხარჯზე ცხოვრობდა.

მიუხედავად ყველაფრისა, ფილიმონს არასდროს უნანია არჩეული გზა. მეგობრების რჩევით, 1890 წელს ფილიმონი თბილისში ბრუნდება. პიროვნული ტრაგედიით დათრგუნული ფილიმონისათვის დიდი მადლი აღმოჩნდა მაქსიმე შარაძისა და წმიდა ექვთიმეს გაცნობა. წიგნის კითხვასა და გალობის სწავლას მოწყურებული უანგარო, ანთებული ახალგაზრდების ხილვამ მას გული გაუხარა. მაქსიმემ და ექვთიმემ ფილიმონს ევროპული სამუსიკო დამწერლობისა და გალობის მასწავლებლობა სთხოვეს და საცხოვრებელ ბინასა და გასამრჯელო-

საც შეჰპირდნენ. შეჭირვებულმა, მაგრამ გულგაუტეხელმა მოღვაწემ სიხარულით მიიღო მათი შემოთავაზება და ერთ თვეში 12 ახალგაზრდას ნოტის კითხვა და გალობა შეასწავლა.

1890 წელს მაქსიმე შარაძემ და წმიდა ექვთიმე აღმსარებელმა ილია ჭავჭავაძის დახმარებით შეიძინეს სტამბა სასულიერო ლიტერატურის საბეჭდად, ხოლო 1891 წელს — ნოტების შრიფტი. მრავალი წლის მანძილზე ეს იყო ამიერკავკასიაში პირველი საწოტო სტამბა, რომელიც კეთილ საქმეებს, ღვთის სადიდებელი და მამულის სასარგებლო ლიტერატურის გამოცემას ემსახურებოდა.

საგალობლებისა და სიმღერების ჩანერის საქმეს ფილიმონი სიცოცხლის ბოლომდე უდიდესი პასუხისმგებლობითა და თავდადებათ ეკიდებოდა. მისი მოღვაწეობის შედეგად დიდი რაოდენობის უძვირფასესი მუსიკალური საუნჯე შეგროვდა.

1894 წელს მაქსიმე შარაძე და წმიდა ექვთიმე სთხოვეს წმიდა გაბრიელ ეპისკოპოსს, გამოუგზავნოს მათ ქორიძის მიერ ნოტირებული საგალობლები სტამბაში დასაბეჭდად და გამოსაცემად, რადგანაც „ეს უძვირფასესი და უდიდესი ნაშრომი შეიძლება დაიღუპოს. უმორჩილესად გთხოვთ, ნება დაგვართოთ საკუთარი სახსრებით დავაბეჭდინოთ ისინი და ამით დავაზღვიოთ ყოველგვარი შემთხვევისაგან“. წმიდა მღვდელთმთავარი ამ თხოვნას სიხარულითა და ლოცვა-კურთხევით დათანხმდა. ქუთაისში ჩანერილ საგალობლებს დაემატა გურიაში ჩანერილი ნოტირებული საგანძური და 1895-1911 წლებში ქართული საეკლესიო საგალობლების 6 კრებული დაიბეჭდა:

1895 წელს ქართული გალობა, ლიტურდია იოანე ოქროპირისა; 1901 წელს საგალობელნი პირველშენიშულისა, ვასილი დიდისა, მღვდლის კურთხევისა და ქორწინებისა; 1899 წელს მიცვალებულის საგალობელი; 1904 წელს აღდგომის საგალობლები; 1908 წელს სადღესასწაულო განიცადებები; 1911 წელს სადღესასწაულო საგალობელნი წირვისა.

საგალობელთა კრებულების გამოცემა ფილიმონ ქორიძეს „როგორც ბავშვს, ისე ახარებდა“.

ქორიძემ შეადგინდა და „ძმობასთან“ ერთად გამოსცა „სახელმძღვანელო ნოტებისა და მისი კანონების შესწავლისათვის“.

80-90-იან წლებში ფილიმონი მრავალ საგაზეთო პუბლიკაციასა და სტატიას წერს, რომლებშიც ქართული გალობის აწმყოსა თუ წარსულის, მისი ისტორიისა და თეორიის შესახებ ფასდაუდებელ ცნობებს გვთავაზობს.

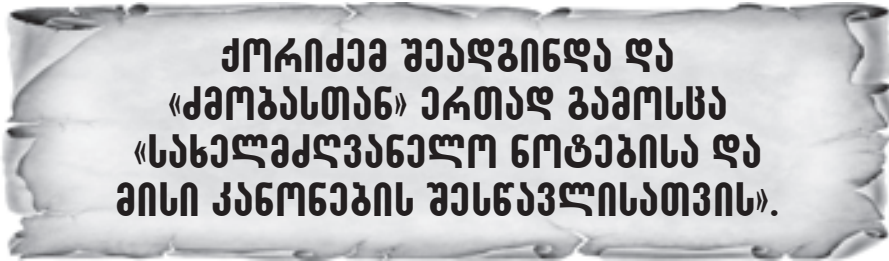
1895 წელს ფილიმონი კვლავ გურიაში მიემგზავრება საგალობლების ჩასაწერად. აქ იგი საგალობელთა და სიმღერათა ნოტირების პარალელურად, აყალიბებს ოზურგეთის საკრებულო ტაძრის გუნდს. ქორიძის მუშაობით აღფრთოვანებული და შთაგონებული გურულები 1897 წელს ქმნიან გალობის აღმდგენელ კომიტეტს, რომელსაც ცნობილი მგალობელი, სიმონ გუგუნავა, დაუყენეს თავკაცად. კომიტეტმა მიზნად დაისახა საგალობლებისა და ხალხური სიმღერების შეკრება და მათი ხუთხაზიანი ნოტაციით ჩანერა, ასევე მგალობელ-მომღერალთა გუნდების შედგენა და გალობის გასავრცელებლად საქართველოს სხვადასხვა ქალაქებსა და სოფლებში ღვთისმსახურებებზე და კონცერტებზე გალობა. ცხა-

დია, მუშაობის მთელი სიმძიმე ფილიმონ ქორიძეს უნდა ეტვირთა. კომიტეტის წევრი, ოზურგეთის მოურავი ნიკოლოზ თავდგირიძე წერდა: **„ფილიმონ ქორიძისთანა გულმოდგინე, ბეჯით და თვით მისი სპეციალობით გატაცებულ მშრომელს ჩვენ სხვას ვერსად ვიშოვით, ამისთვის დრო არის, შემწეობა აღმოვუჩინოთ ამ თავდადებით მოღვაწე კაცს და მოვახმაროთ ის ჩვენ საერთო საქმეს“.**

ფილიმონ ქორიძის შემოქმედებითი მუშაობის შედეგებმა ყოველგვარ მოლოდინს გადააჭარბა. მოკლე დროში (1896-1899 წლებში) გურიის სხვადასხვა კუთხეში საგალობლებისა და სიმღერების ჩანერის გარდა, იგი მთელ დასავლეთ საქართველოს მოივლის და მგალობელ-მომღერალთა მრავალ გუნდს ჩამოაყალიბებს. თავდადებული და სახელოვანი ლოტბარის მიერ ხშირად უსასყიდლოდ მომზადებული გუნდები მსახურობენ ოზურგეთის, ხონის, სუფსის, სამტრედიის, ლანჩხუთის, ჩოხატაურის, ბათუმის საკრებულო ტაძრებში. ამის გარდა, ფილიმონ ქორიძე ოზურგეთში, ქუთაისში და მარტვილში აარსებს **მგალობელთა და ეთნოგრაფიულ გუნდებს**. თავისი გუნდებით იგი 1897 და 1898 წლებში თბილისში მართავს კონცერტებს. თბილისელი მსმენელი აღფრთოვანებით ხვდება დიდი ლოტბარის მიერ მომზადებულ ქოროს.

ფილიმონს აღიარებენ, როგორც სახელოვან მოღვაწეს, „დახელოვნებულ ლოტბარს, მოგზაურ არტისტს“, ქართული გალობა-სიმღერის გადამრჩენელს, ნიჭიერ პედაგოგს — მას რთული სა-მუსიკო ქმნილებების მარტივად სწავლების საოცარი უნარი ჰქონდა. ფილიმონის აღზრდილთა შორის იყო მრავალი გამორჩეული მგალობელი და ლოტბარი.

ფილიმონი მზრუნველი მამა იყო არა მხოლოდ საკუთარი შვილების, არამედ ყველა მოსწავლისათვის. იგი ხშირად შუამდგომლობდა და აწუხებდა თავისი მოს-

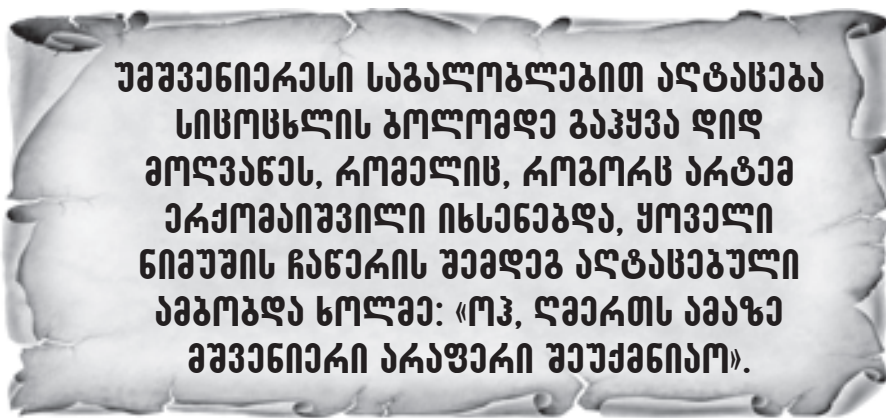

ნავლეების გამო სახელმწიფო თუ საგანმანათლებლო აპარატის სხვადასხვა წარმომადგენელს სხვადასხვა თხოვნით.

სიცოცხლის ბოლო ათწლეულებში დიდი მოღვაწის ცხოვრება უსახსრო და მატერიალურად შეჭირვებული იყო. ფილიმონის მიერ ორგანიზებული კონცერტების მცირე შემოსავალი საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მგზავრობას, საგალობლებისა და სიმღერების ჩანერას ძლივს ჰყოფნიდა. იგი ზოგჯერ კერძო მოსწავლეებისაგან აღებული გასამრჯელოთი ირჩენდა თავს, ზოგჯერ კი დღიური სარჩო სხვადასხვა ოჯახებში როიალის ამწყობად მუშაობით მოუპოვებია.

გამოუცნობია ადამიანის ბედი — იტალიის გამორჩეული მანესტრო თბილისსა თუ საქართველოს სხვადასხვა ქალაქებში ინსტრუმენტების აწყობით ირჩენს თავს, ქართული მუსიკალური საუნჯის გადამრჩენელი ლუკმა პურის მოსაპოვებლად იბრძვის. ასეთი გარემოებები ფილიმონ ქორიძის მოღვაწეობის კიდევ ერთი ეკლიანი გვირგვინი იყო. ქვეყნიურ სახელთან და დიდებასთან ერთად, მან მატერიალური კეთილდღეობაც დათმო, გაჭირვებაც უნდა ეგემა, შიმშილიც, გაჭირვების გამო ოჯახის მწუხარებაც და ამ ყველაფრის მიუხედავად, ერთხელ შეყვარებული და აღებული ჯვარი არ დაუთმია — სიცოცხლის ბოლომდე ქართული გალობის გადარჩენას ემსახურა.

სიცოცხლის ბოლო წლებში ფილიმონ ქორიძე განსაკუთრებით ზრუნავდა დაუფიქსირებელი საგალობლების ჩანერაზე. ის კარგად ხედავდა, რომ დაკარგვის საფრთხე ხალხურ სიმღერაზე მეტად (რომლის მცოდნე და შემსწავლელი მრავალი იყო) ძველ სამგალობლო მემკვიდრეობას ემუქრებოდა: „ხალხური სიმღერები იციან, არ დაიკარგება და ეს (საგალობლების ჩანერის საქმე) მოსასწრებია, დაიკარგება“, — დარდობდა იგი. მის თვალწინ მიდიოდნენ ძველი დიდი მგალობლები,

უმშვენიერესი საგალობლებით აღტაცება სისოსხლის ბოლომდე გაჰყვა დიდ მოღვაწეს, როგორც, როგორც არტემ ნიჟარაძის ჩანერის უმღერ აღტაცებული აბოგა სოლმა: «ოჰ, ღმერთს ამაზე უმშვენიერი არაფერი შეუქმნიაო».

საკუთარი ხანდაზმულობაც აფიქრებდა: „მე ცას ხომ ვერ გამოვეკერები. დღეს ბევრი არ არის, ვინც ამას გააკეთებს და ჩანერსო“, — ამბობდა იგი, ამიტომ 1904 წლიდან იგი ინტენსიურ შემოქმედებით მუშაობას მხოლოდ საეკლესიო გალობის სფეროში განაგრძობს. ამ პერიოდში სხვადასხვა მგალობლისაგან თბილისსა და ოზურგეთში იწერს საგალობლებს. უმშვენიერესი საგალობლებით აღტაცება სიცოცხლის ბოლომდე გაჰყვა დიდ მოღვაწეს, რომელიც, როგორც არტემ ერქომაიშვილი იხსენებდა, ყოველი ნიმუშის ჩანერის შემდეგ აღტაცებული ამბობდა სოლმა: „ოჰ, ღმერთს ამაზე მშვენიერი არაფერი შეუქმნიაო“.

ფილიმონ ქორიძემ იცოდა, რომ ქართული საეკლესიო საგალობლების სანოტო ჩანანერები უდიდეს სულიერ განძს წარმოადგენდა და მათ ადგილსამყოფელს არავის უმხელდა, საკუთარ შვილსაც კი — „ნამოგცდება სადმეო“, — ეტყოდა თურმე. ერთადერთი ადამიანი, რომელსაც ფილიმონი ხელნაწერების შენახვასა და მოვლა-პატრონობას ანდობდა, მისი მოსწავლე, წმიდა ექვთიმე კერესელიძე გახლდათ. ექვთიმე ფილიმონ ქორიძის მიერ ჩანერულ ნიმუშებს გულმოდგინედ იწერდა, ათეულებდა და საგულდაგულოდ ინახავდა.

სიცოცხლის ბოლოს ფილიმონ ქორიძეს ამ უდიდესი საგანძურის ბედზე ფიქრი არ ასვენებდა: „მეშინია, მთელი ეს განძი ჩემს შემდეგ სადმე სარდაფში ან რომე-

ლიმე მუზეუმის თავგების სახრავი არ გახდესო“, — ამბობდა იგი.

დიდმა მოღვაწემ საგალობლების გამოცემა გადაწყვიტა. ვინაიდან, საქართველოში ეს ვერ ხერხდებოდა, ამ საკითხზე მოლაპარაკებას იტალიელებთან აწარმოებდა.

ეს იყო ფილიმონის უკანასკნელი საქმე — იტალიელებს დაუკავშირდა, და თვითონ აპირებდა ნოტების იტალიაში წაღებას, რადგანაც ეშინოდა, ფოსტას გზაში არ დაეკარგა. დიდი მგალობელი ძალზე დაიმედებული ყოფილა, უხაროდა: „ხელნაწერებს დამიბეჭდავენ და მზა-მზარეულს ჩვენს ქვეყანას მივართმევო“.

ევროპაში წასვლის წინ ფილიმონი ბახმაროში გაემგზავრა. სამწუხაროდ, ცხენით მგზავრობისას ძველი უნაგირისაგან დაშავებული, სისხლი მოსწამელია და სულ რაღაც ორ დღეში გარდაცვლილა 1911 წლის 12 ივლისს.

ფილიმონ ქორიძე ბახმაროდან ჩამოსვენებისთანავე ოზურგეთში ხის ეკლესიაში დაუსვენებიათ. მის „მშვიდ სახეს ოდნავ ჭალარა, გრძელი ნვერი ამშვენებდა“. დასაფლავების დღეს ფილიმონის მიერ ჩანერილ საგალობლებს გალობდნენ მისი მეგობარი მელქისედეკ ნაკაშიძე და მოსწავლეები — არტემ ერქომაიშვილი, ვარლამ სიმონიშვილი, დიმიტრი პატარავა, სამუელ ჩხიკვიშვილი და სამსონ ჭანუყვაძე.

კვირას, 17 ივლისს ღვანლმოსილი მამულიშვილი ეკლესიის სიახლოვეს მდებარე სასაფლაოზე დიდი პატივით დაუკრძალავთ.

რატომ აკრძალა სტალინმა პიესა «ბათუმის» დადგმა?

„სტალინის პიროვნების კულტის“ თემაზე დღესაც კამათობენ. მხარეთა არგუმენტები ურთიერთგამომრიცხავია. ოდიოზური ნიკიტა ხრუშჩოვი ტყავიდან ძვრებოდა იმის დასამტკიცებლად, რომ იოსებ ბესარიონის ძე ყოველმხრივ ხელს უწყობდა და წაახალისებდა მისი კულტის დანერგვას ადამიანების შეგნებასა და ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

ნიკიტას ცილისწამება იყო უსაზღვრო და ბოროტი. სკკპ XX ყრილობისთვის წარდგენილ მოხსენებაში ისე აუშვა აფრები, რომ აბსურდის მწვერვალებს ასცდა.

ამ უვიცმა კაცმა, რომელსაც ცხოვრებაში ერთი წიგნიც არ წაეკითხა, სტალინს დააბრალა, რომ მან (სტალინმა) დასაბეჭდად გამზადებულ ბიოგრაფიაში ჩაამატა გვერდები, რომლებშიც თავის თავს უწოდებდა ხალხთა ბელადს, უბადლო მხედართმთავარს, მარქსიზმის უპირველეს თეორეტიკოსს, გენიალურ მეცნიერსა და ა.შ.

ავადმყოფური ბოდვა!

პიროვნების კულტი, უწინარეს ყოვლისა, სწორედ სტალინისთვის იყო მიუღებელი. ცნობილია არაერთი ფაქტი, როცა მან აღკვეთა მისი განდიდების მცდელობა თავგასული მლიქვნელების მხრიდან. მაგალითად, აკრძალა სახელმწიფო ჯილდოდ სტალინის ორდენის დადგენა, გამარჯვებისა და დიდების ორდენების ესკიზებში თავისი პროფილი კრემლის ერთ-ერთი კოშკის გამოსახულებით შეაცვლევიანა. სოლო, როცა მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტისთვის მისი სახელის მინიჭება დააპირეს, განაცხადა: „ქვეყნის მთავარმა უნივერსიტეტმა შეიძლება ატაროს ერთადერთი სახელი — ლომონოსოვისა“.

ისტორიული ფაქტი, რომელსაც დღეს ჩვენს მკითხველებს ვთავაზობთ, იმ თემატიკიდანაა, რომელსაც შეიძლება ვუწოდოთ „სტალინი და პიროვნების კულტი“.

77 წლის წინათ გამოჩენილმა რუსმა მწერალმა **მიხეილ გულგამოვმა** დაამთავრა ჭაბუკი სტალინის რომანტიკული რევოლუციონერობის პერიოდის ამსახველი პიესა „ბათუმი“.

ამ დროისთვის, როგორც ლიტერატურათმცოდნეები წერენ, ბულგაკოვი უკვე აღიარებული კლასიკოსად: „ოსტატი და მარგარიტა“, „რბოლა“, „მოლიერი“, „თეთრი გვარდია“... „ბათუმი“ კი მზის სინათლე მხოლოდ 1977 წელს იხილა: ამერიკულმა გამოცემლობა „არდისმა“ ამ წელიწადს გამოსცა იგი პირველად.

„ბათუმი“ ნახევრადდისიდენტურ ნაწარმოებად იყო ჩათვლილი და მის გამოცემაზე საბჭოთა კავშირში არავინ დაფიქრებულა.

სტალინმა ამ პიესის დადგმა მიზანშეუწონლად მიიჩნია, თუმცა, მიაძვირეთ ყურადღება, ჩათვალა, რომ ნაწარმოები „ქალიან კარბია“.

პიესაში ბულგაკოვი სტალინს გუნდრუქს არ უკმევს, რეალისტურად და პატიოსნად მოგვითხრობს ერთი ჭაბუკის შესახებ, რომელიც ცარიზმთან ბრძოლაში ლიდერად ჩამოყალიბდა.

მწერლის ცოლი **ელენა გულგამოვა** თავის დღიურში ჩანერს: დარეკა ფადეევმა — „მხატვი მივიდა მთავრობა, გენერალურმა მდივანმა, ნემიროვიჩს (ნემიროვიჩ-დანჩენკოს) რომ ესაუბრებოდა, თქვა, რომ პიესა „ბათუმი“ ქალიან კარგ ნაწარმოებად მიაჩნია, მაგრამ მისი დადგმა არ შეიძლება“.

რატომ აკრძალა სტალინმა ამ პიესის დადგმა?

პაუხს ამ შეკითხვაზე მკითხველი ოდნავ მოგვიანებით მიიღებს. მანამდე კი — როგორ იქმნებოდა „ბათუმი“?

ზოგიერთი საარქივო მასალის მიხედვით, სტალინზე პიესის დაწერის იდეა მიხეილ ბულგაკოვს ჯერ კიდევ 1927 წელს გაუჩნდა, „დიადი გარდატეხის“ წელიწადს. ამ დროს ბულგაკოვს ენერგიულად დევნიან: მის პიესებს იღებენ თეატრების რეპერტუარიდან, ნაწარმოებებს არ აქვეყნებენ, სამაგიეროდ გაზეთებში რეგულარულად იბეჭდება კრიტიკული წერილები, რომლებშიც მისი შემოქმედება მიწასთანაა გასწორებული.

ბულგაკოვი, გვარწმუნებენ მისი შემოქმედების მკვლევარები, ბელადის თემატიკაზე წერას, უპირველეს ყოვლისა, თავის დასაცავად აპირებს, მაგრამ პრაქტიკულად ვერაფერს აკეთებს, რადგან ძნელი აღმოჩნდება ამ არაერთგვაროვანი, ურთულესი პიროვნების რეალობასთან დაახლოებული სახის შექმნა. თავის დროზე ბულგაკოვმა სტალინი

მკაცრ და დაუნდობელ მმართველად აღიქვა, რომელიც მუდმივად ებრძვის მონინალმდეგეთა დაჯგუფებებს საკუთარი გენერალური ხაზის დასაცავად.

ვერც იმას იტყოდა, რომ სტალინი ტირანი იყო, ვერც ხელისუფლებას გაელაქუცებოდა მისი (ხელისუფლების) კეთილგანწყობის მოსაპოვებლად.

მუშაობას მხოლოდ მაშინ შეუდგა, როცა ჩამოუყალიბდა იდეა, ნარმოქრინა არა ქალაუფლების მწვერვალზე მდგარი სტალინი, არამედ რევოლუციური გზის დასაწყისში.

1939 წლის 24 ივლისს ელენა ბულგაკოვა თავის დღიურში წერს: „პიესა დამთავრებულია! ნარმოუდგენელი სამუშაო შეასრულა — 10 დღეში დაწერა მეცხრე სურათი, ჩაასწორა, რედაქტორის ხელით დახვეწა მთელი პიესა — მნიშვნელოვანი შესწორებები შეიტანა“.

და ნარუდგინა თეატრს.

„პიესით ყველა იყო აღფრთოვანებული: პარტიული მუშაკები, თეატრის მოღვაწენი, მსახიობები, მეგობრები. პიესა მოეწონა ვლადიმერ ნემიროვიჩ-დანჩენკოსაც (მოსკოვის სამხატვრო აკადემიური თეატრის (მხატი) მუდმივ დირექტორსა და სამხატვრო ხელმძღვანელს). პიესა დასკვნისთვის გაგზავნეს „ზევით“, თეატრმა დაიწყო სერიოზული მზადება დადგმის განსახორციელებლად... გადაწყვიტეს მიეღვლინებინათ ბრიგადა თბილისსა და ბათუმში, სადაც ვითარდებოდა ახალგაზრდა სტალინის რევოლუციურ მოღვაწეობასთან დაკავშირებული მოვლენები. მე წავიკითხე „ბათუმი“. ბელადების სიჭაბუკის ამსახველი პიესებიდან და რომანებიდან იგი ყველაზე უკეთესია“. ეს ციტატაც ბულგაკოვის ცოლის დღიურიდანაა.

მკითხველს გარკვეული წარმოდგენა რომ შეექმნას პიესაზე, გაგაცნობთ მოკლე შინაარსს.

პირველი მოქმედება. პიესა იწყება თბილისის სასულიერო სემინარიიდან სოსო ჯულაშვილის

სტალინი მუშათა გათუმის დემონსტრაციაზე

გარიცხვის სცენით. ერთ-ერთ ეპიზოდში სოსო თანაკლასელს უყვება, რომ ბომა ქალმა უწინასწარმეტყველა, დიდი ადამიანი გახდებოდა.

რევოლუციურ მოღვაწეობაში ჩაბმული სტალინი არაღვანულად მდგომარეობაზე გადადის. მოქმედება მთავრდება საახალწლო სუფრით, რომელთანაც რევოლუციონერები შეკრებილან. ამასობაში ცეცხლი გაუჩნდება როტმილდის ქარხანას. სოსო მუშებს მოუწოდებს, ჩააქრონ ხანძარი იმ მიზნით, რათა შემდგომ ხელფასების გაზრდა მოითხოვონ.

მეორე მოქმედება. 1902 წლის 8-9 მარტის მუშათა დემონსტრაციაა ბათუმში, რომელიც დაცხრილა ადგილობრივმა ხელისუფლებამ. გუბერნატორი და ადგილობრივი ხელისუფლება წარმოდგენილია, როგორც ბოროტი, მოუქნელი, უჭკუო და არაფრისმაქნისი ადამიანების კრებული.

მესამე მოქმედება. ჯულაშვილსა და მის ამხანაგებს აპატიმრებენ და ციხეში ჩასვამენ. საპყრობილეშიც კი მამაცურად იქცევა სოსო, იცავს სიმართლეს და მოითხოვს სამართლიან მოპყრობას მუშების მიმართ, რაც გარკვევით წარმოჩნდება სცენაში, როცა გუბერნატორს მუშათა მოთხოვნებს წარუდგენს.

მეოთხე მოქმედება. ნიკოლოზ II ხელს აწერს სამი წლით აღმოსავ-

ლეთ ციმბირში ჯულაშვილის გადასახლების განაჩენს. იმპერატორის უარყოფითი სახე იქმნება მისი ხასიათის სხვადასხვა თვისების დისონანსური წარმოდგენით: ერთი მხრივ, მორწმუნე და ქვეშევრდომთა მიმართ გულმონყალეა, მეორე მხრივ, ტირანი, რომელსაც გული სწყდება, რომ ბათუმის მუშათა დემონსტრაციის მონაწილეებიდან მხოლოდ 14 ადამიანი დაიღუპა, ჩივის, რომ რუსეთში ძალიან რბილი კანონებია. მოქმედება მთავრდება სტალინის (ჯულაშვილის) მოულოდნელი დაბრუნებით ძველ მეგობრებთან — ნატამასთან, პორფილესა და სილვესტრთან: სტალინი გადასახლებიდან გამოიქცა.

...დიდი ზარ-ზეიმით გააცილეს ბულგაკოვი რკინიგზის სადგურში...

მატარებლის გასვლიდან ორი საათის შემდეგ სადგურ სერპუხოვში ვაგონში მოიტანეს დეპუტა: „გამგზავრება აუცილებელი აღარ არის“. იქ, „ზევით“ პიესის დადგმაზე უარი თქვეს.

სტალინმა არ მიიჩნია მიზანშეწონილად, თუმცა — მოიწონა.

რა მოხდა?

მოიწონა და აკრძალა(!). ამ კურორტულ სიტუაციას ანალიტიკოსები სხვადასხვაგვარად განმარტავენ.

ვარაუდის დონეზე, ცხადია.

ზოგი მიიჩნევს, რომ **კლასობ-**

რივი ბრძოლის გახსენება, რომელმაც სამკვდრო-სასიცოცხლოდ გახლიჩა რუსეთის საზოგადოებრიობა, კერძოდ, მისი როლის გახსენება ამ უმწვავეს დაპირისპირებაში, სტალინმა მოცემულ მომენტში მავნად და ზიანის მომტანად ჩათვალა. კლასობრივი ბრძოლის ნიჭიერად, მაღალმხატვრულად წარმოდგენას, შესაძლოა, საბჭოთა საზოგადოებრიობის დეზინტეგრაცია გამოიწვიოს. „იმ დღეებში პატრიოტიზმის სულისკვეთებით ხალხის აღზრდაზე, რომლის ნიაღშიც ჯერ არ დამცხრალიყო კლასობრივი ბრძოლის ჟინი, მუშაობდა ხელოვნების ყველა დარგი, უწინარეს ყოვლისა, კინო“. სწორედ კინოფილმებს დაეკისრა იდეოლოგიური ამინდის შექმნა საბჭოთა კავშირში. მათ შორის, **ივან პირივის „მელორე ქალი და მწყემსი“** (1941 წელი) მიმართული იყო ეროვნული ერთიანობის იდეის განსამტკიცებლად; სამშობლოსთვის თავის განირვისა და მამაცობის გრნობის აღსაზრდელად — **სერგეი ვიზენშტაინის „ალექსანდრე ნეველი“** (1938 წელი) და **ვისეოლოდ პუდოვკინის „სუვოროვი“** (1940 წელი).

ზემოთ თქმული ერთ-ერთი არგუმენტების წყვილიდან.

მეორე. „კავკასიელ რევოლუციონერ სოსოს იმხანად ბევრი რამ ჰქონდა ბათუმზე უფრო სერიოზული... სტალინისტებს სჭირდებოდათ სტალინი-ტიტანი და არა (ჭაბუკი) სოსო, რომელიც ქართველ მუშებთან ერთად მღერის

„მრავალჟამიერს“. არ შეიძლება და ისეთი პიროვნების, როგორც სტალინი იყო, წარმოსახვა რომანტიკოს ჭაბუკად. არ შეიძლება მოგონილ სიტუაციებში მისი ჩაყენება, მოგონილი სიტყვებით მისი ალაპარაკება“.

ადრეული „კავკასიური“ პერიოდი სტალინის ბიოგრაფიდან დღესაც ყველაზე უფრო შეუსწავლელია, — ამტკიცებენ ანალიტიკოსები. ამ „პერიოდი თითქმის ლაქაა და მითი“. მიიჩნევენ, რომ ბოლომდე სარწმუნო არ არის ლეგენდა, თითქმის ჯულაშვილი კამოსთან ერთად კარცვაპდა განაქვს; აბსოლუტური სიცრუა იმის მტკიცება, რომ იგი მთავის ოსრანასთან თანამშრომლობდა და ა.შ.

ეგებ, იმიტომ არ დათანხმდა სტალინი „ბათუმის“ დადგმას, რომ გაურკვეველობა უფრო მეტ გაურკვეველობას წარმოქმნიდა — გაჩნდებოდა პასუხგაუცემელი შეკითხვები?!

ერთიც, — საერთაშორისო ვითარება, როცა მეორე მსოფლიო ომი დაწყებულია და საბჭოთა კავშირის ჩაბმა ამ სისხლიან დაპირისპირებაში გარდუვალი ხდება. ბიოგრაფიული ლირიკის დემონსტრაცია თეატრალური ხელოვნების ტიტანების მიერ რუსეთის უპირველეს დრამატულ თეატრში (მხატში) სრულიად უადგილო, ხალხისთვის გაუგებარი და მიუღებელი იქნებოდა.

პირობითად ასე შეიძლება დაჯგუფდეს ანალიტიკოსების მოსაზრებები „ბათუმის“ აკრძალვის

ასახსნელად.

და არც ერთი სიტყვა იმის თაობაზე, რომ პირველი, ვინც „სტალინის პიროვნების კულტის“ წინააღმდეგ ილაშქრებდა, იყო იოსებ ბესარიონის ძე სტალინი. „ბათუმის“ ფაქტი ამის ერთ-ერთი დადასტურებაა.

არაფერი განსაკუთრებული, გამორჩეული, ზეადამიანური — ნორმალური პოზიცია, საკუთარი თავის რეალისტურად შემფასებელი კაცის: „ყველა ბავშვი და ყველა ახალგაზრდა ერთნაირია. საჭირო არ არის ახალგაზრდა სტალინზე პიქსის დადგმა“, — ასე აუხსენია ბელადს მხატვის სცენაზე „ბათუმის“ განხორციელებაზე უარის თქმა.

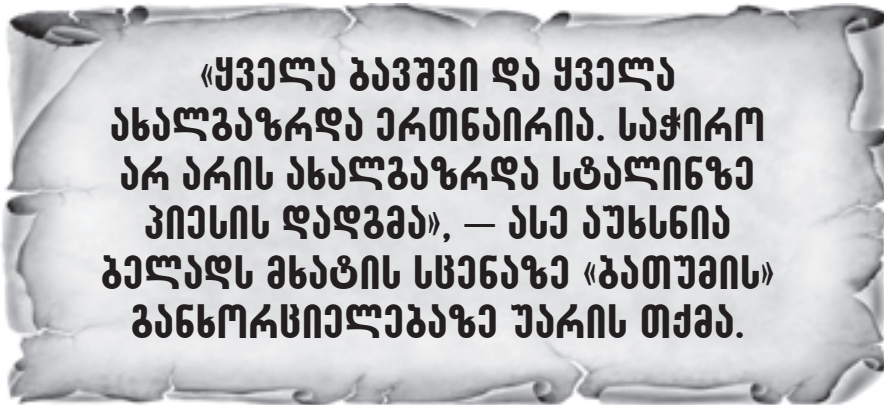
ამ პოზიციას ამყარებს ისტორიული ფაქტები, რომლებიც განათლებული მკითხველისთვის, დიდი ხანია, ცნობილია: სტალინმა მიზანშეწონილად არ ჩათვალა, რომ იმ პერიოდში უკვე სახელმწიფო მწერალს, ბატონ **კონსტანტინე გამსახურდიას** გაეგრძელებინა მისი (სტალინის) ცხოვრების ამსახველ რომანზე მუშაობა, რომლის პირველი ნაწილი „ბელადის“ სახელწოდებით საქართველოში გამოიცა.

ასევე, მხარი არ დაუჭირა შესანიშნავი პოეტის — **გიორგი ლონიძის** პოემის გაგრძელებას, რომლის პირველ ნაწილს „ბავშვობა და ყრმობა“ (უდავოდ შესანიშნავი ნაწარმოებია) სტალინური პრემია მიენიჭა.

კონსტანტინე გამსახურდიას „ბელადს“, თვალსაჩინო პროზაიკოსის შედეგების რიგში, სამწუხაროდ, ვერ დააყენებს მიუკერძოებელი მკითხველი.

P.S. ცნობისთვის: „ბათუმი“ დაიდგა მხოლოდ ერთხელ, თანაც პირველი რედაქციით, სახელწოდებით „მოდღარი“. 1991 წელს სპექტაკლი დადგა რეჟისორმა კურგინიანმა გორკის სახელობის მხატში. დადგმა გრეტესკული ხასიათისა იყო და აიკრძალა.

არმაზ სანაბლიკა

ქველი თბილისი

დიდუბის ერთ-ერთი ღირსშესანიშნაობაა ღვთისმშობლის ეკლესია, რომელშიც 1189 წელს თამარ მეფემ და დავით სოსლანმა დაინერეს ჯვარი. დიდუბის ეკლესიას ღვთისმშობლის ხატი თამარ მე-

ფემ შესწირა. 1760 წელს ეკლესია ლეკების შემოსევისას დაზიანებულია, 1795 წელს კი — ალა მაჰმად ხანის ლაშქარს დაუნგრევია. 1880-84 წლებში მღვდელ პეტრე იმნაძისა და დეკანოზ ბესარიონ

ზედგინიძის ძალისხმევითა და მეცენატ გიორგი ქართველიშვილის შემწევით, დიდუბის ღვთისმშობლის ეკლესია ხელახლა ააშენეს. განახლებულ ეკლესიას გუმბათი 1889 წელს დაადგეს. მისი არქიტექტურა ე. წ. რუსული სტილის ნიმუშია.

„ეკლესია აშენებულია სხვადასხვა პირთა შემწივრელთა საშუალებითა და საფასით. ხოლო დაგულის მოდგინება ყოფილა დეკანოზის იმნაძისა, მღვდელი ზედგენიძისა და აზნაურ გიორგი ქართველიშვილისა“, — წერდა იმ დროის გაზეთი „დროება“.

ეკლესიის ინტერიერის მოხატვა, რომელიც ალექსანდრე ბანძელაძეს ეკუთვნის, 1979 წლის აგვისტოში დაინიშნა და 1991 წელს დასრულდა.

დიდუბის გაშლილი ველები კი ოდითგანვე ცხენოსნობისთვის გამოიყენებოდა. XIX საუკუნეში აქ ხშირად იმართებოდა ჯირითი, ალღუმები. 1848 წელს დიდუბეში გამართულა პირველი ოფიციალური შეჯიბრი დოღში.

დავით აღმაშენებლის გამზირზე მდებარე ეს უნიკალური სახლი XIX საუკუნის ბოლოსაა აგებული. ეს ისტორიული შენობა დღეს რეაბილიტაციისა და რესტავრაციის პროცესშია. თავის ისტორიულ-არქიტექტურულ იერ-სახეს ის 2016 წლის ბოლოსთვის დაიბრუნებს.

მადამ ბოზარჯიანცის სახლი

დანიელ ჭონქაძის ქუჩა უნინ გუდოვიჩის სახელით მოიხსენიებოდა. ეს ქუჩა ძველ თბილისშიც და ახლაც ერთ-ერთ პრესტიჟულ უბნად ითვლება. დანიელ ჭონქაძის 12-ში უზადო გემოვნების მქონე კომერსანტი ბოზარჯიანცი ცხოვრობდა. ამ სახლს თბილისელები „მადამ ბოზარჯიანცის სახლს“ უწოდებდნენ.

არსებობს ლეგენდა, რომ ამ სახლის საძირკველში ბრილიანტებია ჩაყრილი — ბოზარჯიანცები და მათი მეგობრები ფაეტონებიდან ყრიდნენ ძვირფას თვლებსა და ბრილიანტებს სახლის ფუნდამენტში. ისინი თვლიდნენ, რომ ბრილიანტები ბედნიერების მომტანი იყო. **1915 წელს ეს სახლი თბილისის საუკეთესო სახლების კონკურსში მეორე ადგილზე გავიდა და ვერცხლის მედალი მიიღო.** ის საუკეთესო ფასადის მქონე სახლად აღიარეს.

ეს სახლი, ავსტრიული და აღმოსავლური სტილის დაცვით, ქართველებისა და ბელგიელების აშენებულია. იმ დროისათვის საქართველო სპარსეთის და მთლიანად

აღმოსავლური სტილის გავლენას განიცდიდა. სახლის ფანჯრები ბროლის მინითაა განწყობილი, შემორჩენილია ულამაზესი თალი, რომელიც უზარმაზარ დარბაზს გაუყვება. თუმცა ახლა სახლი კორპუსადაა გადაკეთებული და დარბაზიც გადატიხრულია.

ბოზარჯიანცები ვაჭრები იყვნენ, სანამ სახლის აშენებას გადაწყვეტდნენ, ცნობილი იყვნენ იმითაც, რომ თამბაქოს აწარმოებდნენ. თამბაქო შემოჰქონდათ თურქეთიდან და აქ ყიდდნენ. იმ პერიოდში ილია ჭავჭავაძეს ბანკი უკვე დაარსებული ჰქონდა. ვიცით, რომ პირველი ქართული ბანკის დამაარსებლების, მათგან კი, უპირველესად, ილია ჭავჭავაძის მიზანი იყო არა გამდიდრება, არამედ სხვადასხვა საზოგადოებრივი ღონისძიების, საჭიროების ფინანსური მხარდაჭერა, ეროვნული საქმის კეთება, რასაც აღნიშნული საფინანსო ინსტიტუტი, ილიას ძალისხმევით, წარმატებით ახერხებდა. ბანკთან შეიქმნა საგანგებო ფულადი ფონდი „საერთო-სასარგებლო კაპი-

ტალის“ სახელწოდებით. ბოზარჯიანცს დაზღვეული ჰქონდა ილიას ბანკში ის ჯიხური, რომელიც თამბაქოს ყიდდა. ცოტახანში კი მან ჯიხურს ცეცხლი წაუკიდა და გადაწვა. მოგვიანებით ბანკმა ფული ოქროს მონეტების სახით აუნაზღაურა, რის შედეგადაც ბოზარჯიანცი ძალიან გამდიდრდა და არქიტექტორებს ამ სახლის აშენება დაუკვეთა, მაგრამ სახლის მშენებლობის დასრულების შემდეგ მასში ცხოვრება ბოზარჯიანცს დიდხანს არ დასცალდა. 1917 წელს მისმა ოჯახმა ევროპას მიაშურა.

ბოზარჯიანცი იყო თბილისში პირველი, რომელსაც ჰყავდა ავტომობილი და მას პარიზიდან ჩამოსული მძღოლი ემსახურებოდა. ავტომობილის სადგომი კი სახლის ეზოში დღემდეა შემორჩენილი. ეს სახლი გამორჩეულია იმითაც, რომ იქ არაერთი მხატვრული ფილმის ეპიზოდია გადაღებული, მათ შორის „დათა თუთაშხია“, „მეტიჩარა“, „გაზაფხულის ჩვიდმეტი გაელვება“ და „ტიფლისი“.

ანჩისხატი

მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატი, ან როგორც მას საქართველოში უწოდებენ, პირი ღვთის ხატი, ქრისტიანობის უდიდესი სინაინაა. ამ სასწაულმოქმედი ხატის შექმნა უშუალოდ უფალს ჩვენსას, იესო ქრისტეს, უკავშირდება, როცა განკაცებული ღმერთი ჯერ კიდევ ადამიანთა შორის ცხოვრობდა და მათ სასწაულებით აჯილდოებდა.

ქალაქედესას მთავარი, სახელად ავგაროზი უკურნებელმა სენმა შეიპყრო. ექიმებმა მისი გადარჩენის იმედი დაკარგეს. მაშინ ავგაროზმა შიკრიკი აფრინა იესო ქრისტესთან და მისწერა, რომ, თუ ამ სნეულები-საგან განკურნავდა, მის ყოველ ნებას აღასრულებდა და, ურიებისაგან დევნილს, თავის სამეფოში მოსვენებით აცხოვრებდა.

იესო ქრისტემ საპასუხოდ ლოცვა-კურთხევის წერილი გამოუგზავნა, რომელშიც წერდა, რომ მისვლას ვერ შეძლებდა, რადგან თავისი დიდი საქმე ჯერ ისევ აღსასრულებელი ჰქონდა. მაშინ **აზბაროზმა, რომელსაც იესოც სასუბარი დიდ სიამოვნებას ანიჭებდა და აუტანელ ტკივილებს უმსუბუქებდა, კარის მხატვარი გაგზავნა, რათა ქრისტეს სახე დაეხატა და მისთვის მოეთათა. გვირს ცხადა მხატვარი, მაგრამ მაცხოვრის სახის ტილოზე გადატანა ვერ შეძლო, მაშინ იესომ მას ტილო გამოართვა, სახეზე მიიწარა და მასზე მისი სახე სასწაულბერივად აღიბეჭდა.** გახარებული მხატვარი მოციქულ თადეოზთან ერთად მაშინვე ავგაროზისაკენ გაემართა. ქალაქ იეროპოლისს რომ მიუახლოვდნენ, მგზავრებს დაულამდათ და ღამე ქალაქის განაპირას მცხოვრებ მექოთნის ოჯახში გაათიეს, ხოლო ხატი, იმის შიშით, რომ არ დაზიანებულიყო, ორ გამომწვარ კეცს შორის ჩაასვენეს.

შუალამისას ზეციდან ჩამოეშვა და ხატს დაადგა ცეცხლის სვეტი, რომელმაც ქალაქის გამგებლის ყურადღებაც მიიქცია. მას ხატის შექმნის ისტორია უამბეს, ხოლო როცა იგი კეცებიდან ამოასვენეს, ნახეს, რომ მაცხოვრის ხატი ზემო კეცზეც გადასულიყო. ქალაქის გამგებელმა ის კეცი თავის სასახ-

ლეში წაასვენა. **VI საუკუნეში მაცხოვრისხატიანი კაცი მონოფიზიტური მწვალებლობის მიმდევართა ტაძარში მოხვდა. იმ იგი ნახა წმიდა ანტონ მარტოყოფელმა, ათცამეტ მაამთაბან ერთ-ერთმა, და ეს დიდი სინაინა მწვალებელთა ხელში რომ არ დარჩენილიყო, ფარულად წამოიღო, ხოლო როცა იოანე ზედაზნელთან ერთად საქართველოში ჩამოვიდა, ხატიც თან ჩამოასვენა.**

რაც შეეხება ხელთუქმნელი ხატის პირველ პირს, იგი მხატვარმა და მოციქულმა თადეოზმა ედესაში წაასვენეს. ქალაქის მახლობლად მან უკვე სასწაული მოახდინა — განკურნა კუტი ჭაბუკი, რომელიც მონყალებას ითხოვდა. მეფემ ეს ამბავი რომ შეიტყო, სასწაულმოქმედ ხატს თავისი კარისკაცები შეაგება, რომლებმაც იგი დიდი პატივით შეასვენეს მასთან. ავგაროზი, რომელიც უკვე ექვსი წელი იყო საწოლზე მიჯაჭვული, ემთხვია თუ არა ხატს, მყისვე განიკურნა. ამ სასწაულთ გაკვირვებული მეფეცა და მისი ქალაქის მცხოვრებნიც უფალს ადიდებდნენ. **აზბაროზი და მისი ცოლ-შვილი, რომლებმაც ქრისტე ირწმუნეს, მოციქულმა თადეოზმა წმიდა სამების სახელით მონათლა. მეფემ ტილო, რომელზეც მაცხოვრის სახე იყო აღბეჭდილი, ფიცარზე დააქვერვინა და ქალაქის კარიბჭის თავზე დაასვენა. მან-ძილზე ესვენა, მაგრამ დადგა დრო, როცა ქრისტიანების ჟლეტა ედესაშიც დაიწყო, ამიტომ ედესის ეპისკოპოსის რჩევით ხატი ქალაქის კე-**

დელში დაკრძალეს და წინ დიდი კელაპტარი დაუნთეს.

გადმოცემით, მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატის თაყვანსაცემად ედესაში მოციქულთა სწორი წმიდა ნიწოც მისულა გაიანესა და რიფსიმესთან ერთად. გავიდა კიდევ ხანი და 539 წელს ედესაზე ხოსრო მეფის მითაურობით სპარსალებმა გაილაშქრეს. ქალაქის ეპისკოპოსს ის ადგილი, სადაც ხატი იყო დაკრძალული, სიზმარში ეჩვენა, კედელი გამოანბრიეს და ხატი გადმოსვენეს. სწორედ ამ დროს სპარსელების ბანაკში დიდი არაქული მოხდა და ხოსრო მეფე იძულებული შეიძნა, უკან გაბრუნებულიყო.

ამის შემდეგ ერთი საუკუნეც არ იყო გასული, რომ ამ მხარეს უკვე არაბები შემოესივნენ. მათი ხელყოფისაგან რომ დაეცვათ, ბერძენებმა ხელთუქმნელი ხატი ედესიდან კონსტანტინეპოლში დიდი ლიტანიობით გადააბრძანეს და წმინდა სოფიას ტაძარში დაასვენეს.

VIII-IX საუკუნეებში, როცა ბიზანტია ხატმებრძოლების მწვალებლობამ მოიცვა და ხატებს განადგურების საფრთხე დაემუქრა, მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატი კლარჯეთში, კერძოდ, ანჩის საეპისკოპოსო ტაძარში გადმოსვენეს, რომელიც მდინარე ჭოროხის ხეობაში იდგა. ანჩაში, მეფიდან დაწყებული და უკანასკნელი მდებრივთი დამთავრებული, მთელი ქართველი ერი მიდიოდა დიდებული ხატის თაყვანსაცემად და მისგან წყალო-

ბის მისაღებად. 1194 წელს თამარ მეფემ, როცა თურქები დაამარცხა, ურიცხვი თვალ-მარბალიტი შესწირა ეკლესიებს სატაგის შესამოკავად. მაშინ ანჩის ეპისკოპოსმა იონანე რკინაელმა მეფეს ხელთუქმნელი ხატის შემოკვამ სთხოვა. თამარის ბრძანებით ხატი სახელგანთქმულმა ოსტატმა ბექა ოპიზარმა მოჭადა დიდი ხელოვნებით, რასაც ხატის არსიან მიწერილი წარწერა გვამცნობს.

კონსტანტინოპოლის აღების შემდეგ (1453 წ.) ოსმალებმა საქართველოს სამხრეთ რეგიონებსაც შემოუტიეს. ქართველები საკუთარ მიწა-წყალს მამაცურად იცავდნენ, მაგრამ მტერი რიცხობრივად გაცილებით აღემატებოდა მათ და ამიტომ ნელ-ნელა, მაგრამ მაინც მოიწვედა წინ, ქვეყნის სიღრმეში... ზედიზედ ნადგურდებოდა წინაპართა ჯაფით აშენებული ტაძრები და იქ დაცული სიმდიდრე. მდგომარეობას ართულებდა ლალაცი ქართველთა მხრიდან, რომლებიც მდგომარეობის შესანარჩუნებლად მაჰმადიანდებოდნენ. თავზევით ძალა აღარ იყო და სამღვდელოება იძულებული შეიქნა, ხატები და ჯვრები, საეკლესიო სამკაულები და წიგნები გამოერიდებინა, რათა ბარბაროსი დამპყრობლების გასაქელად არ ქცეულიყო.

ამ დროს გადმოსვენეს მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატიც ანჩიდან ახალციხეში, საიდანაც იგი ჯერ სოფელ ჭალაში, იოთამ ამილახვრის ოჯახში, მოხვდა. იოთამის ვაჟს, ღვთისმოყვარე გივი ამილახვარს, ხატის განახლებისთვის დიდად უზრუნია. 20 წლის შემდეგ ხატი ხელახლა შეუმკიათ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ დომენტის ბრძანებით, რომელიც ვახტანგ მეექვსის ძმა იყო. კათოლიკოს-პატრიარქ დომენტის ბრძანებით, მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატი ამილახვართა ოჯახიდან თბილისში ჩამოსვენეს და საკათალიკოსო ტაძარში დააბრძანეს. ამის შემდეგ ამ საკათედრო ტაძარს, რომელიც VII საუკუნეში აშენდა ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის სახელზე, ანჩისხატის ტაძარი ეწოდა.

ავბაროზი იღვას ხელთუქმნელ ხატს თაღოზისაგან

მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატის სადიდებლად, რომელსაც იმის გამო, რომ მრავალი საუკუნის განმავლობაში ანჩის ტაძარში ესვენა, ანჩისხატი ეწოდა, ქართველებს მრავალი საგალობელი შეუქმნიათ. ეს საგალობლები გვიდასტურებენ ჩვენი წინაპრების განსაკუთრებულ მოკრძალებას ამ სასწაულმოქმედი ხატის წინაშე, რომელიც მის მოსავთ ცოდვათა შენდობასა და დიდწყალობას ანიჭებდა. თუ რწმენით და სასოებით შევევდრებით, იგი კვლავაც ღირს გვეყოფს, რათა ხილულსა თუ უხილავ მტრებთან ბრძოლაში მფარველად გვექმნეს ქართველებს.

მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე, ისტორიული თბილისის ზემო უბანში, მდებარე ანჩისხატის ტაძარი VI საუკუნის დასაწყისში, ქვეყნის დედაქალაქის მცხეთიდან თბილისში გადმოტანისთანავეა აგებული, როცა ქართლში ვახტანგ გორგასლის შვილი, დაჩი უჯარმელი მეფობდა. ანჩისხატის ეკლესიამ ეპოქიდან შემორჩენილი ერთადერთი ნაგებობაა. ტაძარი ტუფის თლილი ქვებით ნაგები სამნავიანი

ბაზილიკაა. იგი ადრეული საუკუნეების არქიტექტურული ოსტატობის ნიმუშს წარმოადგენს და მხატვრული გადამწყვეტით ქართული ხუროთმოძღვრების შესანიშნავ ძეგლს — ბოლნისის სიონს უახლოვდება.

ტაძარმა თხუთმეტსაუკუნოვან ქარტყილს გაუძლო და ჩვენამდე მრავალჯერ აღდგენილმა და გადაკეთებულმა მოაღწია. აგებიდან ერთი საუკუნის შემდეგ ხანგრძლივი ომის შედეგად თბილისი ბიზანტიელთა და ხაზართა გაერთიანებულმა ლაშქარმა აიღო. ამ დროს ტაძარი ისე დაზიანებულა, რომ 634 წელს ქართლის კათოლიკოს ბაბილას ლამის თავიდან აუგია.

1664 წელს ქართლის კათოლიკოსმა დომენტი III-მ თბილისელი ვაჭრისაგან შეიძინა სამცხიდან, ანჩის მონასტრიდან, ჩამოტანილი ბექა ოპიზარის მიერ მოჭედილი მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატი (1555 წელს კლარჯეთი ოსმალთა ხელში გადავიდა და VI საუკუნეში დაარსებული ანჩის საეპისკოპოსოც გაუქმდა). ხატის ახალ ადგილსამყოფელად საკათალიკოსო ტაძარი, ყოვლადწმიდა მარიამის შობის ეკლესია შეირჩა. სწორედ ამ დროიდან დამკვიდრდა მისი ახალი სახელი — ანჩისხატის ეკლესია.

არაბთა ბატონობის პერიოდში ანჩისხატი იყო საქართველოში ერთადერთი ტაძარი, რომელშიც ღვთისმსახურებს ეძლეოდათ ზარების დარეკვის უფლება. 1683 წელს ეკლესია მოხატეს ნიკოლოს კათალიკოსის მეთაურობით.

1755 წელს ტაძართან საერო სკოლა და სასულიერო სემინარია ჩამოყალიბდა. სემინარიამ 1795 წლამდე, ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევამდე, იარსება. ამ დროს ეკლესია ძალიან დაზიანდა. 1814 წელს ტაძარი თავიდან მოუხატავთ. 70-იან წლებში მას ყალბი გუმბათი დაადგეს და დასავლეთიდან მრავალსართულიანი სამრეკლო მიაშენეს. ანჩისხატის ეკლესიას რესტავრაცია 1958-64 წლებში ჩატარდა და შენობას დაუბრუნდა ისეთი სახე, როგორიც დომენტი კათალიკოსის დროს ჰქონდა. ათას ხუთასი წლის ანჩისხატის ეკლესია დღესაც მოქმედა.

დარიგებანი მართლმადიდებლური ოჯახის შესახებ

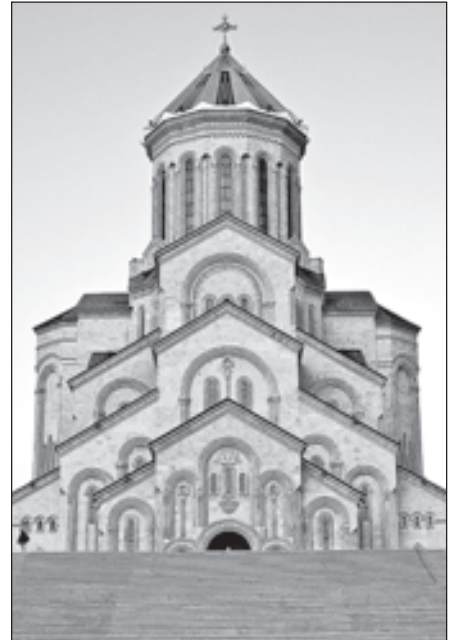
გახსოვდეს: როგორც თვითონ ექცეოდი მშობლებს, ისე მოგექცევიან შვილები! პრობლემა, რომელსაც ჰქვია გაუცხოება მშობლებსა და შვილებს, ახალგაზრდობასა და უფროს თაობას შორის, სათავეს ოჯახის ტრადიციის რღვევიდან იღებს. როდესაც ცოლსა და ქმარს შორის არ არის თავდადებული წრფელი სიყვარული, იწყება გამუდმებული უთანხმოება და ოჯახის რღვევა; როდესაც ოჯახი ირღვევა, ინგრევა მომავალი თაობის ფსიქიკა, სულიერება, შესაბამისად, ინგრევა მომავალი თაობაც, ამიტომ ოჯახზე ძალიან ბევრი რამ არის დამოკიდებული.

ქრისტეს მიერ საყვარელნო! გახსოვდეთ, რომ სულიერი განწმენდის გარეშე თავისუფლებას სიკეთე არ მოაქვს! ქრისტე ვერ შეიცნეს ფარისევლებმა და მნიგობრებმა, რადგან მისგან ამქვეყნიურ თავისუფლებას მოელოდნენ. რომაელების ბატონობის ქვეშ მყოფ ებრაელებს ქრისტე ასწავლიდა, რომ, უპირველეს ყოვლისა, სულიერი განწმენდისთვის უნდა ეზრუნათ. ეს კარგად ჩანს დღევანდელი საქართველოს პრესისა და ტელევიზიის ზოგიერთ მაგალითზეც. **მარტო გარეგნული პირობებით ადამიანი ვერასდროს გახდება თავისუფალი და ვერც სულიერ სიმშვიდეს მოიპოვებს.** მაგალითად, სოლომონ მეფეს აურაცხელი სიმდიდრე ჰქონდა და ყველა გულისწადილს ისრულებდა, მაგრამ ღვთის შეწევნით მიხვდა, რომ ყოველივე ამაოა; **მხოლოდ ღმერთია გპურნალი.** თუკი მატერიალურ კეთილდღეობას სჭირდება ბეჯითი შრომა და ზრუნვა, მითუმეტეს სჭირდება იგი სულს. სულიერ საკითხებზე უცთომელი პასუხი შეიძლება მიიღო მხოლოდ მართლმადიდებლურ ეკლესიაში. აირჩიე სულიერი მოძღვარი, რომელიც დაგეხმარება საკუთარი მანკიერების შეცნობაში. საკუთარი ცოდვის განცდა კი გაგათავისუფლებს ამპარტავნებისგან (სხვაზე უმჯობესად თავის წარმოდგენისგან). ამპარტავნება წარმოშობს დაცინვას, განკითხვას, ზიზღს, სიძულვილს... **ღვთის შვილობა თუ**

გინდა, უნდა გძულდეს მხოლოდ ბოროტება, ბოროტების ჩამდენი ადამიანი კი უნდა გებრალეოდეს, მისი გამოსწორებისათვის უნდა ლოცულობდე, ევედრებოდე ღმერთს. **ბახსოვდეს, ერთი ადამიანიც რომ გაჟულდეს, შენს ლოცვას ღმერთი არ შეისმენს!**

...**როდესაც შეიბნებ, რომ ყოველი წამი შენი ცხოვრებისა ღვთის ხელშია, გახდა ბი მადლიერებით მლოცველი; გაჭირვებისას — მდაბლად ითხოვ, დაღვინებისას — აქებ და აღიდეგ ღმერთს. ბახსოვდეს, სანამ მხოლოდ ღმერთზე არ დაამყარებ იმედს და სავსებით არ მიენდობი მის ნებას, ვერასოდეს გახდა ბი თავისუფალი!** იკითხე წმინდა წერილი (ძველი და ახალი აღთქმა), წმინდანთა ცხოვრება და მათი დარიგებანი, რათა მოგემატოს რწმენა და სიყვარული ღვთისა... **ღმერთი გუშინ და დღეს ერთი და იგივეა. ჭეშმარიტება არ იცვლება დროის ან მატერიალური პირობების მიხედვით.**

...**მხოლოდ მართლმადიდებელი ეკლესია ინახავს უცვლელად ქრისტეს მიერ მოციქულებზე გადმოცემულ და ქრისტიანთა შვიდ მსოფლიო კრებაზე დამტკიცებულ ჭეშმარიტებას. გახსოვდეს, რომ იესო ქრისტემ თავისი ჯვარცმით მთელი კაცობრიობა გამოისყიდა ცოდვებისაგან და დედამიწაზე დაამყარა ეკლესია, რომ-**

ლის გარეშეც სულის გამოხსნა შეუძლებელია! ოჯახური ბედნიერების საყრდენი არის სწორი ზნეობრივი ურთიერთობა ქმარსა და ცოლს შორის, რომელიც გულისხმობს ერთმანეთის სიყვარულსა და ერთგულებას. ცოლ-ქმარმა უნდა შექმნას ერთხორცი, ზნეობრივად სრულყოფილი არსება: ეს ხდება მაშინ, როდესაც ერთი ზნეობრივი სული მიენდობა მეორეს მარადიული სიყვარულით, რათა ერთმანეთში ნახონ ნუგეში, შველა და დახმარება რთულ ცხოვრებისეულ გზაზე. **მართლმადიდებელი ეკლესია ქორწინებას აღიარებს ერთ-ერთ უდიდეს წმიდა საიდუმლოდ. ამ დროს მექორწილებზე გადმოდის სულიწმიდის მადლი, რომელიც განწმენდს მათ ცოლ-ქმრულ ურთიერთობას, შემდგომში ბავშვის დაბადებასა და მის ქრისტიანულად აღზრდას.** ქორწინების საიდუმლოს აღსრულებას წინ უნდა უძღოდეს შემდეგი: 1) მექორწინეთა თავისუფალი ნება, რომელსაც ისინი აღიარებენ ეკლესიის წინაშე; 2) მშობლების კურთხევა. სამწუხაროდ, ხშირად ადამიანი ვნებას მიიჩნევს სიყვა-

რულად. ადრე თუ გვიან ვნება ნელდება და ქრება და ჩვენ უსიყვარულო რეალობის წინაშე აღმოვჩნდებით. თუ ადამიანი გიყვარს, თანაგრძნობით შეეცდები მისი ნაკლის გამოსწორებას: კი არ ნამოყვებდრებ, არამედ დაფარავ, რომ სხვათა მიერ დასაცინი არ გახდეს და ყოველივე ამას სიყვარულით, მოთმინებით იზამ. სიყვარულის ერთ-ერთი ნიშანი ის არის, რომ შენი მეუღლის ნაკლი თანაგრძნობით აღიქვამ. პავლე მოციქული ამბობს: „სიყვარული არ აიძალადებს თავს, ყოველივეს ზედა უხარის, ყოველივეს დაითმენს“. საფუძველი ამისა სულიერი ერთობაა. **თუ სულიერი ერთობა არსებობს ადამიანებს შორის, ამქვეყნიური პრობლემები, რაც უნდა მძიმე იყოს ისინი, მაინც დაიძლევა. ოჯახი ერთიანი ორგანიზმია, რომელსაც ერთი თავი უნდა ჰქონდეს და ეს თავი ქმარი უნდა იყოს.** „ვითარცა ეკლესია დამორჩილებულ არს ქრისტესა, ეგრეცა ცოლნი თვისთა ქმართა ყოვლითა“ (ეფეს. 5, 24). ამასთანავე, ქმარს დიდი პასუხისმგებლობა აკისრია. პავლე მოციქული წერს: „ქმართა გიყვარდე ცოლნი თვისნი, ვითარცა ქრისტემან შეიყვარა ეკლესია და თავი თვისი მისცა მისთვის“ (ეფეს. 5, 24); „ესრეთ ჯერ-არს ქმართა ცოლთა თვისთა სიყვარული, ვითარცა ხორცთა თვისთა, რამეთუ რომელსა უყვარდეს ცოლი თვისი, თავი თვისი უყვარს“ (ეფეს. 5, 28).

ოჯახი არის ის გარემო, რომელშიც ბავშვის ფსიქიკა ყალიბდება. აქ ეზიარება იგი რწმენასა და სიყვარულს, აქ ღვივდება მისი სული, აქ იქცევა იგი პიროვნებად. სამწუხაროა, რომ თანამედროვე ოჯახი თანდათან კარგავს ამ ღრმა აზრს; თანდათან უფრო შემაშფოთებელია მისი რღვევის ნიშნები. მხოლოდ ქალს შეუძლია გადაარჩინოს ოჯახი: დედა ასწავლის შვილს პირველ ლოცვას, უკითხავს მას პირველ ლექსს. დედა შვილით ცხოვრობს, შვილით სუნთქავს, სხეულით გრძნობს მის სულიერსა და ხორციელ სატკივარს. როცა შვილი განსაცდელშია, დედა ნა-

თელმხილველი ხდება, მისი ლოცვა სასწაულმოქმედ ძალას იძენს. **წმიდა მამები ამბობენ, რომ დედის ლოცვას შეუძლია ჯოჯოხეთიდან ამოიყვანოს შვილის სული!**.. ქალმა დაინყო ადგილის ძიება ოჯახის გარეთ. ტექნიკურმა პროგრესმა, ცივი გონებით განსჯამ, პრაქტიციზმმა გააუხემა და დაარღვია მისი ფაქიზი ქალური ბუნება. მას გაუწელდა შვილების ყოლისა და მათი აღზრდის სურვილი. გამოვიდა რა ოჯახიდან, ქალმა დაკარგა შინაგანი სიმშვიდე, კდემამოსილება, სისადავე, შინაგანი სიღრმე, გაუმჟღავნებელი განცდა; იღუმალების კვალი ნელნელა ქრება თანამედროვე ქალის სახიდან. **ცოლ-ქმარს შორის უნდა სუფევდეს ურთიერთშენიშვნის, თავდადების, თავგანწირვის სულისკვეთება.**

...როცა ოჯახში ასეთი სიყვარულია, ამას აუცილებლად ხედავენ შვილები. ისინი გრძნობენ მშობლიურ სიყვარულს, ხედავენ მათ ურთიერთ სიყვარულს და მათში ეს ძალიან დიდი პასუხისმგებლობის გრძნობას ზრდის, უჩნდებათ სურვილი, რომ თვითონაც ასეთივენი იყვნენ მშობლების, ერთმანეთის და საზოგადოების მიმართ. მართლმადიდებლური ოჯახის წევრები უნდა იცავდნენ ეკლესიურ წესებს: უნდა მარხულობდნენ, სახლში ყოველდღიურად უნდა ლოცულობდნენ; აუცილებელია შაბათ-კვირას და დღესასწაულის დღეებში ეკლესიაში სიარული, სინანულითა და აღსარების საიდუმლოს მადლით ცოდვათაგან სულის განწმენდა, ხშირად ზიარება, ყოველწლიურად სახლის კურთხევა. აუცილებელია გარდაცვლილ ახლობელთა და წინაპართა სულებისათვის ლოცვა, ეკლესიის მიერ სპეციალურად მიცვალებულთა მოხსენიებისათვის განკუთვნილ დღეებში... წმიდა მოციქული პავლე ამბობს, რომ ასეთი ოჯახი გადაიქცევა „სახლის ეკლესიად“, იქ დაივანებს უფალი და დაიცავს მას მშვიდობით, სიყვარულითა და კეთილდღეობით. ზოგიერთი მშობელი წუხს, ტირის შვილების უდიერი საქციელის გა-

მო და ვერ შეუგნია, რომ უმეტესწილად თვითონ არის ამაში დამნაშავე, რადგან ქრისტიანული რწმენითა და სიყვარულით არ აღზარდა ისინი. **მშობლებო, არასოდეს, არავითარ შემთხვევაში არ დასწყევლოთ თქვენი შვილები, არამედ დალოცეთ, აკურთხეთ ისინი! გებრალბოდეთ და გიყვარდეთ ისინი. გახსოვდეთ, რომ თქვენს სიტყვებს დიდი ძალა აქვს და აუცილებლად აუხდებათ თქვენს შვილებს!** ბიბლიაც გვასწავლის, რომ მშობლის კურთხევა და ლოცვა განამტკიცებს შვილებს, მათ სახლსა და ოჯახს, წყევლა კი საძირკვლამდე ანგრევს მათ. შვილებს კი მუდამ უნდა ახსოვდეთ უფლის მეხუთე მცნება: „პატივი-ეც მამასა შენსა და დედასა შენსა, რათა კეთილი გეყოს შენ და დღეგრძელი იყო ქვეყანასა ზედა“. ეს მეტად მნიშვნელოვანი მცნებაა! მშობლების პატივისცემაზეა დამოკიდებული შვილების კეთილდღეობა. წმიდა წერილი გვასწავლის, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს დედ-მამის დალოცვას, ოღონდ დალოცვა უნდა იყოს დამსახურებული, მშობლების დაფასებით მოპოვებული. განსაკუთრებული ყურადღება სჭირდება ხანდაზმულ, ავადმყოფ, დაუძღურებულ მშობლებს. არადა, ზოგიერთი თავიდან იშორებს მათ და მოხუცებულთა თავშესაფარში გზავნის. ეს საშინელი სისასტიკეა. დედ-მამის უპატივცემულობის მიზეზით შვილები შემდეგ სხვადასხვა ავადმყოფობით იტანჯებიან; მათ ოჯახებში არ არის სიმშვიდე და სიყვარული. ...არ შეიძლება ქრისტიანენი ვიყოთ მხოლოდ ეკლესიაში და მის კარიბჭეზე გადმობიჯებისთანავე დავინთქმებოდეთ ხოლმე მინიერი მიზნებისა და საზრუნავების მორევში. **ეკლესიიდან შინ, ოჯახში, უნდა წამოვიდეთ ქრისტიანული სულისკვეთება, მცნებათა აღსრულება და ყოველდღიური ცხოვრების წესად ვაქციოთ. მხოლოდ მაშინ ექნება ჩვენს ოჯახებს მშვიდობა, სიმტკიცე, ღვთის შენევა და წყალობა!**

orthodoxy.ge

ივანე ჯავახიშვილი

საქართველოს ვითარება მეთხუთმეტე საუკუნეში

თითქმის მთელი მეთხუთმეტე საუკუნის განმავლობაში ბრძოლა წარმოებდა საქართველოს განმახლებელსა და დამაქვეითებელს ძალას შორის. თემურლენგთან უთანასწორო ხანგრძლივსა და გამანადგურებელს ბრძოლაში ჩვენი ქვეყანა იმდენად აოხრდა და ეკონომიურად დაზარალდა, ხალხი იმდენი დაიხოცა, რომ მხოლოდ საგანგებოდ ხელშემწყობი პირობების წყალობით, თანაც დიდი დროის განმავლობაში შეეძლო ქართველ ერს იმ საშინელი მდგომარეობისათვის დაეღწია თავი, რომელშიც ის ჩავარდა.

საქართველოს ეკონომიური მდგომარეობა XV საუკუნეში

წლობის განმავლობაში მიმდინარე ომმა, მეტადრე თემურლენგისაგან ბრძოლის წარმოების წესად ეკონომიური ომის გამოყენებამ საქართველოს ქონებრივი კეთილდღეობის თვით საფუძველიც-კი მოუსპო. რალა აღადგენდა გაკაფულ ბალ-ვენახებს და მტრის ხელით განადგურებულს სასოფლო მეურნეობის სხვა დარგებს... რამდენი დრო და რამდენი ძალა, მუშა-ხელი იყო ამისათვის საჭირო. ბრძოლის დროს განყვეტილი და ომის მსხვერპლად ქცეული მოსახლეობა-კი იმდენად შეთხელდა და შემცირდა, რომ არამცთუ გაუკაცრიელებული სოფლების აღდგენა ძნელი იყო, უმეტეს შემთხვევაში შეუძლებელიც-კი შეიქმნა, არამედ გადარჩენილ დაბა-სოფლებშიც-კი გაპარტახებული მინების წინანდებურად დასამუშავებლად აღარც მუშა-ხელი იყო და აღარც სხვაფრივ შესწევდათ ძალ-ღონე. XVI ს. საბუთებიდანაც-კი ჩანს, რომ ბარად ქვეყანა სანახევროდ, ზოგან ნახევარზე მეტადაც-კი აოხრებულ-გაპარტახებული ყოფილა.

ქვეყნის აღორძობა და სასოფლო მეურნეობის აღჭრეობა

ცხადია, რომ XIV ს-ში, თემურლენგის შემოსევისა და ველურ-

ბის მთელი ეს შედეგი ამაზე უფრო მეტი საშინელებით წარმოუდგებოდა ადამიანს და გავერანებული ადგილების რაოდენობა ზემოაღნიშნულზე უფრო დიდი იქნებოდა. ამიტომაც არის, რომ XV-ს-ითგან ქართულ ძეგლებში ასე ხშირად შეხვდება მკითხველი წინათ ასეთს იშვიათსა, ანდა სრულებით უცნობსაც-კი ტერმინებს, როგორც **ნაფუზარი, ნასახლარი, ნასოფლარი, ნაქალაქევი, ნავენახევი, პარდახტი** და სხვა ცამის მსგავსია.

რა თქმა უნდა, ყველა ამის გამო საქართველოს ეკონომიური კეთილდღეობა უნდა ძალზე გაუარესებულიყო, მეტადრე სასოფლო მეურნეობის დაკნინებისა და დაქვეითების შედეგად. დას. საქართველოშიც-კი, რომელიც მტრის შემოსევისაგან, აღმოსავლეთთან შედარებით, ნაკლებ დაზარალდა, კულტურული დაქვეითება ცხადად საგრძნობი გახდა. მაგ. ამ მიზეზის გამო **XV საუკუნეში მევენახეობა-მეღვინეობა იმდენად გაუარესდა, რომ სამეგრელოში ადგილობრივ ღვინოსაც-კი ხეირიანს ვეღარ აყენებდნენ და იქაური ღვინო ტრაპიზონიდან შემოტანილსაც-კი ჩამოუვარდებოდა ღირსებით.**

ამგვარადვე წინათ უძველეს დროიდან თავისი სელის ქსოვილებით, ტილოთი განთქმული კოლხეთი ეხლა ამ დარგშიც დაქვეითებული იყო: ქსოვილები აქ და-

ბალხარისხოვანი-ლა იშოვებოდა. ამიტომაც აქაური ტილოებიც უცხოეთში უკვე გაცილებით ნაკლებ გაჰქონდათ.

თუმცა აღმ. საქართველოში სასოფლო მეურნეობა და მრეწველობა ასე დაქვეითებული არ იყო, მაგრამ აქაც ინტენსიური მეურნეობის წარმოებისათვის ხალხს ძალა აღარ შესწევდა და სასოფლო მეურნეობის დარგიდან სხვებზე ნაკლებ უფრო ადვილად გასაძლოელი მესაქონლეობის დარგი იყო დაზარალებულ-ჩამორჩენილი.

საქართველოს კულტურული აღჭრეობა

ხანგრძლივმა ომმა და მტრის მტარვალობამ მოსახლეობის გაბოროტებასა და გაავეებას, მის გონებრივ-ზნეობრივს დაქვეითებასაც შეუწყო ხელი, რათგან, მშვიდობიანი ნაყოფიერი მუშაობის მაგიერ, ადამიანი მაშინ უნებლიედ უნდა იარაღის გამოდმებით ტრიალსა და სისხლის ღვრას მოსჩვეოდა. ომის საშინელება და ქვეყნის მწარე სინამდვილე აიძულებდა, ველურებას შეჰგუებოდა და, წინანდელი კულტურული ყოფა-ცხოვრების მაგიერ, გამოქვაბულებსა და სახიზნარებში ყოფნას შეჰრიგებოდა. სწავლისა და განათლებისათვის, მწერლობისა და ხელოვნებისათვის ისეთს პირობებში ვის შეეძლო მოეცალა, ანდა ვის ექნებოდა ამისათვის გული და ხალისი.

აღფინავლობითი მოღვაწეობისა და განახლების შიშობა შინაური ბრძოლის გამო

აღექსანდრე დიდი, როგორც ვიცით, განადგურებული საქართველოს აღორძინებისათვის თავგამოდებით იბრძოდა და ჩვენ სამ-

შობლოს წინაშე მას ამ მხრივ დაუფინყარი ღვანლი მიუძღვის, საფიქრებელი იყო, რომ თანდათანობით საქართველოს პოლიტიკური, ეკონომიური და კულტურული მდგომარეობა სულ უფრო და უფრო უნდა გაუმჯობესებულიყო, მაგრამ XV ს. უკვე ორმოციან-ორმოცდაათიან წლებიდან მოყოლებული შინაურობაში მეფე-მთავართა შორის ამტყდარმა ბრძოლამ არამცთუ საქართველოს გამოკეთება შეაჩერა, არამედ თანდათანობით მას პოლიტიკური მთლიანობაც-კი მოუსპო და სამსამეფოდა და სამთავროებად აქცია. **საქართველოსთვის გარეშე მტერს იმდენი არ დაუკლია, რამდენი ვნებაც მთავრებისა და დიდგვარიან აზნაურების თავგასულობამ, უგუნურმა ქცევამა და ქვეყნისა და ხალხის ლალატმა მიაცენა.** ყოველი დიდი თემის მმართველი გამთავრების დაუშრეტელი პატივმოყვარეობის სენითა და ბორგნეულობით (მანიით) აღმოჩნდა შეპყრობილი. თითოეულს მათგანს საქართველოში გაბატონების იმედი ჰქონდა და დაუცხრომელი ნადილი უღვიოდა გულში.

საქართველოს პოლიტიკური მთლიანობის მოსალობის ეკონომიური უაღებო

განკერძოება-გაბატონების გზაზე დამდგარი ყოველი მთავარი ცდილობდა, თავისი კარი საქართველოს სამეფო კარის მსგავსად მოენყო: სათანადო მოხელეები გაეჩინა და გარეგნული ბრწყინვალეობა მოეპოვა. ამრიგად, წინან-

დელი გაერთიანებული სრულიადი საქართველოს ერთი სახელმწიფო დარბაზის და სამეფო სასახლის და დარბაზის კარსა მყოფი მოხელეების განსაზღვრული რიცხვის მაგიერ, ეხლა ქართველ ხალხს სამი სამეფო და ამდენივე კარ-დარბაზი მრავალრიცხოვან მოხელეებითურთ უნდა შეენახა. ადვილი წარმოსადგენია, თუ რამდენად მძიმე ტვირთად უნდა დასწოლოდა მას მთავრებისა და დიდებულ აზნაურების ქვეყნის დამღუპველი ეს პოლიტიკა.

საქართველოს ბაღარიბება

ეკონომიურად განადგურებისა და მოსახლეობის ძალზე შემცირების გამო, საქართველო ქონებრივადაც გაღარიბდა. ეს გაღარიბების პროცესი მეთხუთმეტე საუკუნეში ამტყდარი შინაური ბრძოლისა და პოლიტიკური მთლიანობის დაშლის შედეგად უფრო გაძლიერდა. რამდენიმე ათეული წლების მანძილზეც-კი მდგომარეობა იმდენად გაუარესდა, რომ, თუ გიორგი მეფე, ალექსანდრეს ძე, მარტო თავის ასულს, რომელიც ბიზანტიის კეისარს უნდა მისთხოვებოდა, ყოველწლიურად 3.000 ოქროს ფულის ძღვევას ჰპირდებოდა, ბაგრატ VI-ის დროს მთელ სამეფო ხაზინასაც 16.000 დუკატის გამოღება უკვე ეძნელებოდა.

საქართველოს პოლიტიკური მთლიანობის დარღვევისა და სამი სამეფოსა და სამთავროების შექმნის შედეგად ხარჯები გადიდა. სამ სამეფოდ და სამთავროებად დაყოფილსა და ქცეულს საქართ-

ველოს მესვეურთ ხარჯები თავიანთი სასახლე დარბაზებისა და კარის მოხელეთა შესანახავად არამცთუ არ შეჰმცირებიათ, არამედ უფრო მოემატათ კიდევც.

მოსახლეობის სოციალური განშრეების პროცესი

ამავე ხანში დიდგვარიან აზნაურთა სოციალურს მდგომარეობაში, მათ წიაღშიც თანდათანობით დიდი ცვლილება მოხდა. უკვე XIV ს. ვითარების დახასიათებისას აღნიშნული გვქონდა, რომ აზნაურთა წოდება ამ ხანაში უმაღლეს წოდებრივ ფენას აღარ წარმოადგენდა, არამედ უკვე დიდებულნი ჩანან. ისინი დიდგვარიან აზნაურთა საგვარეულოების უფროს შტოს ეკუთვნოდნენ, „დიდგვართ თავადნი“ იყვნენ. მათი უფროსობა მარტო ხნიერებაზე-კი აღარ იყო დამოკიდებული, არამედ დიდს მოხელეობაზე, დიდებულებაზედაც. როდესაც ამ დიდგვარიან აზნაურთა საგვარეულოების თავადთ თავიანთი აღზევების მემკვიდრეობით კუთვნილებად გადაქცევა შესძლეს, ამ დროითგან მოყოლებული თავადობა უკვე წოდებრიობად იქცა და თავადობამ აზნაურთა წოდებაზე უპირატესი მდგომარეობა მოიპოვა. ამრიგად, ტერმინი თავადი მოსახლეობის სოციალური განშრეების უმაღლესი წოდების წარმომადგენელის სახელად და ტერმინად გახდა. აზნაურთა წოდების წიაღიდან თავადობის წარმოშობის პროცესი XV ს. მიმდინარეობდა, მაგრამ საბოლოოდ მხოლოდ XVI ს. დამთავრდა.

ხანგაძლივამ ოვამ და მტრის მტარკვალვამ მოსახლეობის გაბორკობასა და გააუვას, მის გონებრივ-წნეობრივს დაქვეითვასა და შეუყო ხალი, რათგან, მშვიდობიანი ნაყოფიერი მუშაობის მაგიერ, აღამიანი მუშინ უნებლიედ უნდა იარაღის გამაუღებოთ ტრიალსა და სისხლის ღვრას მოსწეოდა. ომის საშინელაბა და ქვეყნის მწარე სინამდვილე აიძულაბდა, ველურკაბას შეჰკუპაბოდა და, წინანდელი კულტურული ყოფა-ცხოვრების მაგიერ, გამოქვაბულაბსა და სახიზნარკაბში ყოფნას შეჰკრიგაბოდა.

შემცირებული შემოსავლის გასაღიდავლად სახსრების კანონი

ცხადია, რომ ამ ახალ სოციალურ ფენასაცა და აზნაურთა ნოდებასაც, ისევე, როგორც მეფე-მთავრებს, თავიანთი ძალზე შეთხელებული სახსრების გადიდებაზე უნდა ეზრუნათ იმიტომ, რომ ახალ-აღზევებულ უფლებრივსა და სოციალურ მდგომარეობასაც მეტი ქონებრივი დონის ძიება სჭირდებოდა. მაშინდელ ვითარებაში მმართველსა და ზემდგომ წრეებს ამ მიზნის მისაღწევად, უპირველესად, მშრომელი, გადასახადების გამომღები, მოსახლეობის გამოყენების აზრი და ნადილი გაუჩნდათ.

შემოსავლის გადიდების ორგანიზაციული ღონისძიებები

სამეფო-სამთავროებისა და კერძო-მესაკუთრეთა შეთხელებული ქონებრივი ავლა-დიდების გაძლიერება ან მეურნეობის გაინტენსიფიკაცია შეიძლებოდა, ანდა გადასახადების გადიდებით. ორივე ამ პირობის შესრულება უფლებრივი იძულების გარეშე შეუძლებელი იყო, რათგან, ცხადია, თვითონაც, გაჭირვებული მშრომელი ხალხი ზედმეტ ტვირთს ნებაყოფლობით არ იკისრებდა. მეურნეობის გაინტენსიფიკაციისათვის მშვიდობიანი სამოქალაქო ყოფაცხოვრების პირობები და მოსახლეობის გამრავლება იყო საჭირო, რაც ამ ხანაში არც არსებობდა და არც იყო შესაძლებელი, ამიტომაც მეორე საშუალება იქმნა გამოყენებული.

ფეროვანი ხალხის მდგომარეობის გაუმჯობესება და პატონების ჩანახა

იძულებითი უფლების გასაძლიერებლად სოციალური ურთიერთობის შეცვლა იყო აუცილებელი საჭირო. ამიტომაც სოციალურს ურთიერთობაში XV საუკუნის განმავლობაში საქართველოში, წინანდელთან შედარებით, ახალი მოვლენა ჩნდება. მეათე საუკუნის მეორე ნახევრიდან მოყოლებული XVI საუკუნემდე საქართველოში პატ-

რონცობა გვხვდება მხოლოდ: სოციალური ურთიერთობის ამ მოვლენის ერთს წარმომადგენელს პატრონი ეწოდებოდა, მეორეს — ყმა. ხოლო ბატონის სახელი მთელი იმ ხუთი საუკუნის განმავლობაში წერილობითს ძეგლებში არსად გვხვდება. ბატონი მხოლოდ XVI საუკუნიდან ჩნდება. ამიტომაც ამ წინა საუკუნეების განმავლობაში ბატონცობის სახელიც არ მოგვეპოვება და ეს გარემოება ცხადყოფს, რომ ბატონცობაზე დამყარებული ურთიერთობა მაშინ ჯერ არ იყო ჩამოყალიბებული.

პატონების წარმოშობა საზოგადოებრივი

ამ ორი სოციალური ურთიერთობის გამომხატველი ტერმინის პატონცობისა და ბატონცობის ერთმანეთთან შედარება ცხადყოფს, რომ ურთიერთობაში მომხდარი ცვლილების უმთავრესი წარმომადგენელი ამ ურთიერთობის პირველი მონაწილე პატრონი უნდა ყოფილიყო: წინანდელი პატრონი ყმას პატრონად-კი აღარ მოევიწყინა, არამედ ბატონად. ხოლო, რაკი პატრონი ძირითადად მზრუნველისა და მხოლოდ შემდეგში მესაკუთრის აღმნიშვნელი იყო და ასეთივე მნიშვნელობა ამ ტერმინს შემდეგშიც შეჰქონია, ბატონი-კი უმთავრესად მზრუნველობის ცნების გამომხატველად იქცა, ეს გარემოება ამჟღავნებს, რომ პატონცობისაგან წარმომდგარი ბატონცობა სწორედ პატრონისაგან ყმის უფლების შეზღუდვითა და მასზე მზრუნველობის უფლების ხელში ჩაგდებათ წარმოიშვა. XIV ს. სოციალურს ვითარებაში მომხდარმა ცვლილებამ, როგორც თავის ადგილას აღნიშნული იყო, გლახთა და ყმების უფლებრივი მდგომარეობა ძალზე გააუარესა. ეს პროცესი XV ს. არც შეჩერებულა და არც შენელებულა, არამედ თანდათან უფრო გამწვავდა და ბოლოს ბატონცობით დამთავრდა.

რეობა ძალზე გააუარესა. ეს პროცესი XV ს. არც შეჩერებულა და არც შენელებულა, არამედ თანდათან უფრო გამწვავდა და ბოლოს ბატონცობით დამთავრდა.

გასახად-გამოსავლის გადიდება და ფეროვანი ხალხის და ყმათა შიშის პრობლემატიკა

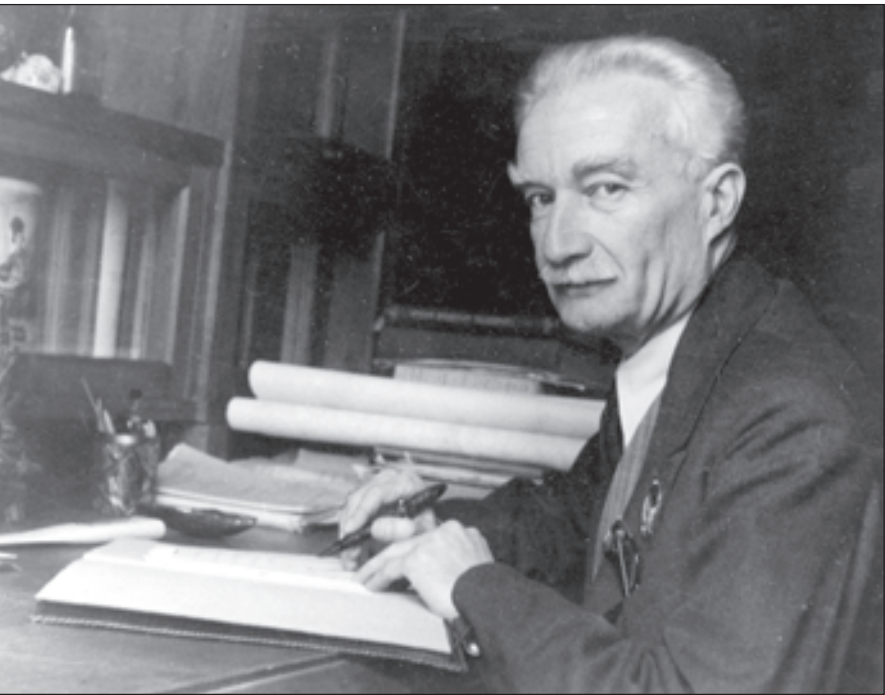
ყმების მარტო უფლების შეზღუდვა ვერც სამეფო სამთავროებისა და ვერც კერძო მესაკუთრე „ბატონების“ ქონებრივ მდგომარეობას, რასაკვირველია, ვერ გააუმჯობესებდა: შემოსავალს საგრძნობლად მაინც ვერ გაუდიდებდა. ამიტომ მეტი შემოსავლის მისაღებად რაიმე სხვა საშუალება იყო საჭირო. ჩვეულებრივ ასეთ საშუალებად ან ახალი გადასახადების შემოღება, ანდა ძველის გადიდება იყო და არის ხოლმე მიღებული. ქართულ საფინანსო პოლიტიკის იმდროინდელს არც მესვეურებსა და არც ყმათა მფლობელ კერძო მემამულეებს ამ ორი გზით დასახული მიზნის მიღწევა არ უცდიათ, არამედ სულ სხვა გამოუნახავთ: ამის მაგიერ მათ საზომ-საწყობები გაუდიდებიათ. რაკი სულადი გადასახადები, მარცვლეულისა და ღვინის მოსავალზე, კაბინითა (კოდს) და კოკით იყო განსაზღვრული, თუნდაც რომ გადასახადების ნორმები პურისა, ქრთილისა და ქერის ისევე როგორც ღვინის გამოსავლებზე ძველებურად უცვლელი დარჩენილიყო, რაკი საზომ-საწყობი გადიდებული იყო, გადასახადები სამეფო და სამთავრო საღაროებსაცა და ყმათა მფლობელ კერძო მემამულეებსაც, ცხადია, წინანდელზე მეტი შეუვიდოდათ. ამნაირი ოსტატურად მოფიქრებული საშუალებით ახალი საზომ-

**საქართველოსთვის გარკვე მტერს იმდენი
არ დაუკლია, რამდენი ვნებას მთავრებისა
და დიდგვარიან აზნაურების
თავგანსულობამ, უზუნურობამ ქვეყანამ და
ქვეყნისა და ხალხის ღალატმა მიაყენა.**

ბი გაჩნდა XV საუკუნეში. ძეგლებშიც ძველ საზომ-სანყაოთა გარდა, ახლებიც არის მოხსენებული. თავდაპირველს საზომებს საბუთებში ერთი მხრით პირველი სანყაო, ანუ საზომი ენოდებოდა, ანდა მეორე მხრით ცოტა (ე.ი. პატარა) სანყაო; ახალ საზომ-სანყაოებს-კი დიდი ლიტრა, კოკა და კაბინი (კოდს) ერქვა. საზომ-სანყაოების გადიდებაც, რა თქმა უნდა, შეუძლებელია, რომ მეფე-მთავრებსა და მებატონეებს ერთბაშად გაეზღნათ, არამედ, ცხოვრების გაძვირებასა და ფასების ზრდასთან დაკავშირებით, საზომებიც თანდათანობით დიდდებოდა. ამასთანავე სანყაოებისა და სანონის ყველა საზომების გადიდება არც იყო საჭირო: საკმარისი იქნებოდა, თუ მათი ძირითადი ერთეული გადიდდებოდა, რაკი კაბინისა და კოკის სიდიდე მათი ლიტრიანობის რაოდენობით იყო ხოლმე განსაზღვრული, ლიტრის გადიდება თავისთავადად კაბინსაცა და კოკსაც გაადიდებდა, ასეც მოქცეულან.

საზომების გადიდება უკვე XII-XIII ს-შივე დაუწყიათ, მაგრამ შემდეგში, რაც უფრო მეტად და სწრაფად უარესდებოდა ეკონომიური მდგომარეობა, საზომების შეუჩერებელ გადიდებას მიჰყვეს ხელი, XVI ს. დამდეგისათვის-კი ლიტრა, ამ საზომის თავდაპირველ ოდენობასთან შედარებით, უკვე ექვსჯერ იყო გადიდებული. მაშასადამე, მშრომელ ხალხსაც ამ დროს სულადი გადასახადები წინანდელთან შედარებით ექვსჯერ უფრო მეტი უნდა გადაეხადა. მარტო ეს გარემოებაც საკმარისია, სხვას ყველაფერსაც რომ თავი დავანებოთ, იმის გასათვალისწინებლად, თუ რამდენად მძიმე იყო ის ტვირთი, რომელიც მაშინ ყმებსა და მიწის დამმუშავებელ მოსახლეობას ჰქონდათ საზიდი, და რა საშინელს მდგომარეობაში უნდა ყოფილიყვნენ ისინი ამის გამო ჩაცვივნულნი.

რასაკვირველია, წინააღმდეგობის გაუწევლივ, ყმები თავიანთ ასეთს დატვირთულობას ვერ შეურიგდებოდნენ და ბრძოლაც, უეჭველია, იქნებოდა, მაგრამ, იმ-

დროინდელი გადარჩენილი ძეგლების სიმცირის გამო, ცნობები ამის შესახებ არ მოგვეპოვება. მაინც ზოგიერთი მაშინდელი საბუთებიდანაც ჩანს, რომ მომავალში საზომების მებატონეთაგან თვითნებურად გადიდების საშიშროების თავიდან ასაცილებლად ყმებს მათთვის წერილობითი ვალდებულება ჩამოურთმევიათ საზომების გამოუცვლელობისა და გაუდიდებლობის შესახებ. ეს მაინც, უეჭველია, ამ ნიადაგზე ამტყდარი უკმაყოფილებისა და წინააღმდეგობის ანარეკლია.

საქართველოს ეკონომიური დაქვეითება: ფულის ბაზრცელებისა და ალბ-მიცემობის შეზღუდვა

ყველა ზემოაღნიშნული გარემოების გამო, ცხადია, რომ მაშინდელს საქართველოში მოსახლეობის ქონებრივ-კულტურულ დაქვეითებასთან დაკავშირებით მისი ნაყოფიერებაც და მყიდველობითი ძალაც საგრძნობლად შემცირებულიყო. ამის გამო, რასაკვირველია, ალბ-მიცემობაც უნდა დაქვეითებული ყოფილიყო. საგარეო ვაჭრობა, როგორც მოსალოდნელიც იყო, ძალზე დაკნინდა. როცა აოხრებულ-დაზარალებულ ქვეყანას თავისთვი-

საც-კი ყველაფერი სამყოფი აღარ ჰქონდა და კულტურაც დაქვეითებული იყო, უცხოეთში გასატანს ბევრსა და კარგს ვერაფერს დაამზადებდა. შინაგანი ალბ-მიცემობაც სახარბიელოს ცოტას-ლა შეიცავდა.

მართალია, როგორც უკანასკნელი ათეულის წლების მონაპოვარ განძებმა ცხად-ჰყო, ფულის მოჭრა საქართველოში, იმდროინდელი საშინელი ეკონომიური ვითარებისა და მიუხედავად, თურმე მაინც მთელი XV ს. განმავლობაში არ შეჩერებულა. ეს გარემოება მაინც ფრიად საყურადღებო გარემოებაა, რათგან საქართველოს დაქვეითებული სახელმწიფოებრივობისა და ქართველი ხალხის მაინც ეკონომიური ბრძოლის უნარსა და კულტურული ცხოვრების მონაპოვართა შენარჩუნების ნებისყოფას ცხადად ამჟღავნებს. მაგრამ მაშინდელი საბუთებიდან ჩანს, რომ ლითონის ფული, უმთავრესად, ბარად და ქალაქებსა, თუ სხვა სავაჭრო ცენტრებსა და შარავზების მახლობლად მდებარე ადგილებში ყოფილა გავრცელებული; სხვა მოშორებულ თემებში-კი ფული იშვიათი იყო და იქ ვაჭრობა სულადობაზე, გაცვლა-გამოცვლის წესით უწარმოებიათ. ამასთანავე XV ს.

მოჭრილი ვერცხლის ფული მეტად მდარე ღირსებისა და მცირე ზომისაც არის. მისი ეს თვისებებიც მაშინდელი საქართველოს გაღარიბება-დაქვეითებისთვის დამახასიათებელია.

კონსტანტინეპოლის ოსმალთაგან დაპყრობამ და დასავლეთის ზღვის სავაჭრო გზის შეკვრამ ევროპასთან აღმოსავლეთის ვაჭრობისა და მიმოსვლების გზების და ცენტრების შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროების ნავთსადგურებში გადატანამაც ხომ საქართველოს ისედაც სავალალო მდგომარეობა საბედისწერო გახადა...

საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის ნიშნები

პოლიტიკურად დანაწილებული და სამხედრო თვალსაზრისით დასუსტებული, ორს ძლიერს, მტრულად განწყობილ, მაჰმადიან სახელმწიფოს შუა მომწყვედი საქართველო დამალონებელს სანახაობას წარმოადგენდა: ქვეყნის მესვეურთ თითქოს გონიერება დაკარგეს და თავიანთ ქვეყნისა და პირადს კეთილდღეობასაც თავიანთივე მოქმედებით აცლიდნენ ნიადაგს.

ადამიანის ეგოისტურმა გრძობამა და მხოლოდ პირად გადარჩენა-კეთილდღეობაზე ზრუნვამ სძლია და თემობრივმა განკერძოებამაც სახელმწიფოებრივისა და ეროვნული მთლიანობის შეგნებას აჯობა.

მაშინდელი საქართველოს კულტურული დაქვეითების მთელი სიღრმე იმაშიც ნათლად მოჩანს, რომ XV საუკუნისა და უფრო ადრინდელი ხელნაწერების ანდერძებსა და მინაწერებში მართლწერის დიდი უფიცობაა საგრძნობი: ზოგიერთს მაშინდელს უცხოეთში გამგზავრებულს პირსაც-კი თავისი სახელისა და გვარის სწორად დაწერაც-კი აღარ შესძლება. რა გასაკვირველია, რომ ასეთ პირობებში ამ საერთო კულტურული დაქვეითების წყალობით ქართველი მხატვრული და საისტორიო მწერლობაც დადუმებული იყო. ეს კი არ არის გასაკ-

ვირველი, არამედ უფრო ის გარემოება, რომ, ამ ჯოჯოხეთური პირობებისა და მიუხედავად, ქართველი ხალხი არ დაილუპა და მაშინაც ცდილობდნენ დამტყდარი უბედურებისათვის თავი დაეღწიათ, რომ ქართული ხელოვნების ზოგიერთ დარგებში მაშინაც ყოფილან კიდევ ისეთი წარმომადგენლები, რომელთაც თავიანთი მაღალხარისხოვანი შემოქმედების ნიმუშები დაგვიტოვეს. ამის დასარწმუნებლად თუნდაც ულუმბოს ეკლესიის სარწმუნოებრივი და საერო შინაარსის იმდროინდელი კედლის მხატვრობისა და ალექსანდრე I დიდის ბრძანებით გაკეთებული ნაჭედი სურათებით შემკული დიდი ოქროს ჯვრის დასახელებაც კმარა, რომელნიც მათ შემქმნელ ხელოვანთა იშვიათ ნიჭსა და თავისი დარგის მაღალ ცოდნას უცილობლად ცხადჰყოფენ.

საქართველოს იმდროინდელი ელემენტარული უცხო მემკვიდრეობა

იგივე უნდა ითქვას საქართველოს იმდროინდელს საგარეო მდგომარეობაზე. ყველა იმის შემდგომ, (რაც) საქართველოს გარეშე და შინაური მტრებისაგან XIII საუკუნიდან მოყოლებული გამოვლილი ჰქონდა, მისი სამხედრო ძლიერების შესუსტება და სახელმწიფოებრივობის დაკნინება ბუნებრივს შედეგს წარმოადგენს და ესეც, რასაკვირველია, განმაცვიფრებელი არ არის. პირიქით, გასაკვირველია, რომ ასე დაქუცმაცებულ-დაკნინებულმა საქართველომ შეინარჩუნა მაინც საერთაშორისო დამოკიდებულებაში ზოგი ის უპირატესობანი, რომელნიც მას წინა საუკუნეებში და ხანაში ჰქონდა მოპოვებული თუ აღდგენილი დასავლეთ ევროპის იმდროინდელი მოგზაურების თხზულებებში. ქართველთა მაშინდელი მდგომარეობა უცხო ქვეყნებში კარგად არის აღბეჭდილი და იქითგან ირკვევა, რომ ამ ხანაშიცა და ისეთ შორეულ ქვეყნებშიც, როგორც საქა-

რთველოსთვის ეგვიპტე და პალესტინა იყო, ქართველებს პატივისცემით ეპყრობოდნენ და ყველას უპირატესობანი, რომელნიც-კი მათ წინათ ჰქონდათ, შეუნარჩუნებიათ.

ბართლომე დე სალიანდაგო მოგვითხრობს: იერუსალემში სალოცავად მისვლის დროს ქართველები საზეიმოდ მორთულ-მოკაზმულ ცხენებსა და აქლემებზე სხედან და გამლილ-აფრიალებული ეროვნული დროშებით თავისუფლად შედიოდნენ ქალაქში და სხვებივით სულტანს ამისთვის დანესებულს გადასახადს არ აღლევნო. სალიანდაგო ამასთანავე უმატებს, რომ ეგვიპტისა და ოსმალეთის სულტნებს ქართველებისა ეშინიათო.

დაცულია იმდროინდელი არაბული საბუთიც, რომლითაც ეგვიპტის მამლუკებს განკარგულება ჰქონდათ გაცემული და ქართველთა იერუსალემის ჯვარის მონასტრის უზრუნველსაყოფად საგანგებო არაბი მოხელე იყო დანიშნული. ის ვალდებული იყო, საქართველოდან მომავალ მლოცველებს ალაბშივე (ალეპოში) დაჰხვედროდა, იქიდან იერუსალემამდის მიეცილებინა და უკან გაბრუნებისას ისევ ნავთსადგურამდე გამოჰყოლოდა. XV ს. მეორე, უკვე სომხური ცნობაც მოგვეპოვება, რომელშიც ქართველთა პოლიტიკური გავლენის მთელი ძალა აგრეთვე ნათლად მოჩანს. რა თქმა უნდა, ყველა ესეც უმთავრესად წარსული საუკუნეების საქართველოს სახელმწიფოებრიობის ანარეკლს წარმოადგენდა. თავის ადგილას, გიორგი V ბრწყინვალის მეფობაში, უკვე გვექონდა აღნიშნული, რომ საქართველოს საგარეო მდგომარეობა და წინანდელი უპირატესობანიც სწორედ მან აღადგინა. სახელმწიფოებრივი ძლიერების ძველი მარაგის მდიდარმა მემკვიდრეობამა და ქართველი ხალხის განთქმულმა მამაცობამ საქართველოს პოლიტიკური დაკნინების ხანაშიც მას საერთაშორისო ურთიერთობაში წინანდელი ადგილი და პატივისცემა შეუნარჩუნა.

პროგრამირებადი სოფლის მეურნეობა – მომავლის მოდელი

XXI საუკუნემ ახალი მოთხოვნების წინაშე დააყენა სოფლის მეურნეობის დარგი. თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი დიდ შესაძლებლობებს იძლევა, რათა სრულფასოვან და განვითარებული სოფლის მეურნეობის საწარმოო-რესურსული პოტენციალი და მივალნიოთ მის მდგრად და სტაბილურ განვითარებას. ამ თვალსაზრისით, განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს წარმოების ტექნოლოგიის სრულყოფა, რომლისთვისაც მაქსიმალურად უნდა იქნას გამოყენებული გენეტიკური რესურსები, მცენარეთა ბიოლოგიური შესაძლებლობები და ზრდა-განვითარებაზე მოქმედი ბიოქიმიური პროცესები.

ამჟამად, აქტიურად და მწვავედ დგება საკითხი ამ ფაქტორთა მართვისა და რეგულირების შესახებ, რაც, შეიძლება ითქვას, XXI საუკუნის გამოკვეთილი ტექნოლოგიური პარადიგმაა. ასეთი მიდგომის რეალიზაციის გარეშე, უკვე თვალსაწიერ პერსპექტივაში თითქმის წარმოუდგენელი იქნება მაღალტექნოლოგიებზე დამყარებული სოფლის მეურნეობის განვითარება. ეს, უპირატესად, იმას ნიშნავს, რომ მივალნიოთ სასოფლო-სამეურნეო კულტურათა პროგრამირებული მოსავლის მიღებას.

დაპროგრამებული მოსავლის მიღებას არამხოლოდ წმინდა აგრონომიული, არამედ არანაკლები ეკონომიკური მნიშვნელობაც აქვს. ასეა გადაჯაჭვული ერთმანეთთან აგრარულ-ტექნოლოგიური და ეკონომიკური ტექნოლოგიის შესაძლებლობები, რომელიც ლოგიკურად ინფორმაციული ტექნოლოგიის არსენალის მაღალი უკუგებით გამოყენებასაც გულისხმობს.

ეკონომიკური თვალსაზრისით, დაპროგრამებული მოსავლის მიღება, ანუ პროგრამირებულ სოფლის მეურნეობაზე გადასვლა გულისხმობს და მოითხოვს სასოფლო-სამეურნეო კულტურათა ზრდა-განვითარებაზე მოქმედი

პირდაპირი თუ ირიბი ფაქტორებისა და პროცესების, მცენარეთა ბიოლოგიური შესაძლებლობების მიხედვით რაციონალურ და ეფექტურ გამოყენებას, ბუნებრივი და ეკონომიკური პირობების ზონალურ და მიკროზონალურ-დიფერენცირებულ გამოყენებას, საწარმოო-რესურსული პოტენციალის მრავლფეროვანი სცენარის მიხედვით ათვისებას, საწარმოო ინფრასტრუქტურის მასზე მორგებასა და, რაც არანაკლებ მნიშვნელოვანია, საშინაო და საგარეო საბაზრო სეგმენტების მაქსიმალურად ეფექტური ათვისების მიზნით მარკეტინგული სიტუაციის ზედმინევენით შეფასებასა და გათვალისწინებას.

ამრიგად, ყოველგვარი ტექნოლოგიური, მათ შორის ბიოტექნოლოგიური, საწარმოო-რესურსული, ინფრასტრუქტურული და ამ სახის სხვა ცვლილება, საბოლოო ჯამში და თანამედროვე განზომილებებით, ეკონომიკას და, თუ უფრო დავაკონკრეტებთ, ბიზნესურ ეკონომიკას უკავშირდება. ამ კავშირების ძირითადი და განმსაზღვრელი მიზანია ეკონომიკურად პროგრამირებულ სოფლის მეურნეობაზე გადასვლა და ამ გზით მოსახლეობის სოციალური პირობების გაუმჯობესება.

პროგრამირებული სოფლის მე-

ურნეობა მომავლის მოდელია.

ამ პირობებში, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ამალლებისა და მდგრადი განვითარების პრიორიტეტული მიზნებისა და მასშტაბების მისაღწევად საჭიროა:

* სელექციისა და მეთესლეობის გაუმჯობესებისთვის ხელის შეწყობა და სასოფლო-სამეურნეო კულტურათა მაღალმოსავლიანი ჯიშების თესვა;

* სარგავი მასალის წარმოების ტექნიკური ბაზის გადაიარაღება და სრულყოფა;

* ნიადაგური, ბიოკლიმატური და ბიოქიმიური პოტენციალის მაღალი დატვირთვითა და მაღალი უკუგებით, ზონალურ-დიფერენცირებული სპეციფიკის შესაბამისად გამოყენება;

* მცენარეთა ბიოლოგიური პოტენციალის იმ ნაწილის ამალღება, რომელიც განაპირობებს მოსავლის მაღალპროდუქტიულობასა და ხარისხს;

* ახალ, ინტენსიურ ტექნოლოგიებზე მორგებული ჯიშებისა და ჰიბრიდების გამოყვანა და მათი ინტენსიური და ინდუსტრიული ტექნოლოგიებით მოვლა-მოყვანა;

* წარმოების ტექნოლოგიური კომპლექსის მართვის ავტომატიზებულ, პროგრამირებულ სისტემებზე გადაყვანა;

* მცენარეთა დაცვის ინტეგრირებული სისტემის ზედმინევენით მიზნობრივი და სრულყოფილი გატარება;

* არსებული სარწყავი სისტემებისა და მცირე ქსელების სრულ მზადყოფნაში მოყვანა მათი რეაბილიტაციისა და განახლების საფუძველზე;

* მატერიალურ-ტექნიკური რესურსებით მომარაგებისა და გამოყენების ზონალურ-დიფერენცირებული რეკომენდაციების დამუშავება და დანერგვა;

* პროდუქციის გადამუშავების (მათ შორის ექსპრეს-გადამუშავების), გასაღების, წარმოების საშუალებებით მომარაგებისა და საწარმოო მომსახურების ტიპის დამოუკიდებელი და მინიინტეგრირებული საწარმოების (კოოპერატივების და სხვა ფორმის) შექმნა;

* სახელმწიფო დაკვეთებისა და შესყიდვების მექანიზმის შემუშავება და ამოქმედება;

* საბაზრო სეგმენტების სწორად შერჩევა და პროდუქციით გაჯერების სტაბილურობის მიღწევა;

* სამეურნეო რისკის მართვა;

* წარმოების ოპტიმიზაციის ეკონომიკური მოდელების შექმნა და მისი რეალიზაციის ეკონომიკური მექანიზმის დამუშავება.

გასული, მთელი ოცი საუკუნის განმავლობაში სოფლის მეურნეობის ინტენსიური და პროგრამირებული განვითარების საკითხი არასდროს ისე მწვავედ და აქტუალურად არ დამდგარა, როგორც ახლა, XXI საუკუნის დასაწყისში.

ეს გამოწვეულია იმ გარემოებით, რომ ევოლუციური (თანდათანობითი) ცვლილებები უკვე ვეღარ ესატყვისება და ვერ ეთავსება ამჟამინდელ და აქამდე უცხო ეკონომიკური ზრდის (განვითარების) წარმოუდგენლად სწრაფ ტემპებს. ამას გარდა, რესურსული პოტენციალის ათვისებისა და გამოყენების ტერიტორიულ-სივრცობრივმა ფაქტორებმა დაკარგა თავისი ძალა და შესაძლებლობები და გზა დაუთმო რევოლუციურ, ანუ ინტენსიურ ფაქტორებს.

სოფლის მეურნეობის ინტენსიური განვითარება ნიშნავს იმას,

რომ თითოეული ჰექტარი სასოფლო-სამეურნეო სავარგული, პირუტყვისა და ფრინველის სახეობა მოექცეს ინტენსიური, მრავალკომპონენტური, ავტომატიზებული, პროგრამირებული, ტექნოლოგიური, ბიოლოგიური და ბიოქიმიური პროცესების მართვის სისტემების გავლენის ქვეშ, რათა ამ კომპლექსური არსენალის ურთიერთშეჯერებული და ერთდროული გამოყენებით მივიღოთ არა მხოლოდ აგროტექნიკურად და ზოოტექნიკურად მაღალი, არამედ ბიოლოგიური პოტენციალის შესაბამისი პროგრამირებული პროდუქცია.

ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ მოსავლიანობის პროგრამირებაში გადამწყვეტია ნიადაგის განოყიერების, მცენარეთა ინტეგრირებული დაცვისა და წყლის რესურსების მართვის ღონისძიებების რაციონალური, ღრმად მიზნობრივი გამოყენება, რომელსაც უნდა ეყრდნობოდეს მაღალი ეკონომიკური უკუგება.

აი, ასე სრულად და რთულად დგას დღეს სოფლის მეურნეობის დარგის განვითარების პრობლემა.

სოფლის მეურნეობას ამჟამად ძალიან უჭირს.

ამის მიზეზებია:

— სოფლის მეურნეობის განვითარების არასწორი სტრატეგია, დაუსაბუთებელი დარგობრივ-რეგიონული პრიორიტეტების გამოყოფითა და შეუსაბამო პროგნოზული გათვლებით;

— სუსტი საწარმოო-რესურსული პოტენციალი, რომელიც არარაციონალურად და არაეფექტურად გამოიყენება;

— სუსტი საწარმოო და სოციალური ინფრასტრუქტურა და აგროტექსერვისი, რომელმაც, ათეული წლებია, ვერ მიაღწია სათანადო დონეს და ვერ მოერგო ძირითად წარმოებას. არადა, ინფრასტრუქტურას არანაკლები მნიშვნელობა აქვს ვიდრე თვით ძირითად წარმოებას;

— დაულაგებელი ეკონომიკური მექანიზმი, რომლის ბერკეტებიც არამიზნობრივად და ერთმანეთთან შეთანხმების გარეშე გამოიყენება. ეს განსაკუთრებით იქმის ფულად-საკრედიტო ურთიერთობებსა და მენეჯმენტზე, სხვადასხვა დონის მიხედვით;

— კადრების ნაკლებობა და მათი კვალიფიკაციის დაბალი დონე. სწორედ ეს არის განმსაზღვრელი, ეკონომიკურად მოდიფიცირებული მოტივაცია სოფლის მეურნეობის უკიდურესი ჩამორჩენილობისა.

ყოველივე ეს ჩვენი მოუშუმებელი სატკივარია, იმის მიუხედავად, რომ, ორ ათეულ წელზე მეტია, რაც გასაქანი მიეცა ახალი ორგანიზაციულ-სტრუქტურული და სამართლებრივი ფორმის-ფერმერული მეურნეობების განვითარებასა და მის თანმდევ პროცესს — კოოპერატიული საწარმოების ჩამოყალიბებასა და ფუნქციონირებას. შეინიშნება, რომ ეს პროცესი შეფერხებით და რალაც უზიდავი ძალის გავლენით დუნედ მიმდინარეობს. ჩემის აზრით, ამის ძირითადი მიზეზი ეკონომიკურ მექანიზმში უნდა ვეძებოთ.

ოპარ ქაშვლაშვილი,
აკადემიკოსი

ნანა მჭედლიძე – პრავდასაზრდო იუმორის რეჟისორი და მსახიობი

ქართველი კინორეჟისორი,
სცენარისტი და მსახიობი,
საქართველოს სახალხო არტისტი
ნანა მჭედლიძე 29 მარტს
გარდაიცვალა. რამდენიმე
დღით ადრე კი რეჟისორმა
90 წლის იუბილე აღნიშნა.

ნანა მჭედლიძე 1926 წელს ხონში და-
იბადა. 1956 წელს, თბილისის შოთა
რუსთაველის სახელმწიფო თეატრ-
ლური ინსტიტუტის სამსახიობო ფა-
კულტეტის დამთავრების შემდეგ, იმა-
ვე ინსტიტუტში სწავლა რეჟისურის
განხრით გააგრძელა, რომელიც 1960
წელს დაასრულა.

1950-54 წლებში მუშაობდა შოთა
რუსთაველის სახელობის აკადემიურ
თეატრში. მისი პირველი რეჟისორული
ნამუშევარი იყო კინონოველა „ჩქარი
მატარებელი“, რომელიც მან სადიპლო-
მო ნამუშევრად წარადგინა.

ნანა მჭედლიძემ არაჩვეულებრივი
იუმორითა და სიყვარულით გადმოსცა
იქორეთისა და იმერლების ცხოვრების
ეპიზოდები ლეგენდარულ ფილმში
„იმერული ესკიზები“.

„ხონში პირველად ჩვენ ჩავიგანეთ
კინოს გადასაღები აპარატურა. მანამ-
დე იმ ადგილებში ფილმი არავის გადა-
ულა. ჩემი კუთხის მიმართ დიდი ნოს-
ტალგია მაქვს. ახლა, მით უმეტეს, ძა-
ლიან მინდა, რომ სიბერე იქ გავატარო“,
— აღნიშნა ერთ-ერთ თავის ინტერვი-
უში რეჟისორმა.

მსახიობი ბადრი კაკაბაძე იგონებს:
„მამინ ძალიან ახალგაზრდა, 25-26
წლის ვიყავი. ნანასთან ურთიერთობა
ძალიან სასიამოვნო იყო. ის არაჩვეუ-
ლებრივი რეჟისორია. ძალიან დამთმო-
ბი და ამყლია. მსახიობებს დიდ თავი-
სუფლებას გვაძლევდა. ზუსტ მითითე-
ბას მოგვცემდა, როგორ გვეთამაშა და
ჩვენც კარგად ვუკვებდით. ადგილობრი-
ვები დიდ პატივს გვცემდნენ. ყოველი
სამუშაო დღის ბოლოს ხან ერთი ოჯა-
ხი გვეპატიჟებოდა, ხან – მეორე.“

გადაღებაზე ბევრი სახალისო რამ
ხდებოდა. ჯორი, რომელთან ერთადაც
სცენები მქონდა, გურიაში აარჩიეს და
მანქანით ჩამოიყვანეს. იმერეთშიც
ბევრი ჯორი ჰყავდათ, მაგრამ ქალბა-
ტონ ნანას გურული უფრო მოეწონა.
მის პატრონს უთხრეს, თქვენი ჯორი

კინოში უნდა გადავიღოთო. გურულმა
კაცმა უპასუხა, სად სცალია ჩემს ჯორს
საგლახაოდ, ათასი საქმე აქვს საკეთე-
ბელიო. უთხრეს, ხელფასს მივცემთო
და ჯორი გადასაღებ მოედანზე ავტო-
მობილით ჩამოაბრძანეს. მე დღეში ათ
მანეთს მაძლევდნენ, ჯორს კი – თხუთ-
მეტ მანეთს და თან ერთი კაცი უელი-
და.

ფილმში არის ასეთი ეპიზოდი – ჯო-
რი მირბის. ქალბატონმა ნანამ მითხრა,
მინდა, ამ დროს კისერზე მოეხვიოო.
როგორც კი მოვეხვეოდი, ჩერდებოდა.
ჩვენ კი ეს არ გვინდოდა. ამის გამო რამ-
დენიმე დუბლი გაგვიფუჭდა. ოპერა-
ტორმა გიორგი ჭელიძემ თქვა, ამ
დუბლს ვერ გადავიღებთ, რადგან
ჯორს შეუყვარდი, რამდენჯერაც მო-
ეხვიე, იმდენჯერ გაიტრუნაო. ამ სიტყ-
ვებზე ყველას ძალიან გაცინა“.

დაუფინყარია მის მიერ შექმნილი იმე-
რული ბეზის სახე. „როცა ადამიანი
მარტო რჩები საკუთარ თავთან, სურ-
ვილი გიჩნდება, თვალი გადაავლო
შენს განვლილ ცხოვრებას. მეც გამიჩ-
ნდა სურვილი და ნოსტალგია, განსა-
კუთრებით – ჩემი ბავშვობის მიმართ
და გადავწყვიტე, ფილმში ყველაფერი
ერთად მომეცია. ერთ მშვენიერ დღეს
დავჯექი და ყველაფერი დავწერე. სა-
ნამ ფილმზე მუშაობას დავიწყებდი,
პატარა ნოველები მქონდა დაწერილი,
რომელსაც ასევე ერქვა „იმერული ეს-
კიზები“. ძალიან მინდოდა, ეთამაშათ
არა ცნობილ მსახიობებს, არამედ იმ
ადამიანებს, რომლებიც ხონში ცხოვ-
რობდნენ. მართალია, ხონელი ვარ,
მაგრამ არავითარ შემთხვევაში არ ვა-
პირებდი მთავარი როლის შესრულე-
ბას. ვფიქრობდი, რომ ამ როლს ძალი-

ან მოუხდებოდა სესილია თაყაიშვილი.
თვითონაც თანახმა იყო, მაგრამ, გა-
დაღებები რომ უნდა დაგვეწყო, ავად
გაზდა და ველარ გადავიღეთ...“

მამინ კინოსტუდიის დირექტორი რე-
ზო ჩხეიძე იყო, სწორედ მან მომანოდა
იდეა, თვითონ მეთამაშა. ჯგუფის დი-
რექტორმაც მითხრა: შენი თავი მოსინ-
ჯე. თუ არ მოგეწონება, ნუ ითამაშებო.
მომეწონა, მაგრამ, სხვებს უფრო მოე-
წონათ და ასე დავარჩი ეკრანზე“.

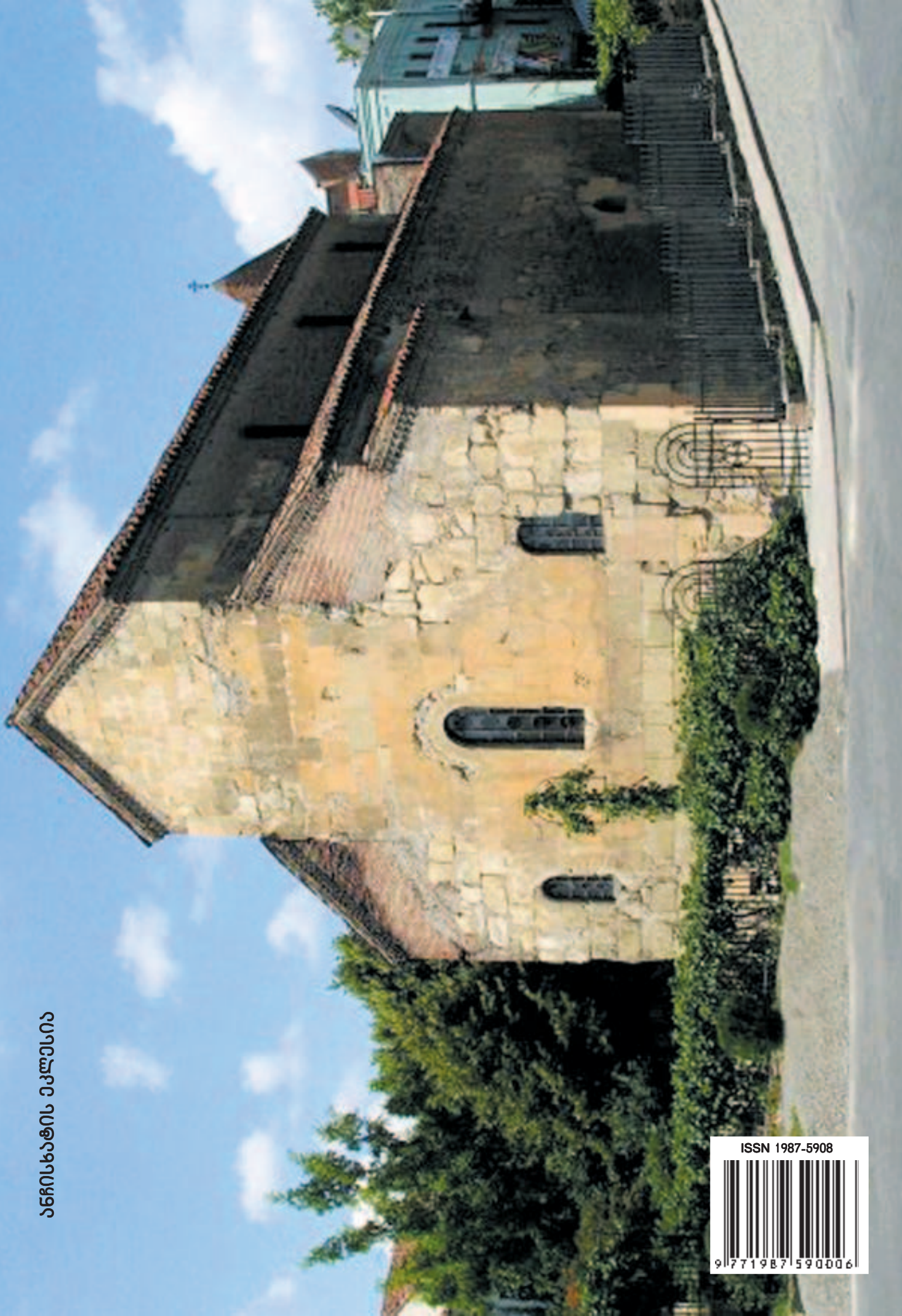
ნანა მჭედლიძემ ასევე გადაიღო
ფილმები: „აეროპორტი“, „გზა-
ში“ (1964), „ვილაცას ავტობუსზე აგვი-
ანდება“ (1967), „დიდებები და შვილიშ-
ვილები“ (1969), „პირველი მერცხა-
ლი“ (1975), „ნამდვილი თბილისელი“,
„იმერული ესკიზები“ (1979), „უკვდავე-
ბის თეთრი ვარდი“ (1985); იგი ავტორია
ნიგნისა „მხიარული მოთხრობები“.

მისი ნაყოფიერი შემოქმედებითი
მოღვაწეობა არაერთი ჯილდოთი, პრე-
მიითა და პრიზით აღინიშნა. ესენია:

- * თეირანის IV მსოფლიო კინოფესტი-
ვალის 2 „ოქროს ვერდი“;
- * ფრუნზეს საკავშირო კინოფესტი-
ვალის მთავარი პრიზი;
- * სოხუმის კინოფესტივალის გრან-
პრი;
- * ბათუმის კინოფესტივალის გრან-
პრი;
- * მინსკის საკავშირო კინოფესტივა-
ლის გრან-პრი;
- * ობერჰაუზენის მსოფლიო კინო-
ფესტივალის გრან-პრი;
- * ფლორენციის საერთაშორისო კი-
ნოფესტივალის გრან-პრი;
- * ლისაბონის ორდენი.

რეჟისორის ანდერძის თანახმად, ის
მის მშობლიურ ხონში დაკრძალეს.

ISSN 1987-5908

917719875900061